

Dușan Baiski

*Genad,
pur și simplu*

Editura Marineasa, 2009

Dușan Baiski

Cenad, pur și simplu

**Editura MARINEASA
Timișoara, 2009**

ISBN 978-973-631-583-1

Această carte apare cu sprijinul financiar al
Consiliului Local al comunei Cenad și al
Primăriei Cenad

*Dedic această carte memoriei unchiului meu,
Dușan Ieftici din Cenad, soldat la Batalionul 16
vânători de munte, dispărut în cel de-al Doilea
Război Mondial, pe frontul de est, pe 23 august
1944, și-n urma căruia nu a rămas decât un
nume pe Monumentul Eroilor din localitate.*

În loc de prefață

Vă ofer în această carte câteva crâmpie din viața Cenadului de altădată, așa cum a fost aceasta surprinsă ori dedusă din corespondența autorităților locale cu instituțiile statului. Am folosit în cea mai mare parte, ca sursă, documentele aflate în custodia Direcției Județene Timiș a Arhivelor Statului, evitând pe cât s-a putut orice intervenție de ordin subiectiv. O sursă deosebit de generoasă și, ca atare, deosebit de tentantă, ar fi constituit-o, evident, și publicațiile vremii, însă ar fi existat riscul preluării unor informații nu tocmai exacte, ci din cele filtrate de către jurnaliști. Ori în permanenta lor goană după senzational, aceștia ajung deseori să denatureze realitatea.

Desigur, nu am ales întâmplător perioada. Am optat pentru intervalul 1938-1947, fiindcă în acești ani cenăzenii au trecut nu doar printr-un război, ci și printr-o schimbare radicală de regim: de la capitalism la comunism. Lipsurile îndurate în timpul conflagrației mondiale au continuat multă vreme după aceea. Convenția de Armistițiu, semnată la 12 septembrie 1944, trata România ca țară învinsă, drept pentru care trebuia să întrețină armata sovietică de ocupație. Efortul financiar a fost de două miliarde de dolari. Vreme de șase ani, s-au plătit despăgubiri de

război cifrate la 300 de milioane de dolari, constând din mărfuri (cereale), produse petroliere, mașini, vase maritime și fluviale etc.

Din nefericire, în aprigele lupte purtate în Cenad și lângă această comună, în septembrie 1944, între armatele sovietice și cele germano-maghiare, aflate în retragere, au fost distruse atât arhiva Vămii Cenad, cât și cea a Primăriei Cenad, astfel că resursele documentare rămase sunt destul de sărăcicioase pentru o documentare de amploare. Însă destule, cred, pentru a alcătui un tablou cronologic destul de sugestiv pentru a vă putea imagina viața de zi cu zi a cenăzenilor.

Cercetarea putea fi extinsă la arhivele bisericești, la cele ale Preturii Plasei Sânnicolau Mare sau ale altor entități administrative de rang superior, însă am crezut de cuviință că îmi sunt îndeajuns cele ale Poliției de Frontieră, Cenadul fiind situat la granița cu Ungaria, ale Vămii, instituție cu un rol important în viața locuitorilor de atunci ai comunei, și, în fine, cele ale administrației locale, respectiv Primăria. Aceasta deoarece instituția primăriei era destinatarul majorității actelor oficiale venite de sus, de acestea depinzând viața de zi cu zi a cenăzenilor, de la trecerea peste Mureș, la posesiile din Ungaria, până la cotele obligatorii de după 12 septembrie 1944.

Rapoartele vameșilor și polițiștilor de frontieră sunt, consider eu, destul de sugestive pentru a exprima relativ corect și decent starea de spirit existentă în localitate de-a lungul anilor. Iar din actele oficiale, ordine ale prefectului sau altele de acest gen, reiese limpede ce anume a afectat viața cotidiană a locuitorilor Cenadului, în măsura, desigur, în care dispozițiile, deseori de ordin general, li se adresau la modul direct.

Copilărint la Cenad, am mai prins urmele războiului: case cu zidurile „mușcate“ de gloanțe, una pe Ulița Gării și alta pe Ulița de Piatră; tuburi de cartușe de diferite calibre prin șanțuri; căști militare sovietice și germane, folosite drept adăpătoare pentru orătăniile din curtea bunicilor, în Satu Nou, și tuburi de proiectile de tun, pe care le-am folosit la săparea de „cazemată“, un joc preferat de copii, fascinați de două cazemate de beton construite pe dig. Iar la cinematograful din sat, la ceea ce se cunoștea drept „Toni Mozi“, rulau cu precădere filme rusești, de război, în care nemții erau întotdeauna băieții cei răi și, ca atare, cei învinși. De aici cel de-al doilea joc preferat al băieților, cel de-a războiul, prescurtat numit „de-a pac“. Evident că după campaniile de adunat fier vechi, care n-au lipsit nici înainte de război, toate aceste obiecte au dispărut. Am prins și poveștile legate de război. Doar pe cele legate de schimbarea de regim nu le-am prins, motivul fiind clar: fie nu se discutau de față cu copiii, fie erau efectiv evitate la modul general. Cel puțin în casa bunicilor. Am prins însă destule sudălmii la adresa unuia sau altuia, dar pe-atunci nu pricepeam cui anume îi fuseseră adresate. Tind să cred că sudălmile cu pricina le erau destinate propovăduitorilor colectivizării, fiindcă bunicul tocmai ce fusese și el împrumutat cu câteva hectare și prinsese câta cheag. I-a fost luat pământul, i-au fost luate cele două vaci și caii și căruța și cu asta întreaga lui viață.

Vă întrebați poate de ce nu v-am oferit o carte prin care să romantez istoria acestor zece ani. Recunosc că m-am aflat într-o dilemă: recurg la romanzare – vă lipsesc de obiectivitate; recurg la un stil ușor umoristic, pentru a umaniza întrucâtva istoria – banalizez nu doar trecutul, ci și mizeriile prin care

au trebuit cenăzenii de atunci să treacă. Drept urmare, am ales un stil sec, însă bucățelele de istorie vă pot oferi imaginea concretă a acelor vremi. Și am mai avut un motiv să adopt stilul de față: pe monumentul eroilor, cel din centrul comunei, printre zecile de nume se află și cel al unchiului meu, Dușan Ieftici, rănit și mort undeva pe frontul de la Iași. În familie încă se mai păstrează inclusiv numărul lui matricol, ștanțat pe o bucățică de tablă zincată. Atât s-a mai întors la Cenad. Nu s-a aflat niciodată unde a fost înmormântat. Iar bunicii au murit și tot au sperat că trăiește, că s-a însurat pe undeva prin Rusia și are mulți copii. Fiindcă, ziceau ei, îi plăceau rusoaicele deoarece erau frumoase. Probabil și-au regăsit fiul în cer.

Dar cartea ar fi fost prea seacă numai și numai cu elemente de cronologie, expuse pe-un ton sec. Drept pentru care vă ofer și un mănunchi de texte jurnalistice, publicate de-a lungul vremii în săptămânalul de informații și divertisment „Agenda“ din Timișoara, unde am activat până în iunie 2009, dar și câteva texte prezentate ca și comunicări la diverse sesiuni, începând cu cele organizate de Asociația Culturală „Concordia“ Cenad, condusă de prof. Gheorghe Doran, cel care mi-a insuflat dragostea pentru cuvântul scris, și până la sesiunile internaționale de comunicări organizate de Asociația Proiectul Rastko România din Timișoara, organizație al cărei președinte fondator sunt.

Desigur, pasiunea mea pentru istorie în general, pentru istoria Cenadului, în special, îmi va mai prilejui scrierea și a altor texte. Totul depinde însă de timp.

Dușan Baiski

Partea I

Cenadul în perioada 1938-1947.

Cronologie

1938

1 mai

Vama Curtici solicită Vămii Cenad ca numita Elisabeta Evremof, căsătorită Cavali, cu pașaport italian, să fie controlată amănunțit, întrucât era bănuită că se ocupă cu contrabanda de blănuri, rochii, mantouri - model pe care le introduce clandestin în țară.

10 octombrie

Primăria comunei Cenadul-Mare, reprezentată de primarul Sava Perian, semnează un contract pentru darea în antrepriză a lucrărilor de reparare radicală a primăriei și construirea unui șopron pentru rechizitele de pompieri. Actul survenea ca urmare a licitației din data de 16 august 1939, câștigată de anteprenorul Zimmer Nicolae, domiciliat în aceeași localitate, la nr. 756. Termenul de execuție a lucrărilor era de două luni de la data semnării contractului, deci este vorba de 10 decembrie același an. Însă contractul prevedea

că dacă lucrările nu se pot efectua din cauza timpului nefavorabil (iarnă), cel de-al doilea termen fixat era 15 aprilie 1940. Aceași dată era și limita pentru achitarea de către Primărie a contravalorii lucrărilor: 252.645 de lei. Zimmer Nicolae a depus o garanție de 26.000 de lei. Punctul 14 al contractului prevede: *„Antreprenorul contractant este îndatorat a se supune Deciziei Consiliului de Miniștri prevăzută în Jurnalul cu nr. 538 din 25 Mai 1931, fiind obligat ca să întrebuițeze în executarea contractului din numărul total al lucrătorilor cel puțin 25% lucrători șomeri ce vor fi recomandați de Ministerul Muncii, fie direct, fie prin organele sale exterioare. În acest scop va fi îndatorat a anunța organele de control ale Ministerului Muncii.“*

Contractul a fost legalizat de către notarul Victor Giurgiu, martori fiind Anton Lipovan și Nicolae Trifunov.

31 octombrie

Banca Națională Română cere Vămii Cenad percheziționarea minuțioasă a numitului Sulyok, *„pretins ziarist originar din Oradea, care iese din țară la anumite perioade în scop de propagandă iredentistă, având asupra sa devize de contrabandă.“*

21 noiembrie

Direcțiunea Personalului din cadrul Ministerului Finanțelor dispune ca luni, 21 noiembrie, steagul tricolor românesc să fie arborat cu doliu sau în bernă, aceasta cu prilejul înmormântării lui Kemal Atatürk, președintele Republicii Turcia.

16 decembrie

Chestura emite un ordin către Vama Cenad și Detașamentul de Poliție Cenad prin care se cere imperativ oprirea în vamă a coletului cu seria A 58 dintr-un număr de colete transmise din Germania către societatea R.I.M.A. Acesta, spunea ordinul cu pricina, conținea nimic mai mult decât explozibil destinat unor atentate teroriste.

17 decembrie

Vama este înștiințată că Hain Edelstein, zis Vanea Rusul, se ocupă de contrabandă cu aur și bijuterii, drept pentru care se face absolut necesară o percheziționare cât mai amănunțită asupra sa.

30 decembrie

Un „*bun român*” denunță la Vama Nădlac, care va trimite acest denunț la Vama Cenad, cum că „*supusul cehoslovac Bor Uros sau soția acestuia, Bor Margareta, în baza unui singur pașaport, scot bani românești în contul unor datorii pe care le au anumiți cetățeni români față de aceștia.*”

Conform dosarului de „*Evidența străinilor*” (dosar „*de căpătat la Frații Csendes, Timișoara*”), la nivelul întregului an 1938 au fost cosemnați în localitate doar trei cetățeni străini: Adolf Wollman, de 30 de ani, comerciant, cetățean german; Frank Ioan, de 58 de ani, funcționar, cetățean maghiar; Rulh Ana Luise Böffcher, de 17 ani, elevă, cetățean german. Biletele de trecere, necesare cetățenilor străini, se acordau în acest caz de către Pretura Plasei Sânnicolau Mare. În registru se consemnau numele gazdei din Cenad, data sosirii și data plecării. Exista, de asemenea, și un registru cu „*Tabloul emigranților*”

la America“ („de cãpãtat la Frații Csendes, Timișoara“)

1939

14 ianuarie

Notarul comunei Cenadul-Mare este Victor Giurgiu, care îndeplinea și funcția de șef al Biroului M.O.N.T. din localitate.

În aceeași zi, Consiliul permanent de vânătoare aprobă, în baza art. 11 din Legea vânătorului, un contract de arendare încheiat pe 1 noiembrie 1937, între primarul (Blagoie) comunei Cenadul-Mare, în calitate de „mandator legal a proprietarilor terenurilor de vânătoare mai mici de 100 Ha. din cuprinsul acestei comune“, pe de-o parte, și „între Emeric Potchen reprezentant al Societății de Vânătoare «Cerbul» din Cenadul-Vechiu, de profesiune director de bancă, domiciliat în comuna Cenadul-Mare, Județul Timiș-Torontal, în calitate de arendaș autorizat de Ministerul Agriculturii și Domeniilor conform art. 13 din Legea pen-tru protecția vâna-tului...“. Întinderea terenului arendat era de „14,000 jughere în termen de 5 ani consecutiv începând dela 1 Iulie 1938 până la 30 iunie 1943“. Prețul acestei arendări era de „11,000 de lei, arendă anuală ce se va plăti de către arendaș la percepția

comunală, prin anticipație într'o singură rată în ziua de 1 Noemvrie a fie-cărui an. "

22 ianuarie

Se semnează un contract de arendare pe trei ani a grădinii de la grajdul repro-ducătorilor. Eforia comunală de pășunat, reprezentată prin președintele său, Sava Perian, arendează grădina către următorii: Meilă Regep, Sfetozar Miza, Nicolae Roșu, Șerban Gavrilă, Fazecaș Ștefan, Luczo Ștefan, Mitru Baba, Gavrilă Covaci și Gavrilă Șerban. Terenul are o suprafață de 1 jugăr și 200 stânjeni pătrați, împărțit în nouă parcele a câte 200 stânjeni pătrați. Contractul prevede:

„4. În ultimul an de arendare terenul trebuie curățat de semănături la data de 1 noiembrie pentru ca să se poată arenda pe mai departe.

5. Arborii ce se găsesc pe marginea acestui teren vor fi păziți să nu li se facă stricăciuni, arendașii fiind răspunzători de stricăciunile ce se vor face.

Prezentul contract s'a cetit și explicat părților în limba maternă... "

28 februarie

Postul de pompieri este format din 15 persoane.

15 martie

Toți cenăzenii rezerviști, ofițeri, subofițeri sau simpli soldați, care au primit ordine de chemare urgente, de culoare galbenă, sunt concentrați și trebuie să se prezinte de urgență la unitate, ordinele ținând loc de bilete de tren.

20 martie

Notarul trebuie să cerceteze de îndată, strict confidențial, dacă în anii anteriori datei de 1 decembrie

1918, etnicii germani au făcut școala în limba germană sau maghiară. Acesta va răspunde că germanilor li s-a predat în limba maternă doar scrisul și cititul, restul pregătirii fiind exclusiv în limba maghiară.

27 martie

Pretura îi solicită notarului din Cenad să întocmească urgent și strict confidențial un tabel cu locuitorii de origine sârbă și croată din localitate.

6 aprilie

Cenadul-Mare și Cenadul-Vechi trebuie să pună la dispoziția fiecărui pichet de grăniceri câte un cal cu șa, ca mijloc de legătură.

12 aprilie

Cenadul este informat de către Pretură, printr-o copie a Direcțiunii Generale a Poliției, că statul maghiar le cere tuturor evreilor din Ungaria să facă rost de acte prin care să dovedească faptul că stromoșii lor au aparținut unui anumit stat. Cei care nu puteau dovedi a fi din Ungaria, erau automat expulzați. Pentru a nu fi expulzați și în România, primăriilor românești li se interzice a le da solicitanților asemenea documente.

15 aprilie

Eforia de pășunat din Cenad avea la acea dată o avere imobilă de 5.907.000 de lei și o avere mobilă de 556.807 de lei, adică în total 6.463.807 lei. În cadrul averii imobile figurau: un izlaz urbarial cu o suprafață de 786 jugăre și 478 stânjeni; gropi pentru pământ și pășune pentru găște lângă cantonul 10, în suprafață de

7 jugăre și 686 stânjeni; gropi pentru pământ și apă lângă casa fostului pădurar, cu o suprafață de 7 jugăre 1.000 stânjeni; locul de târg, cimitirul vitelor, în suprafață de 4 jugăre 76 stânjeni; izlaz comunal primit prin reforma agrară, situat în Budoala, în suprafață de 211 jugăre 324 stânjeni; grajd pentru reproducători, casă, curte și grădină, în suprafață de 2 jugăre 1158 stânjeni; 9 fântâni; 3 poduri. Averele mobile constau din: mobilier și diverse obiecte necesare îngrijitorilor de tauri și vieri (ladă de furaje, banițe, lopeți, furci, lămpi, vedre, veselă, verigi, lanțuri, mașină de tăiat fân etc.); diverse cantități de fân și paie, semințe de porumb, orz și ovăz. De asemenea, Eforia mai avea și o hârtie de valoare de 5.000 de lei, precum și reproducători masculini, respectiv 7 tauri și 8 vieri.

Prefectura este foarte nemulțumită că numărul de femei românce înscrise în Frontul Renașterii Naționale este „*înfirm de mic*“ față de cel al femeilor minoritare, mai cu seamă de cele germane. Drept pentru care notarii trebuie să ia măsură pentru a crește numărul de femei românce care se înscriu în F.R.N.

17 aprilie

Notarul primește de la Pretură copia unui ordin strict confidențial al prefectului, referitor la numărul persoanelor de origine etnică sârbă și croată de pe teritoriul județului Timiș-Torontal. De acest „*recensământ*“ trebuie să se ocupe primarii români „*de absolută încredere*“ din orașele și municipiile județului.

O altă notă a Preturii îi cere să oprească „*conscrierea maghiarilor, ce aceștia o fac în cadrele lucrurilor de înscriere în F.R.N. Deci veți binevoi a opri continuarea acestor conscrieri, iar actele*

dresate, care le veți găsi, vor trebui confiscate și nimicite.“

20 aprilie

Generalul Florescu, comandantul Armatei I, le explică inclusiv cenăzenilor, printr-o notă trimisă notarului, cum că *„măsurile militare ce s-au luat în ultimul timp, par a fi produs o stare de neliniște în populația civilă, mai ales cea din zona frontierei. Aceste măsuri luate nu au avut alt scop decât de acelea de a asigura bune condițiuni de instrucție și de trai al oamenilor. Pentru a risipi această neliniște, produsă prin răspândirea de știri false și tendențioase, cu onoare vă rugăm a dispune ca autoritățile civile în subordine să explice populației că astfel de zvonuri sunt opera unor agenți instigatori și provocatori și că știrile colportate de ei nu corespund adevărului.“*

Notarul trebuie să întocmească două tabele, unul cu funcționarii de origine română care au soții de altă origine etnică și unul cu funcționarii de altă origine etnică decât români.

În aceeași zi, notarul primește o notă din partea Preturii, care conține o copie a unui ordin al Inspectoratului Regional de Jandarmi Timiș, prin care se solicită autorităților locale să coopereze cu jandarmeria pentru a *„preveni și reprima orice încercare a inamicului ca prin bande dirijate de peste frontieră sau prin teroriști ce s-au strecurat pe teritoriul nostru, să înlăture orice rezultat favorabil pentru ei și dezastruos pentru noi.“*

Printre măsurile propuse se numără *„o supraveghere și la nevoie înlocuirea funcționarilor de neîncredere în special al minoritarilor care se găsesc*

la: oficiile telegrafice, telefonice și poștă, autoritățile publice, stabilimentele industriale și depozite C.F.R. “

Autoritățile, în colaborare cu românii devotați, cu cei care au mai multă cultură și cu jandarmii, trebuie să întocmească un plan de acțiune în două faze, prima fiind de prevenire, iar cea de-a doua de reprimare. În faza de prevenire, trebuie organizate conferințe *„din care să se desprindă lămurirea populației românești asupra felului de propagandă exercitată de minoritari, cari seamănă neîncrederea în populație lansând diferite svonuri cu privire la armată și forțele terestre, împrăștiind broșuri cu caracter subversiv, manifeste și diferite acte de iredentism.“*

Pentru partea de represiune, se recomandă constituirea de gărzi cetățenești *„de absolută necesitate“*, care să patruleze prin comună zi și noapte, *„de voie bună“*. În vizor sunt bandele teroriste maghiare, *„cari prin atentat asupra lucrărilor de artă, depozite, instalații industriale, instituții publice ca C.F.R. poștă etc., linii de comunicații telefonice și telegrafice, încearcă a produce panică și teroare în rândul populației, în scopul de a împiedica bunul mers al operațiunilor armatei.“*

În încheierea misivei, pretorul va scrie: *„Avem onoarea a Vă comunica copia ordinelor de mai sus, spre a Vă confirma întocmai instrucțiunile date și a proceda la organizarea gărzilor în înțelegere cu organele Jandarmeriei, selecționând persoanele cari vor trebui să prezinte toate garanțiile din punct de vedere național. În comunele maghiare se va renunța la această organizare, în schimb se va organiza un*

serviciu de informații prin persoane de încredere.“ Cum Cenadul nu era o comună maghiară, putem presupune că s-a organizat o gardă civilă formată din români de absolută încredere.

Notarul întocmește un tabel cu situația celor înscriși în Frontul Renașterii Naționale. Este vorba despre 1.438 de bărbați, dintre care 531 de români, 337 de sârbi, 453 de germani și 117 maghiari, și de 656 de femei, dintre care 358 românce, 117 sârboaise, 103 nemțoaice și 78 de unguroaise.

26 aprilie

Comisariatul General pentru Minorități se va plânge de mai multe ori către Ministerul de Interne pentru faptul că *„în unele comune locuite de minoritari, raporturile de bună conviețuire dintre reprezentanții autorităților administrative, cele ale jandarmeriei și preoții confesiunilor minoritare sunt foarte rele. Dl. Prim Ministru a hotărât ca în cazurile de conflict de atitudine socotită ofensatoare sau păgubitoare demnității și intereselor Statului, poliția și jandarmii să încheie acte ori de câte ori va fi cazul, fără a întreba pe nimeni. Nu se va trece însă la arestare preventivă de minoritari, decât după ce se va sesiza telefonic Ministerul de Interne...”* Firește, sunt exceptate delictele de drept comun. Circulara ajunge și la notarul din Cenad.

27 aprilie

Efectivul formațiunilor de apărare pasivă din Cenadul-Mare, format din cinci echipe (alarmă, stingerea luminilor, stingerea incendiilor, poliție și

ajutor, sanitară), avea nevoie de 48 de măști contra gazelor. Costul unei măști de gaze era de 557 de lei. Suma prevăzută în bugetul comunal pentru procurarea acestora era de 26.736 de lei.

Notarul trimite la Pretură un tabel cu funcționarii având altă origine etnică decât cea română: dr. Egri Ferdinand, medic veterinar (54 de ani), Dișici Ilie, învățător (35 de ani); Popovici Ștefan, preot (36 de ani). Cea de-a doua listă cuprinde funcționarii de origine etnică română căsătoriți cu femei de altă origine etnică: Victor Giurgiu, notar, căsătorit cu Unceanschi Elena (sârbă); dr. Virgil Popovici, medic, căsătorit cu Wiers Ana (germană); Rus Constantinescu, șeful Stațiunii de cercetări, căsătorit cu Ecaterina Dalecova (bulgară); Alexandru Drăghici, secretar, căsătorit cu Herta B.(germană); Gheorghe Gheorghiade, învățător, căsătorit cu Ana Vitye (franceză); Vasile Bratosin, agent fiscal, căsătorit cu Olga (origine etnică indescifrabil).

27 mai

Notarul din Cenad primește de la Pretură, cu titlul personal și confidențial, o notă a Prefecturii, prin care trebuie să ia toate măsurile și să stăruie „*ca toți alegătorii români să se prezinte, în ziua de 1 și 2 Iunie 1939, la secțiile de votare pentru a-și exercita dreptul de vot, ce i-a fost acordat prin Legea Electorală, fiind acest drept o datorie patriotică.*” Pe de altă parte, „*Cei care nu se vor prezenta, fie din propria lor inițiativă, fie îndemnați de alții, - care urmăresc scopuri nepermise, - se supun sancțiunii legale, deoarece votul, conform art. 65 din Legea Electorală, este obligatoriu și toți alegătorii, care nu-și vor exercita acest drept fără vreun temei legitim,*

se vor pedepsi cu amendă civilă de 1.000 Lei de Președintele secției...“

Alegerea se făcea pentru Adunarea Deputaților. Votantul intra în cabina de vot cu buletinele candidaților și un plic. În acest plic se introduceau biletinele de vot pentru candidații votați (maximum opt), celelalte fiind rupte chiar în cabina de vot. După care electorul introducea plicul în urna sigilată.

Propaganda candidaților era strict interzisă.

2 iunie

Circulația pe timp de noapte între Cenad și alte localități devine strict interzisă, ea fiind permisă doar pe timp de zi, între orele 6-19.

12 iunie

Notarul Victor Giurgiu îi trimite primpretorului Plasei Sânnicolaul-Mare, la ordinul acestuia, o declarație pe patru pagini referitoare la relația sa cu directorul de școală, Gheorghe Gheorghiaș, care l-a reclamat. El susține că *„Reclamațiunea s'a făcut cu rea credință și patimă izvorâtă din dușmănie personală provocată de Dsul din simplul motiv că primăria nu-i poate pune la dispoziție o locuință pompoasă în locul acelei vechi în care a stat 10 ani, deși trebuia să-l preocupe mai mult chestiunea localului pentru învățământ.“* Îl caracterizează pe director ca fiind reclamagiu de profesie, lipsește aproape zilnic de la cursurile școlare, lucru constatat și de inspectorul școlar Ciobanu și de revizorul școlar Ioanovici, nu frecventează deloc biserica, nici de Paște, nici de sărbătorile naționale, în schimb *„zilnic face vizite la primărie solicitând pământ, locuință și alte chestiuni mărunte“*.

Din declarație mai aflăm că în anii 1929-1939 exista o cotă școlară de 14%, vizată de consiliul comunal și avizată de Prefectură. Din această cotă, s-a vărsat anual comitetului școlar suma aprobată pentru bugetul fiecărui an în parte, în limita încasărilor și necesităților. În anul școlar 1936-1937, s-a prevăzut suma de 70.000 de lei, din care s-a vărsat către comitetul școlar suma de 70.000 de lei. Iar în anul școlar 1937-1938, a fost prevăzută suma de 380.000 de lei și s-au vărsat doar 122.775 de lei, deoarece Curtea Superioară Administrativă a decis reducerea cu 90% a cotelor adiționale suplimentare, din care se alimenta și cota de 14%. Pentru 1938-1939, s-a prevăzut suma de 300.000 de lei drept fond pentru construirea școlii, sumă ce urma să se încaseze, potrivit art. 173 din Legea administrativă, prin cotizații. Convocați pentru a-și da avizul pentru instituirea și încasarea cotizației, cenăzenii „*au refuzat unanim*“.

În 1936, consiliul comunal a aprobat cumpărarea unei clădiri care să servească de primărie deoarece clădirea veche era necorespunzătoare. Dar, mai scrie notarul în declarația, sa directorul școlar Gheorghiaze vizează a transforma în școală chiar clădirea Primăriei, deși expertiza tehnică nu permite un asemenea lucru. „*De fapt pe Domnul Director îl interesează mai mult instalarea sa în locuința subsemnatului*“, scrie notarul.

Primăria va ține la dispoziția școlii clădirea Vămii, însă nu a primit răspuns nici după o lună, drept pentru care a închiriat-o Vămii, pentru o chirie anuală de 40.000 de lei. Mai aflăm din declarație că există și o grădiniță de copii, însă localul este ocupat de Plutonul de Grăniceri, care nu vrea să evacueze

clădirea, deși pentru aceasta s-a intervenit de nenumărate ori.

Primăria și-a construit un șopron pentru pompele de incendiu, dar care a costat 103.100 de lei și nu 200.000 de lei, cum probabil a reclamat directorul Gheorghiade. *„În anul 1938/39 a fost aprobat în buget suma de 80.000 lei pentru întreținerea școlii. S'a vărsat în proporția încasărilor 51.000 lei.*

La locuința notarială s'au executat indispensabile lucrări cari au costat cca 20.000 lei.

Indemnizația de transport este un drept al notarului care nu-l pot reduce de dragul Dlui Director.

La primărie există o grădină care este cultivată de notar și care este cedată de consiliul comunal prin deciziunea No.39/1926.

După părerea noastră Pavilionul Național nu se poate arbora în fundul grădinei ci în piață la vederea tuturor.“

Notarul Giurgiu aduce în declarație vorba și de raportul medicului de circumscripție, care este în mare parte neîntemeiat, acesta cunoscând problemele financiare ale comunei. Nu se poate construi o altă școală tocmai din lipsă de fonduri, iar a se înființa taxe speciale către populație nu se poate. Însă de vină este și populația care *„datorită educației din trecut nu este pătrunsă de simțul sacrificiului pentru interese obștești...“*.

Notarul nu se mulțumește doar a se apăra, ci și contraatacă: *„Pentru a rezolva chestiunea școlară unica soluție salvatoare este ca pământurile școlare în suprafață de 56 jug. din care Dnii înbățători împreună cu Dl director folosesc 36 jug. , să se vândă putându-se obține prețurile de circulație cca 2.500.000 lei sumă suficientă pentru construirea*

școalelor. Dealtfel această hotărâre a fost adusă și în ședința de consultare a populației. Însă Dl director Gheorghiade se împotrivește pentru că nu-i convine să renunțe la acest pământ deși alți învățători din alte comune nu se bucură de acest avantaj, ci în schimb râvnește la grădina de zarzavaturi a notarului.

Dar Dl Gheorghiade mai râvnește și la 20 jug. pământ din izlazul eforiei de pășunat, natural în folosul lui propriu și nu pentru a-l pune la dispoziția fondului de construirea școlii, care cerere însă pe adresa Camerei de Agricultură No. 2529/1939 a fost respinsă.“

21 iunie

Cenăzenii află că trebuie să transporte la gara din Lovrin, ca rechiziționate, în primele trei zile de la mobilizare, următoarele: 1.000 kg de fasole și linte, 4.000 kg de zarzavat, 2.400 kg de ceapă, 1.000 kg de orez, 2.000 kg de grăsime, 400 l de oțet, 40.000 kg de porumb, 75.000 kg de orz, 35.000 kg de ovăz, 3.208 saci. Potrivit unui ordin al Ministerului de Interne privind executarea rechizițiilor, în localitățile și garnizoanele unde prețurile materialelor rechiziționate sunt inferioare celor publicate în „*Monitorul Oficial*“, se vor plăti prețurile maximale fixate de autoritățile administrației locale; unde nu vor exista prețuri maximale, iar prețul zilei este superior tarifului, se va fixa prețul de către comisiile de garnizoană. Principiul de rechiziționare era plata cu banii jos. În cazuri excepționale, se dădea bon de rechiziție, însă numai cu aprobarea diviziilor și corpurilor de armată. Era interzisă rechiziționarea de îmbrăcăminte, veselă și unelte.

23 iunie

Centrul de Recrutare Timiș-Torontal transmite Primăriei cenăzene că trebuie să transporte la gara Lovrin, în primele trei zile de la mobilizare, cantitatea de 2.400 kg de ceapă și 48 de saci. La care Primăria precizează că este imposibil să rechiziționeze 2.400 kg de ceai. I se răspunde că e vorba de ceapă și nu de ceai. Pe document este clar vizibil cuvântul „*ceapă*“, reacția funcționarilor cenăzeni părănd mai degrabă o glumă, riscantă totuși în asemenea momente. Dacă ar fi să căutăm o scuză, atunci ar fi probabil vorba fie de o lectură în condiții slabe de iluminat, fie lipsă de experiență într-ale cititului de manuscrise a funcționarului în cauză.

În aceeași dată, Casa de Asigurări din cadrul Ministerului Internelor încheie cu Primăria cenăzeană Angajamentul nr. 23.859 pentru asigurarea, pe timp nelimitat, pentru riscurile de incendiu, trăsnet și explozie remiza pompierilor, respectiv clădirea și uneltele, cu mobilier, instalațiuni, mașini în valoare de 208.050 lei, cu o primă anuală de 400 de lei și cheltuieli de administrație de 60 de lei. Valoarea pentru care se asigura mobilierul era de 108.050 de lei. Cenadul avea la acea dată un corp de pompieri (presupunem voluntari) format din 20 de persoane, deci cu cinci mai mulți decât pe 28 februarie. Aceștia se puteau baza pe trei pompe de mână, pe două scări obișnuite și pe 18 metri de furtun în stare bună. Cantitatea de apă de care dispuneau în permanență era de 2.000 de litri, stocată în trei sacale. Pompierii mai aveau: 18 topoare de pompier, patru lopeți de fier, 10 furci de fier, opt căngi de fier, trei găleți de tablă, două felinare de petrol, 18 coifuri de pompier, două sape și o trăsură pentru rechizite. Remiza își avea sediul la nr. 252.

30 iunie

Cenăzenii află că trebuie să transporte la gara din Lovrin, ca rechiziționate, în primele cinci zile de la mobilizare, următoarele: 1.534 t de grâu, 1.400 t de porumb, 140 t de orz, 45 t de ovăz, 500 t de cartofi, o tonă de fasole și linte, 400 t de ceapă, 500 t de zarzavat, 200 t de varză, 20.000 kg de untură și slănină, 300 t de fân, 500 t de paie, 400 hl de vin, 5 hl de țuică, 34 de vite mari, 67 de viței, 654 de vite mici, 236 de porci, 94.400 de saci. Forța de muncă trebuia să fie asigurată de oameni nemobilizați, de tineri sub 15 ani și, la nevoie, chiar de femei. Până pe 15 iulie, primarii trebuiau să întocmească tabele cu proprietarii de saci, de căruțe, cu conductorii de căruțe și cu oamenii care vor conduce vitele la tăiat. Ordinul venea de la Marele Stat Major și de la Comandamentul 7 Teritorial de Mobilizare, prin Centrul de Recrutare Timiș-Torontal.

Primăria comunei Cenadul-Mare, reprezentată prin primarul Sava Perian, arendează lui Vasile Perian, pe bază de contract, pe perioada 30 iunie 1939-30 iunie 1944, cel de-al cincilea debit de băuturi spirtoase din localitate.

1 iulie

Regimentul 38 Artilerie Timișoara este anunțat că au fost mobilizați la muncă următorii: Mircsov Antoniu, ca rotar; Uncianschi Milan, ca proprietar de tractor; Miculescu Jivco, ca fierar și potcovar; Jivici Voin, ca proprietar de tractor; Ambrozi Petru, ca proprietar și conducător de grădină de zarzavat; Șuștrean Aurel, ca proprietar de garnitură de treierat; Gilot Nicolae, ca proprietar de mașină de treierat; Weber Ioan, ca proprietar, mecanic și conducător de mașină de treierat și moară; Klementz Adam, ca

proprietar de grădină de zarzavat; Klementz Anton, ca proprietar de grădină de zarzavat; Balthazar Nicolae, ca proprietar de garnitură de treierat.

Notarul trebuie să întocmească un tabel cu cenăzenii care au părăsit ilegal țara și care, astfel, își pierd cetățenia română.

18 iulie

Ministrul de Interne a aprobat ca secția socială din cadrul Comunității Germane din România să deschidă în localitățile rurale din județul Timiș-Torontal aziluri de zi pentru copiii cu vârste între 2-12 ani, în perioada 9 iulie-25 august, adică pe vremea secerișului și a celorlalte munci ale câmpului. Căminele vor fi conduse de fete pregătite special în acest scop.

24 iulie

Notariatul comunei Jimbolia aduce la cunoștința notarului comunei Cenadul-Mare faptul că Eckert Antoniu, prin Gertner Petru, din Jimbolia, a vândut lui Epure Gheorghe din Cenadul-Mare un cal roib născut în 1920. Acesta nu mai era înscris în tabela de rechizițiuni a Jimboliei, fiind clasat din cauza coloanei.

26 iulie

Este întocmită o listă cuprinzând patru societăți minoritare existente în Cenadul-Mare, una maghiară, una germană și două sârbești, însă la fiecare în parte, notarul a scris că „*n'a desfășurat activități care ar putea fi remarcate.*” Toți agricultorii, președinții

acestora erau: Fodor Emeric, Ambrozi Nicolae, Jivici Milan și Vlascici Svetozar.

27 iulie

Dar fiind faptul că lucrările de mobilizare din primăvară au mers greoi, Camera de Agricultură a județului Timiș-Torontal a dat vina pe primării, deoarece acestea nu aveau tabele de evidență cu meseriașii și cu proprietarii mari și mijlocii. Ca atare, Prefectura emite, prin Biroul M.O.N.T., un ordin prin care primăriile trebuie să întocmească astfel de tabele și să le predea la Prefectură. Depeșa Preturii Sânnicolaul-Mare ajunge și la Cenad. Primăria întocmește un tabel cu 27 de poziții, astfel:

1. Suvac Mihai - pantofar
2. Belici Alexandru - brutar
3. Sapungin Branco - pantofar
4. Glücsman Marcu - fotograf
5. Grozav Todor - măcelar
6. Tomi Gheorghe - mecanic
7. Soceriu Pavel – mecanic
8. Dănilă Pavel – rotar
9. Dănilă Pavel – fierar
10. Miculescu Gheorghe – zidar
11. Lux Iosif – pantofar
12. Mirciov Gheorghe – tâmplar
13. Jung Adam – tâmplar
14. Korek Petru – zidar
15. Korek Petru – ceasornicar
16. Mirciov Anton – fierar
17. Wailand Anton – măcelar
18. Biringer Petru – croitor
19. Schmidt Adam – tâmplar
20. Balthazar Nicolae – mecanic
21. Gilot Nicolae – mecanic

22. Virozav Ioan – rotar
23. Maivurm Nicolae – mecanic
24. Virozav Anton – rotar
25. Iovănuț Gheorghe – fierar
26. Radu Gheorghe – fierar
27. Smulaz Rudolf – mecanic

Trebuie observat faptul că ortografia numelor este deficitară în raport cu cea a numelor existentă în „*Tabloul cu locuitorii comunei Cenadul-Mare pe sexe și naționalități*“ din 1938, drept pentru care în tabelul de mai sus am făcut corecturile în funcție de acesta. A se subînțelege că notarea numelor în „*Tablou...*“ este și aceasta sensibil deficitară în funcție de grafia în limba de origine, situație valabilă, evident, în cazul numelor germane, maghiare, sârbești, evreiești etc. Nici numerele de casă notate în tabel nu corespund întotdeauna numelor existente în „*Tablou...*“, dar se presupune că a existat nu doar o acțiune de vânzare-cumpărare de imobile, ci și schimbarea domiciliului în funcție de starea civilă sau a raporturilor de muncă, argatul fiind găzduit, de regulă, în casa angajatorului.

August

Primăria alocă 40.000 de lei pentru procurarea a 69 de măști de gaze, comandate la Societatea „*Cerogaz*“ din București.

21 august

Rezidentul regal pentru Ținutul Timiș, dr. Ciupe, solicită notarilor să nu autorizeze nicio întâlnire, petrecere, excursii etc și să-i țină sub strictă supraveghere deoarece „...*populațiunea minoritară*“

din Ținutul Timiș și îndeosebi maghiarii și germanii au o atitudine potrivnică intereselor de Stat, căutând prin orice mijloace să mențină treaz, spiritul iredentist...“

30 august

Primăria din Cenadul-Mare raportează la Pretura Plasei Sânnicolau Mare că se poate conta la mobilizare pe 617 cai, cinci trăsuri, 607 căruțe și 137 de biciclete.

16 septembrie

Pentru propria sa pepinieră, Primăria, reprezentată prin primarul Traian Blagoie (pe alte acte oficiale apare ca Blagoie), încheie un contract de serviciu pe zece ani cu Ioan Sinitean, de profesie pepinierist specialist. Salariul lunar este de 800 de lei. În plus, pepinieristul primește jumătate din banii rezultați în urma vânzării de pomi din pepinieră. El are obligația de a planta pomi, în mod gratuit, pe drumurile și terenurile comunale. De asemenea, are obligația de „a da concursul necesar controlului de mătăsărit cu ocazia controlului și tăierii duzilor, având dreptul la jumătate parte din pomi și crăcile tăiate.“

La expirarea perioadei contractului, Ioan Sinitean trebuie să predea 1.300 de pomi altoiți și 4.000 de pomi sălbatici. Pentru orice lipsă la pomii altoiți, grădinarul va plăti câte 7 lei, iar pentru ceilalți, câte 3 lei.

Primăria primește dispoziție să-i înzestreze pe guarzi cu revolvere, iar noaptea câte-un guard să rămână în ajutorul jandarmului din post.

20 septembrie

Se raportează la Pretură că în Cenad guarzii de noapte posedă revolvare și se vor pune la dispoziția Postului de jandarmi în caz de nevoie.

7 octombrie

Pretura anunță Primăria că a fost omologată de către Ministerul Aerului și Marinei o sirenă acționată manual a firmei bucureștene „*Metalimport S.A.R.*“, cu filială și în Timișoara (firma „*Koldór optician*“, cu sediul în Piața Sf. Gheorghe). Aceasta, în greutate de 9,5 kg, are o rază de acțiune în teren liber de 2.000 m, iar în contra vântului de 700 m.

10 octombrie

Primarul comunei, Traian Blagoe, semnează un contract de arendare cu Lazar Barantici, care-i dă acestuia din urmă dreptul de a practica în localitate cărăușitul, în perioada 1 aprilie 1939-31 martie 1940.

Arendașul s-a obligat: „... a ținea 4 /patru/ trăsuri bune prevăzute cu suitori înapoi, la fiecare trăsură un șezut moale și 8 /opt/ cai buni, tari, sănătoși și nespărioși, în așa formă ca din aceste trăsuri 2 două vor sta în permanență ziua și noaptea în serviciul primăriei iar în cazuri excepționale după necesitate este obligat a pune la dispoziția primăriei deodată toate patru trăsuri. Supra-vegherea cărăușilor este încredințată primarului și notarului comunal.“

Data fiind excepționala importanță a acestui contract ca sursă de informații cu privire la organizarea și relațiile economice și sociale ale acelor vremuri, în Cenadul-Mare, ne permitem a reda în continuare, integral, o serie de alte prevederi contractuale:

„3./ Arendașul este obligat a efectua orice cărușie împreună cu trebuințele comunei, eforiei sau pădurii și în cazurile absolut necesare, este obligat a efectua cărușia în caz de mobilizare cail fiindu-i scutiți de rechiziție, recrutare și transporturi militare.

4./ Arendașul este obligat în caz de incendiu cu cea mai mare iuțeală a transporta pompele de incendiu la fața locului împreună cu vasele de apă. Este obligat a transporta tot felul de materiale pe seama comunei, izlazului ori pădurii ca: pământ, nisip, var, cărămidă etc. la poduri ori alte edificii comunale. Este obligat a transporta toți funcționarii comunali în interes de serviciu chiar și'n alte comune. Este obligat a transporta și mobilierul funcționarilor în caz de mutare. Este obligat a transporta învățătorii în comunele vecine la conferințe. Este obligat a transporta pe medicul de circ. ziua și noaptea la bolnavi cari n'au trăsuri, tot la fel și pe dl. dr. veterinar la grajdul reproducătorilor masculi și a transporta gunoiul dela bicărie pe pământul izlazului ori comunei, în cazul când nu se va vinde la licitație altor locuitori din comună.

5./Arendașul este obligat a transporta nisipul necesar la școli și biserici în curte și stradă și a duce gunoiul din curțile școlilor și bisericilor, este obligat a grăpa ulicioarele și drumul dela grajdul reproducătorilor până la cimitir și a aduce pe el nisipul necesar.

6./ Arendașul este obligat a transporta jandarmi pentru care are dreptul la o taxă de 8 lei la km.

noaptea taxa este îndoită, făcându-se antipat. Obligatoriu este a transporta pe șeful secției până la comuna vecină sau invers. Arendașul este obligat a ara și grăpa grădina dela grajd. repr. masculi, Bucova și a dlui notar, dela primărie.

7./ Arendașul este obligat a transporta lemnele de foc pe seama primăriei, scoalei și a funcționarilor comunali, în termen de 15 zile dela primirea bonurilor prezentate de funcționari, în caz de nerespectarea termenului se detrage fiecărui căruș din statul de plată pentru fiecare zi întârziată suma de 50 lei în folosul comunei fără reclamații din partea cărăușului în baza deciziunii primarului. Este obligat a transporta pe comand. P.P. la nevoie.

8./ Arendașul este obligat a transporta furajul necesar reproducătorilor ori unde s'ar afla. Mai este obligat a aduce în curtea primăriei nisipul necesar și trage brazdele în liniile de hotar și izlaz.

9./ Arendașul primește leafa la sfârșitul fiecărei luni după retragerea impozitului respectiv achitarea taxei de înregistrare a contractului la percepția circ. Leafa se va achita după posibilitatea financiară, reținându-se din salar lunar 1/3 parte care se restituie dela 1 septembrie 1939.

10./ Dacă arendașul nu satisface cu punctualitate condițiunile, va fi amendat de către primar ori notar, iar în caz de lipsa cărăușului, cărăușitul va fi arendat mai departe, iar diferența în plus se va încasa dela cărăușul neglijent pe cale activă. Arendașul în caz de urmărire a impozitelor către Stat, Ținut ori comună are dreptul a încasa dela fiecare contribuabil la care merge cu trăsura suma de 20 lei. Este obligat a distribui piatra de drum și trotuar unde se fac.“

17 octombrie

Notarului i se aduce la cunoștință că Regulamentul privind Apărarea Pasivă prevede: *„Atât pe timpul zilei, cât și pe al nopții, semnalul A.C.A. trebuie considerat ca un ordin și deci să se întrerupă orice convorbire telefonică pentru a se transmite mesagiile serv. general de pândă și alarmă.“*

31 octombrie

Notarul din Cenad îi trimite primpretorului Preturii Plasei Sânni-colaul-Mare o in-formare privind e-xercițiile de apărare pasivă din zilele de 23, 25 și 27 octom-brie. El precizează că pe 23 octombrie, la ora 11, deși toată echipa de A.P. avea efectivele complete, ordinul de alarmă de la Centrala de alar-mă a județului nu a venit. Drept pentru care, la ora 11,30, s-a dat dispoziția să se dea alarma locală prin clopotul mare al bisericii *„de sub no. 363“*. Ecercițiile de rigoare s-au aplicat potrivit planului. Alarma s-a reluat la 11,45, după care echipele s-au împărțiat reluându-și treburile zilnice. În data de 25 octombrie, alarma s-a dat la ora 16 și a încetat la 16,10. Pe 27 octombrie, alarma s-a dat la 10,25 și a încetat la 10,40. Iar seara s-a dat la ora 21,31 și a încetat la 21,46. Notarul concluzionează că *„Exercițiile în general au dat un rezultat mulțumitor. Deși mișcările au fost greoaie totuși s-a constatat din partea echipelor un viu interes și o executare conștientă a planurilor de A.P.“*

Noiembrie

Comuna avea 27 de meșteri mobilizați la muncă:

1. Suvac Mihai – pantofar;
2. Belici Alexandru – brutar;
3. Sapungin Branco – pantofar;

4. Gluksmann Marcu – fotograf;
5. Grozav Todor – măcelar;
6. Tomi Gheorghe – mecanic;
7. Soceriu Pavel – fierar;
8. Dănilă Pavel – rotar;
9. Dănilă Pavel – fierar;
10. Miculescu Gheorghe – zidar;
11. Lux Iosif – pantofar;
12. Mircsov Gheorghe – tâmplar;
13. Jung Adam – tâmplar;
14. Koreck Petru – zidar;
15. Koreck Petru – ceasornicar;
16. Mircsov Antoniu – fierar;
17. Wailand Anton – măcelar;
18. Biringer Petru – croitor;
19. Schmidt Adam – tâmplar;
20. Balthazar Nicolae – mecanic;
21. Gilot Nicolae – mecanic;
22. Wirozof Ioan – rotar;
23. Maivurm Nicolae – mecanic;
24. Wirozof Anton – rotar;
25. Iovănuț Gheorghe – fierar;
26. Radu Gheorghe – fierar;
27. Smulaz Rudolf – mecanic.

Practic sunt aceiași pe care i-a stabilit Primăria din Cenadul-Mare la 27 iulie. De data aceasta am respectat întocmai grafia numelor din tabelul oficial.

10 noiembrie

S-a întocmit un tabel cu persoanele care vor conduce copii sub șapte ani la gara Cenad, pentru evacuare. Potrivit acestuia, existau 731 de copii,

împărțiți pe 25 de grupe. Pentru transportul acestora în caz de necesitate, s-au comandat 25 de vagoane CF.

21 noiembrie

Notarului comunei Cenadu-Mare i se cere să raporteze telefonic numărul de cai, hamuri, căruțe, autovehicule și biciclete rechiziționate de către armată, cu precizarea unității militare. A doua zi, la ora 10, notarul va raporta că s-au rechiziționat 38 de cai, șapte perechi de hamuri și o motocicletă.

24 noiembrie

Biroul M.O.N.T. din Lugoj, județul Severin, îi trimite primarului din Cenadul-Mare o notă prin care i se cere cenăzeanului Ciclovan Tănase să meargă la Regimentul 42 Artilerie din Lugoj pentru a-și ridica iapa roibă cu nr. L. 354, care a fost rechiziționată de această unitate militară.

1940

Potrivit inventarului pădurii comunale, Cenadul-Mare avea în proprietate o suprafață de pădure de 492 jugăre 234 stânjani, în valoare de 9.840.000 lei; imobile cuprinse în cartea funciară a comunei Apátfalva, pădure proprietatea comunei politice Cenadul-Mare, situată la Mamota, în suprafață de 52 jugăre 1.082 stânjani, în valoare de 1.040.000 lei; o

fântână la casa pădurarului, în valoare de 20.000 lei; patru poduri; mobilier și accesorii la casa pădurarului; o hârtie de valoare de 90.000 de lei. În total, averea pasivă se ridică la suma de 1.770.746 lei.

16 ianuarie

Primăria îi comunică primpretorului din Sânnicolau-Mare numele concentraților din cadrul Regimentului 92 Infanterie, care nu și-au primit soldele pe lunile septembrie și octombrie 1939: sergentul Teodor Cizmaș și frunzașul Gheorghe Crăciun.

5 februarie

În dimineața acestei zile, sunt anunțați că trebuie să participe în aceeași dată, la ora 17, la consfătuirea privind cursurile de apărare pasivă, următorii: Gheorghe Ionescu - preot; Ioan Muntean - preot; Ștefan Popovici - preot; locotenent Popescu; plutonierul Lincă Stan și Blaj Ioan.

20 februarie

Comuna Cenadul-Mare raportează către Pretura Sânnicolaul- Mare situația cu numărul de locuitori pe naționalități. Tabloul arăta după cum urmează: în total 6.121 de locuitori, din care 2.439 români, 1.740 germani, 1.328 sârbi, 607 unguri, 7 evrei.

27 februarie

Primăria confirmă faptul că îi are ca funcționari pe Stanisici Mladen și Boran Vichentie.

25 martie

Prin nota nr. 70.636, Biroul II de Organizare, Mobilizare și Rechiziții din cadrul Cercului de

Recrutare Timiș-Torontal, transmisă Primăriei comunei Cenadul-Mare, se aduce la cunoștință faptul că se scutesc de la rechiziționare o serie de animale și vehicule ale Institutului de cercetări Agronomice: 20 de boi; 40 de cai; 20 de căruțe; 20 de hamuri; 10 care.

Aprilie

Camera de Agricultură a județului Timiș-Torontal trimite la Primăria comunei Cenadul-Mare o notă prin care solicită cultivarea unei suprafețe cu sfeclă de zahăr de 64 de jugăre, adică tot atât cât a fost semănat în 1939. Acest lucru este necesar *„pentru acoperirea atât a consumului intern de zahăr, cât și pentru constituirea stocului de războiu“*. Solicitarea a fost semnată de prefectul col. Virgil Popovici, președintele Comisiei Județene de mobilizare agricolă, și de Vasile Fărcășianu, directorul Camerei Agricole.

13 aprilie

Administrația comunală întomește un tabel privind situația agricolă. Astfel, Cenadul-Mare dispunea de o suprafață arabilă de 10.980 de jugăre. În toamna lui 1939 s-au însămânțat 5.000 de jugăre cu grâu, 500 de jugăre cu orz, 30 de jugăre cu secară și 50 de jugăre cu rapiță. În primăvara lui 1940 mai trebuiau însămânțate: 500 de jugăre cu ovăz, 200 de jugăre cu orz, 3.500 de jugăre cu porumb, 150 de jugăre cu cartofi, 1.000 de jugăre cu furaje, 20 de jugăre cu floarea soarelui, 20 de jugăre cu varză și 10 jugăre cu fasole. Muncile agricole beneficiau de aportul a 240 de perechi de cai, 16 tractoare cu pluguri și 2.500 de oameni.

24 aprilie

Direcțiunea Generală a Poliției și Direcțiunea Presei din cadrul Ministerului Propagandei Naționale interzic introducerea în România a unui mare număr de titluri de cărți și reviste. O astfel de listă este datată 19 aprilie 1940 și ajunge la Cenad pe 24 aprilie. Orice tipăritură putea fi introdusă doar cu aprobarea din partea Serviciului de cenzură local sau central.

15 mai

Se interzice importul de aparate de fotografiat „Leica“ cu teleobiectiv, importul fiind totuși posibil doar cu aprobare din partea Direcțiunii Generale a Poliției.

17 mai

Ministerul de Interne este îngrijorat de intensificarea propagandei comuniste, cu precădere în regiunile unde se află trupe.

23 mai

O nouă listă de cărți și publicații interzise la import.

24 mai

Prevederea privind importul aparatelor de fotografiat se extinde asupra tuturor mărcilor de aparate de acest fel.

28 mai

Notarul din Cenadul-Mare a trebuit să ia măsuri pentru ca în ziua respectivă, la ora 5, să se prezinte la comisia de rechiziții din Sânnicolaul-Mare 100 de cai repartizați către Regimentul 91 Infanterie. În plus, trebuiau aduși ca rezervă alți 20 de cai, precum și

hrană pentru cai pentru șase zile. Fiecare cal trebuia să aibă căpăstru și picioarele de dinainte potcovite.

31 mai

La Cenad ajunge încă o listă de cărți și publicații interzise la import.

1 iunie

De la Pretura Sânnicolaul-Mare pleacă spre Cenad o misivă prin care Ministerul de Interne atrage atenția asupra faptului că *„în unele comune, tinerii premilitari minoritari au primit instrucțiuni dela Centru de a organiza pe grupe de câte 14 oameni sub comanda celui mai destoinic, iar în zilele de sărbători și noaptea, după ce vor primi autorizații dela autorități pentru excursii, reuniuni religioase, etc. vor să procedeze la exerciții de orientări pe teren, citirea hărții, etalonarea pasului, aprecierea distanțelor etc. Ni se semnalează cazuri când potrivit instrucțiunilor primite, aceste formațiuni particulare paramilitare au executat teme de-a lungul liniilor ferate. Altele fac instrucțiuni de luptă și exerciții rezolvând diferite situații tactice, conform programului și instrucțiunilor ce au primit. Ele ar fi complet echipate cu costume sport – cu bocanci, centuri de piele și paftale și bonete. - Membri ai organizațiilor centrale sunt trimiși în fiecare comună cu populație în mare majoritate minoritară, pt. organizarea tineretului după modul arătat mai sus.“*

21 iunie

Se revine asupra interdicției aducerii în țară de aparate de fotografiat, vameșii având însă obligația să raporteze la poliție numele importatorului și numărul de aparate foto importate.

30 iunie

Primăria finalizează situația rechizițiilor aflate pe teritoriul comunei și pe care se poate conta ca bune pentru serviciul comunitar: numărul total al cailor înscrși în tabela R. litera A. după clasare - 621; numărul cailor repartizați la diferite unități mobilizarea 1940/41 - 283; numărul cailor rechizionați și aflați la unități - 232; numărul cailor rechiziționați și nerepartizați - 57; numărul cailor respinși de comisii ca neapți de serviciul militar - 170; iepe cu mânji - 81; iepe pline - 2; armăsari neoficiali - 20; armăsari oficiali - 0; cai de 3-4 ani buni de serviciu - 72; cai disponibili buni de serviciu și care se pot rechiziționa - 168; total general - 621.

2 iulie

Primăria Cenadul-Mare transmite Preturii situația de subzistențe, furaje și alimente ce se află disponibile în comună: 3.000 kg de grâu și 3.000 kg de porumb.

4 iulie

La Cenad ajunge o misivă prin care se interzic orice fel de acțiuni organizate de comuniști.

Se finalizează planul de evacuare, trimis ulterior Cercului de recrutare Timiș-Torontal. Potrivit acestuia, din Cenad trebuiau evacuate pe jos: 200 de vite mari, 150 de căruțe cu cereale, 600 de vite mici. Cu trenul urmau a fi evacuate arhivele și mobilierul comunei, mașinile și mobilierul Stațiunii experimentale, mobilierul și arhivele: Oficiului poștal, Poliției de Frontieră, Agenției Fiscale, Vămii, Postului de Jandarmi, Serviciului Sanitar și Școlii de Stat. S-au stabilit nominal și oamenii de pază pentru

transporturile pe jos, respectiv comandanții evacuării, șefii de convoaie, dar și paznicii trenului.

6 iulie

Cenăzenii trebuie să-și camufleze pe timp de noapte sursele de lumină, aceasta în urma ordinului din 3 iulie al Comandamentului pentru Apărarea Antiaeriană a Teritoriului.

7 iulie

Primarul și notarul din Cenadul-Mare trimit o notă la Timișoara prin care anunță că, aproape zilnic, militari din cadrul Diviziei 1 Cavalerie taie și duc din pădurea comunală material lemnos de diverse grosimi, pentru baricade. Cum nu se știe dacă se taie cu sau fără autorizație, se solicită o autorizație de justificare a lipsei lemnului.

9 iulie

Un trăsnet lovește podul de lemn de peste Mureș, dintre Cenadul Românesc și Apâtfalva, respectiv, Magyarcsanád. Arcada dinspre România a acestui obiectiv, dinamitată de armata română, sare în aer. Victimă va fi santinela, respectiv sergentul Nicolae Grigorescu, din jud. Olt. Pe cruce (încă prezentă la fața locului în primăvara lui 2008, însă dărâmată) este indicată data de 9 iunie 1940, deși în documentele Văzii Cenad este scrisă negru pe alb data de 9 iulie 1940.

10 iulie

În baza unei adrese a Biroului Statistic Cluj, organele locale trebuie să ia toate măsurile pentru a preveni orice nemulțumire din partea minorității

germane. Drept pentru care au fost numiți doi delegați ai acestei minorități. Pentru Banat a fost numit Peter Anton din Timișoara.

13 iulie

Situația numerică centralizată cu funcționarii de la Primăria Cenadul-Mare a fost următoarea: un primar român, un ajutor de primar sârb, un notar român, cinci impiegați români și un impieगत sârb, trei oameni de serviciu români și unul sârb. La rândul său, Biroul M.O.N.T. de la Primărie avea trei funcționari de origine română, dintre care un șef de birou, un ajutor de funcționar și un dactilograf.

20 iulie

Ambrozi Petru este pus să declare pentru Biroul M.O.N.T. din cadrul Prefecturii județului Timiș că motocicleta lui cu No. 366 Tmș a fost rechiziționată pe 25 mai 1940, prin proces-verbal nr. 838, de către Comisia pentru rechiziția autovehiculelor - Centrul Timișoara, de unde a fost trimisă la Cluj.

4 august

Grănicerii cenăzeni arestează între Pordeanu și Cenad doi indivizi care voiau să treacă în Ungaria patru cutii de conserve „*Kohlruss*“ și un pachet de vanilie de 160 g.

În primavara-vara aceluiași an, s-au importat în România, de către persoane fizice, tone întregi de piatră vântă (sulfat de cupru). Judecând după scrupulozitatea cu care au fost întocmite de către grăniceri tabelele nominale, cu numărul de kilograme/persoană, acest trafic a fost tratat cu maximum de atenție de către autoritățile române.

În același an, vameșii cenăzeni îi suspectează pe grănicerii din Teremia Mare că favorizează contrabanda de sfoară de manilă, însă aceștia neagă vehement. Dacă în România, un kilogram de cânepă sau manilă costa 25-27 de lei, în Iugoslavia se vindea cu 75-80 de lei, câștigul fiind de cel puțin 60%.

10 august

Pretura Sânnicolaul-Mare îi ordonă notarului cenăzean să rechiziționeze și să trimită la Timișoara autovehiculele lui Kellsch Nicolae și Richter Anton. A doua zi, acesta raportează că autovehiculul lui Kellsch, falimentat din 1928, aparține acum unui avocat din Timișoara, iar celălalt, al lui Richter, a fost deja rechiziționat la începutul lunii aprilie de către Regimentul 7 Pionieri și repartizat la o unitate militară.

3 septembrie

Pretura anunță că *„ostilitățile pot începe la fiecare moment. Trupele de alarmă să fie gata în orice moment pentru a acționa imediat. Jandarmii, premilitarii și membrii gărzilor naționale, cari intră în componerea gărzilor să fie gata a acționa.”*

13 septembrie

Un ordin al generalului Ion Antonescu, sosit la Pretura Plasei Sânnicolaul-Mare impune desființarea Gărzilor Naționale.

9 octombrie

Notarul Cenadului-Mare primește dispoziție, prin ordin telefonic, la ora 7,30, de la Pretura Plasei Sânnicolaul-Mare să blocheze prin proces-verbal, fără aplicare de sigiliu, la producători și depozitari, toate

cantitățile de orz, ovăz și fasole și să raporteze a doua zi, până la ora 10, toate cantitățile blocate.

14 octombrie

Pretura Plasei Sânnicolaul-Mare retransmite la Cenad un ordin de la Ministerul Afacerilor Interne prin care se solicită să „*Luați cele mai severe măsuri ca legionarii să nu mai facă nici un fel de arestare stop*“.

18 octombrie

O nouă misivă de la Ministerul Afacerilor Interne, via Pretura Plasei Sânnicolaul-Mare: „*Guvernul maghiar caută să înfățișeze atrocitățile asupra românilor ca fiind provocate de pretinse persecuții asupra maghiarilor din România stop. Dați dispozițiuni urgente ca organele administrative, polițienești și jandarmii să nu mai ia nici o măsură de represalii contra minorității maghiare, păstrându-se aceeași atitudine înțelegătoare ca până acum stop.*“

21 octombrie

Se anunță vizita în Transilvania și Banat a membrilor comisiei de anchetă italo-germane. Prefectul ordonă ca organele locale să pună la dispoziția acestora întregul material informativ necesar. „*Membri(i) comisiei au dreptul să interogheze populația, să consulte archive și documente și să convoace pe funcționarii și militarii stop. Atragem atențiunea asupra importanței decizive pe care o are misiunea celor doi reprezentanți străini asupra problemelor româno-maghiare [...].*“

2 noiembrie

Până la 6 noiembrie, toți cenăzenii propuși pentru mobilizare la muncă în cadrul brutărilor, măcelăriilor, a tuturor acelor întreprinderi propuse ca necesare pentru nevoile populației civile, trebuie să dea o declarație prin care se obligă să nu întrerupă lucrul pe timp de mobilizare sau de război.

5 noiembrie

Proprietarii de autovehicule din Cenad trebuie să se prezinte cu acestea (mai puțin tractoarele) la Timișoara, pe Aeroportul vechi din Drumul Aradului, potrivit programării, pentru recensământul, inspectarea și clasificarea vehiculelor cu tracțiune mecanică. Au semnat de luare la cunoștință: Ambrozi Petru, Günther Ioan, Șuștrean (probabil Cornel, mss indescifrabil), Bunei Gheorghe, Gilot Nicolae, Balthasar Nicolae, frații Balthasar, Richter Anton, Kopp Iosif, Mircsov Petru, Jivici Voin, Szumles Rudolf, M. (probabil Mayworm) Nicolae, Jivu Ioan, Vasile Târziu, Klemencz Adam, Richter Anton (altul) și Ambrozi Petru (altul).

9 noiembrie

Notarul primește de la Pretura Sânnicolaul-Mare o copie a telegramii trimise în teritoriu de către directorul general al Poliției, prin care i se aduce la cunoștință cum că evreei desfășoară o intensă propagandă pentru crearea unei stări de spirit nefavorabilă regimului, prin lansarea de „*zvonuri fanteziste, despre pretinse incidente petrecute între militarii români și germani, sau între populațiunea*

românească și trupele germane. “ Trebuie identificați cei care contribuie la o asemenea stare de spirit.

14 noiembrie

Recensământul finalizat la acea dată relevă faptul că în comună existau 805 cai, 497 de hamuri, 469 de căruțe și 256 de biciclete.

4 decembrie

Primăria Cenad trimite la Timișoara, către Comisiunea de clasare a autovehiculelor, un tabel cu proprietarii tractoarelor „*care n’au fost de circulat și cari n’au fost trecuți pe primul tablou înaintat*”: Kuca Szumlasz, Atanasie Târziu, Jivici Voin, Kopp Iosif, M. (probabil Mayworm) Nicolae, Stațiunea Experimentală și Jivu Ioan. Iată și mărcile deținute: „*Fordson*“, „*Hanomag WD*“, „*Hanomag Diesel*“ (cel mai puternic, de 36 CP), „*International*“ și „*Hoffer*“ (cu un cilindru). Pe tabelul tractoarelor fără foaie de circulație se află: Günther Ioan și Uncianschi Borivoi, amândoi cu câte-un „*Hanomag WD*“.

Cărțile germane și italiene sunt scutite, potrivit unei depeșe către Vama Cenad, de taxa de 2% reprezentând contribuția națională excepțională.

9 decembrie

Prefectura Județului Timiș-Torontal ordonă Preturii Plasei Sânnicolaul-Mare, iar aceasta (pe 12 decembrie) Primăriei comunei Cenadul-Mare ca în instituțiile publice, „*în afară de tabloul M. S. Regelui I, să fie afișat și tabloul Căpitanului C. Z. Codreanu, creatorul și înfăptuitorul Mișcării Legionare. În instituțiile publice din comunele germane, în afară de tablourile M. S. Regelui Mihai I, a Căpitanului poate*

fi afișat și tabloul Fuhrerului Adolf Hitler, creatorul Germaniei Național-socialiste. Întrucât România Legionară se încadrează întru totul politicei Axei - Berlin-Roma, invit pe Domnii pretori, notari, primari și toți funcționarii din subordine, ca să păstreze față de populația germană a județului nostru o atitudine de înaltă înțelegere și de camaraderie, rezolvând toate problemele în mod binevoitor și camaraderesc.“

Se face inventarul stocurilor de produse agricole, articole alimentare, metalurgice, textile și de pielărie existente în localitate. Este vorba despre: 400 t de grâu, 800 t de porumb, 4 t de secară, 10 t de orz, 50 t de ovăz, 3 t de rapiță, 40 t de floarea soarelui, 1.500 t de paie de grâu, 200 t de paie de ovăz, 10 t de fân, 50 t de lucernă și trifoi, 10 t făină de grâu, 100 t de cartofi, 1 t de fasole uscată, 2 t de petrol lampant, 5.000 de cutii de chibrituri, 0,1 t de săpun 0,05 t de zahăr. De asemenea, în comună existau 405 căruțe, 10 trăsuri de tot felul, un automobil și o motocicletă. La rândul său, inventarul mașinilor și uneltelor agricole în stare de funcționare cuprindea: 436 de pluguri, 572 de grape boroane, 58 de mașini de semănat, 5 mașini de semănat porumb, 220 de prășitoare, 12 cositoare, 30 de secerătoare legătoare, 4 secerătoare simple, 19 tractoare, 17 batoze de treierat, 2 locomobile, 130 de tocătoare de nutreț, 15 trioare, 60 de vânturătoare. Pentru muncă se foloseau 602 cai și iepe. Iată și inventarul animalelor de montă. vaci de reproducție nefolosite la jug: 490; tineret de 3 ani de vite cornute - 132; oi - 1.150; porci 1.108.

18 decembrie

Primăria primește de la Pretură o notă prin care i se aduce la cunoștință că este obligată să-i sprijine

moral și material, pe întreg sezonul de iarnă, pe toți cei cu lipsuri materiale.

24 decembrie

Efectivul de pace din cadrul Primăriei comunei Cenadul-Mare era compus din: primar - V. Târziu; ajutor de primar - Radu Aurel; notar - Victor Giurgiu; subnotari - I. Anuți și C. Miclea; secretar - Alexandru Drăghici; impiegat - Vichentie Boran, casier - Maria Târziu; agent de urmărire - Mladen Stanisici.

30 decembrie

Sunt prohibite toate cărțile care au un conținut îndreptat împotriva: Dinastiei și a conducătorului Statului Român, a Statului Național Legionar, a Mișcării Legionare și a conducătorilor acesteia, a Axei, precum și cele de propagandă comunistă și antireligioasă.

1941

Ianuarie

Vameșii care purtau arme au trebuit să le prea jandarmilor.

2 ianuarie

Ca urmare a solicitării generalului Petrovicescu, ministru de interne, Pretura cere Primăriei din Cenadul-Mare să transmită, să cerceteze și să raporteze *„relații referitoare la pretinse acte arbitrare comise de autoritățile românești împotriva*

maghiarilor.“ În acest sens, se dă și un exemplu: *„Românii nu ar fi permis locuitorilor unguri să-și treacă recolta peste frontieră, deși aveau bilete de trecere a frontierei date de autorități. Un subofițer român ar fi silit pe mai mulți maghiari să îngenuncheze și să spună o rugăciune românească. În același timp câțiva soldați români și-ar fi îndreptat baionetele asupra celor îngenunchiați, apoi un subofițer ar fi maltratat pe câțiva dintre ei, iar ungarilor ce ar fi dorit să treacă în teritoriul cedat li s-ar fi confiscat lucrurile etc.“*

Pe 5 ianuarie, administrația comunei trimite răspunsul către primpretorul Preturii Plasei Sânnicolaul-Mare: *„Avem onoare a vă raporta că din partea autorităților din comuna noastră nu s-au comis acte arbitrare împotriva maghiarilor. În ceea ce privește trecerea recoltei, aceasta a fost permisă de către autoritățile vamale numai prin punctul Kis-Zsombor - fiind podul Mureș distrus - însă această trecere nu a fost acceptată de aut. ungurești, așa că o parte din recoltă a rămas pe teritoriul românesc.“* De remarcat că răspunsul este datat 8 ianuarie, însă pe ștampila de ieșire a Primăriei este trecută data de 5 ianuarie. Termenul până la care trebuia transmis răspunsul era 8 ianuarie.

În context trebuie menționat faptul că exista o convenție între România și Ungaria, semnată la 15 aprilie 1924 și publicată în „Monitorul oficial“ nr. 6 din 10 ianuarie 1925, care cuprindea dispozițiuni referitoare la înlesnirea traficului de frontieră local. *„În principiu, lărgimea unei părți a zonei de frontieră mărginașe nu trebuia să depășească 10 km, ținându-se totuși seamă de necesitățile locale a ambelor*

părți.“, se spune în aceste dispozițiuni. Orașele erau excluse din convenția în cauză. De permise de trecere peste frontieră se puteau bucura: *„agricultorii, proprietarii și arendașii, membrii familiilor lor și ajutoarele - aceștia din urmă dacă sunt stabiliți în zona de frontieră de cel puțin trei luni - care cultivă propriul lor pământ (câmpurile, izlazurile, pădurile, viile) situate în zona mărginașă a părții vecine, sau care lucrează pe moșiile arondate din aceeași zonă.*“ Totodată, puteau primi asemenea permise doctorii, veterinarii, preoții și moașele autorizate să-și exercite profesiunea în zona de frontieră. Permisele pentru toți cei de mai sus erau valabile trei luni, însă perioada putea fi prelungită dacă titularul putea dovedi persistența motivelor care au servit la eliberarea permisului. Mai primeau permise persoanele nevoite să treacă peste graniță pentru motive importante și urgente: decese, boală gravă, căsătorie.

Eliberate de autoritățile administrative sau de poliție, competente de primă instanță, acestea erau valabile doar dacă erau vizate de autoritățile administrative sau de poliție, de primă instanță, ale celeilalte părți. La eliberarea unui permis de trecere a frontierei, unitatea care l-a eliberat trebuia să înștiințeze imediat partea cealaltă. De permis se puteau bucura însă doar persoanele *„recunoscute ca absolut sigure, atât din punct de vedere al Poliției Criminale, a Poliției de Stat cât și a prescripțiunilor fiscale.*“ Pe fiecare permis trebuia aplicată și fotografia titularului. Copiii sub 12 ani nu aveau nevoie de permis, ei fiind trecuți pe permisul șefului de familie.

Produsele „pământului și ale pădurii (făcând excepție lemnele) adică grâul în spice sau în snopi, leguminoasele, tuberculele, iarba necesară pentru

hrana vitelor, fânul, paietele, furajul, strugurii și fructele, recoltate de pe teritoriul ce este întreținut de linia de frontieră, vor putea fi transportate fără permis de import sau export și scutite de orice taxe vamale și de orice taxe sau impozite.“

Erau scutite vremelnic de orice taxă de intrare sau ieșire și fără permis de export vitele duse să păască, de pe un teritoriu pe altul, dar cu obligația de a se înapoia. La înapoiere trebuia verificat dacă acestea nu au fost schimbate. Scutite, în funcție de proporționalitate, erau și produsele vitelor aflate la păscut: laptele, brânza și lâna (!). Pentru vitele care nu se înapoiau se percepea taxă vamală.

3 februarie

Primăria raportează că s-au comandat 48 de măști de gaze, mai fiind necesare 32.

11 februarie

Korom Ioan, calfă de fierar, primește „*Bilet de identitate de circulație pe zona de 10 km, de frontieră*“, având teren agricol în zona de graniță.

14 februarie

Prefectura județului Timiș-Torontal solicită prin intermediul Preturii Plasei Sânnicolaul-Mare un tablou din care să reiese numărul locuitorilor pe naționalități, arătându-se și procentul.

20 februarie

Comuna Cenadul-Mare raportează că are 6.121 de ocuitori, din care 2.439 români (39,8%), 1.740 germani (28,4%), 1.328 de sârbi (21,6%), 607 maghiari (9,9%), 7 evrei (0,1%).

22 februarie

Cenăzenii trebuie să predea fierul vechi la Primărie, aceasta fiind obligată să transporte fierul la sediul Preturii Plasei Sânnicolaul- Mare. Pentru cantități sub 200 kg, nu se plătește niciun ban.

26 februarie

Notarul din Cenad primește instrucțiuni cu privire la circulația pe drumuri și în localitate pe timpul nopții, în zonele întunecate. Acestea trebuiau puse în aplicare până pe 28 februarie, adică în următoarele două zile. Astfel, *„se vor vopsi cu alb podurile trotuarelor la încrucișări, bifurcații și în eșindurile lor dinspre partea carosabilă. De asemenea, se vor vopsi cu alb refugiile pentru călătorii vehiculelor precum și spațiile destinate trecerii pietonilor la încrucișări.“*. Pe de altă parte, *„se vor vopsi cu alb până la înălțimea de 1,5 m stâlpii de tot felul, gardurile, pomii, podețele etc. cari se găsesc pe o zonă de 2 m lățime în afara părții carosabile. La poduri, se va vopsi cu alb marginea de sus a a parapetilor pe toată lungimea și lățimea de 20 cm, de asemenea stâlpi de la cotă până la 2 m deasupra solului. La podurile pentru cale dublă cu bordură despărțitoare, se va vopsi cu alb și această bordură pe toată lungimea ei.“*

Aceleași instrucțiuni mai specificau și felul vopselei: lemnul și fierul, cu culoare pe bază de ulei, iar pietrele, stâlpii de beton și gardurile de nuiele, cu var.

Notarul este anunțat de Pretură că trebuie să ia măsuri a se strânge fier vechi din localitate și de a se transporta la Sânnicolaul-Mare, la depozitul Plasei.

4 martie

Cenăzenii pot obține autorizații de călătorie C.F.R. (în baza cărora puteau cumpăra biletul de tren) numai cu acordul șeful postului de jandarmi din localitate. Motivul îl constituie siguranța de stat, respectiv împiedicarea contactării conducătorilor Mișcării Legionare din Arad, Timișoara etc. Autorizația se obținea în baza unei cereri timbrate. Pentru transportul muncitorilor agricoli se puteau emite și autorizații colective, chiar și pentru mai mult de cinci persoane. În cazul autorizațiilor colective nu erau necesare fotografii.

5 martie

Se finalizează devizul lucrărilor pentru „renovația generală a bisericei Ort. Rom. din comuna Cenadul-Mare“, în sumă de 105.674 de lei. Antreprenor: Miculescu Gheorghe. Se prevede:

„1/. Renovația turlei 160 metrii patrați.-

Pereții periați cu perie de oțel renovat cu mortari var cu țiment și vopsit odată cu lapte de var și de două ori cu vopsea galbenă cu ulei 160 m.p.per 1.m.p. lei 74, material și manoperă lei..... 11.840

2/. Revovația barcanului, cu mortar de var amestecat cu țiment și ipsos 75 m.p. per 1.m.p. 50 lei, material și manopera lei ... 3.750

3/. Renovația bisericei dela acoperiș în jos 660 m.p. pereții periați cu peria de oțel renovat cu mortari var cu țiment și vopsit odată cu lapte de var și de două ori cu vopsea galbenă amestecată cu clei 660 m.p. pro 1 m.p. 40 lei material și manoperă lei... 26.400.

Lucrarea totală de zidar lei... 41.999. “

Potrivit „*Recapitulației*“, renovarea lăcașului de cult presupune lucrări de zidărie (41.999 de lei), dulgherie (39.485 de lei), tinichigerie (16.750), tâmplărie (3.940 de lei), neprevăzute (3.500 de lei).

4 aprilie

Problema deplasării muncitorilor agricoli, „*talpa țării*“, determină Ministerul Agriculturii a solicita Ministerului Afacerilor Interne să fie mai permisibil. Astfel, Pretura Plasei Sănnicolaul-Mare trimite și la Cenad o copie a ordinului circular nr. 3.070 din 12 februarie 1941 prin care se „*cere ca, pentru a nu stânjeni angajarea și deplasarea muncitorilor agricoli, să se permită circulația muncitorilor agricoli și în grupuri mai mari de 4-5 persoane, avem onoare a Vă face cunoscut că Ministerul aprobă să se eliberez(e) la cererea proprietarilor, arendașilor sau delegaților lor și pe bază de contracte de angajament, încheiate conform legii pentru învoielile și muncile agricole, autorizațiuni de călătorie și pentru grupuri mai mari de cât cele stabilite...*“.

12 aprilie

Camera de Agricultură a județului Timiș-Torontal comunică Primăriei comunei Cenadul-Mare că, în baza aprobării Marelui Stat Major, în perioada 1 aprilie-1 decembrie 1941, erau scutiți de concentrare cenăzenii cu grade inferioare care au împlinit 30 de ani, care au cultivat una din următoarele culturi și suprafețe minime: 5 ha cu soia, 5 ha cu floarea-soarelui, 3 ha cu bumbac, 5 ha cu cânepă, 5 ha cu in, 3 ha cu ricin, 3 ha cu mac, 1.000 mp cu plante cultivate în sere. În aceeași perioadă, era scutit de la concentrare personalul de pază în agricultură, cu

grade inferioare, cu vârsta minimă de 35 de ani, astfel: câte un paznic agricol la proprietățile agricole de 300 ha și câte un paznic comunal de câmp la suprafața de 1.000 ha.

19 aprilie

La cunoștința girantului Vămii Cenad ajunge o depeșă din partea Cenzurii militare - Controlul cărților străine o listă cu publicațiile al căror import este interzis. De asemenea, se anunță suprimarea foii tudoriste „*Adevărul Creștin*“ din București, a cărei difuzare devine interzisă.

28 aprilie

Cenăzenii află de la Pretura Plasei Sânnicolaul-Mare că, până la noi ordine, pot folosi iluminatul de noapte și în exterior.

2 mai

Notarul primește dispoziția de a supraveghea dacă proprietarii de pământ din Cenad, care au primit ordine de mobilizare pentru lucru, după ce-și termină propriile lucrări îi ajută și pe cei care sunt concentrați. Aceasta ca urmare a faptului că „*Marele Stat Major a intervenit la Ministerul Afacerilor Interne și la Ministerul Agriculturii și Domeniilor pentru a se da un ordin prefecturilor de județ ca toți marii proprietari și ceilalți agricultori mobilizați pentru lucru să fie obligați imediat ce termină munca terenurilor proprii, să fie utilizați la cultivare apământurilor ce aparțin oamenilor concentrați, dând ajutoare gratuite celor lipsiți de mijloace. Marele Stat Major crede că toată lumea înțelege vremurile grele prin care trecem și în primul rând cei din interior trebuie să înțeleagă că ostașul aflat la*

graniță nu trebuie să fie preocupat de nevoile de acasă, fiind sigur că este ajutat și are un regim din partea națiunii, după cum el este pavăza ei la frontieră.“

13 mai

Pretura Plasei Sânnicolaul-Mare solicită notarului din Cenad să întocmească un tabel cu toate persoanele care au nevoie de ajutor la muncile agricole. În conformitate cu ordinele Marelui Stat Major, „...unitățile în subordinea brigăzii vor contribui la efectuarea muncilor agricole de primăvară în măsura în care vor permite efectivele...“. Aceleași ordine mai stabileau și plata pentru muncile agricole respective: 60 de lei pe zi de om; 35 de lei pe zi de cal; 100 de lei pe zi de căruță cu cai și conducător. „În plus se va asigura hrana trupei și animalelor tot de proprietarii respectivi. Pentru lucrul terenurilor ce aparțin soldaților concentrați și lucrătorilor săraci, precum și văduvelor, orfanilor și invalizilor săraci, nu se va lua nici o plată. Hrana oamenilor și animalelor pentru aceștia se suportă de unități.“

14 mai

Ancheta agricolă relevă următoarele: comuna avea 5.771 de locuitori, dintre care 573 incapabili de a munci în agricultură. Existau 1.789 de bărbați cu vârste între 18-62 de ani; 1.812 femei între 18 și 62 de ani; 1.265 oameni mobilizabili; 332 de persoane care rămân în comună în caz de mobilizare. Inventarul viu cuprindea: 883 de cai și iepe, dintre care 196 cu vârste între 1 și 3 ani, 422 de cai fiind înscriși la rechiziție iar 203 rămași neînscriși la rechiziție; 2 boi și bivoli (din formular nu se poate deduce dacă erau amândoi

boi sau bivoli); 51 de vaci, trăgătoare, 467 de vaci de lapte, 7 tauri, 762 de oi și berbeci, 165 de oi tineret (fără miei), 417 porci. Inventarul mort cuprindea: 495 de pluguri; 428 de grabe boroane, țesale de buruieni; 58 de mașini de semănat păioase, 15 mașini de semănat porumb, 350 de prășitoare, 11 secerătoare simple, 19 tractoare, 17 batoze de treierat cereale, 5 batoze de mână pentru porumb, 14 trioare, 53 de vânturătoare, 2.909 sape de mână, 7 care pentru boi, 536 de căruțe pentru cai, 216 care înscrise la rechiziție, 327 de care rămase neînscrise la rechiziție.

În Cenad existau 1301 de gospodari cu câte o suprafață cultivată până la 5 jugăre cadastrale, 313 cu câte o suprafață cultivată între 5-10 jugăre, 69 cu suprafețe cultivate între 10-25 de jugăre, 39 cu suprafețe cultivate între 25-50 de jugăre, 16 cu suprafețe cultivate între 50-100 de jugăre, iar unul avea o suprafață cultivată peste 100 de jugăre. Suprafața arabilă a comunei avea 11.860 de jugăre și 624 de stânjani pătrați, din care: cu grădini și zarzavat - 342 jugăre 160 stânjani; fânețe - 212 jugăre 997 stânjani, pășuni - 1.584 jugăre 997 stânjani; vii - 214 jugăre 954 stânjani; păduri - 558 jugăre 1.039 stânjani, Terenul neproductiv avea o suprafață de 1198 jugăre 373 stânjani. Suprafața generală avea 15.971 jugăre 373 stânjani.

15 mai

Vămii Cenad i se reamintește că trebuie luate măsuri împotriva contrabandei, îndeosebi cu zahăr, petrol și uleiuri.

22 mai

Primăria informează că în Cenadul-Mare nu este nevoie de ajutorul armatei pentru muncile agricole de primăvară.

26 mai

Proprietarii de autovehicule din Cenadul-Mare au trebuit să se prezinte cu acestea la Timișoara, la Palatul Prefecturii din Piața Unirii, la comisia de clasare a autovehiculelor, având asupra lor foaia de circulație, actele militare, permisul fiscal și permisul de conducere, împreună cu toate cauciucurile pe care le posedau, indiferent de starea acestora. Neprezentarea ar fi însemnat închisoare între două și șase luni și o amendă între 25 și 35% din valoarea autovehiculului. Era vorba de: Stațiunea Experimentală, Frank Ioan, Ambrozi Peter și Klementz Anton.

Inspectoratul Circ. IV-a Vamale Timișoara anunță Vama Cenad că vagoanele CF goale scot în Iugoslavia fier vechi, maculatură, sticlă spartă, încălțăminte și cauciuc uzat și aduc mărfuri străine. Se solicită interzicerea ieșirii sau intrării unor asemenea mărfuri.

În urma repetatelor plângeri ale girantului Vămii Cenad către superiorii săi privind faptul că o serie de automobile și camioane militare germane transportă civili și nu opresc nici la somațiile grănicerilor, Inspectoratul regional vamal îi va scrie girantului Vămii Cenad să noteze numerele de circulație ale autovehiculelor în cauză și, dacă e posibil, și numele soldaților germani în culpă.

28 mai

În 28 și 29 mai, delegații Garnizoanei Timișoara au fost programați să vizeze pentru cenăzeni

autorizațiile de stabilire în zona militară. Aceasta era fixată prin Decretul nr. 1.790 din 1 martie 1941. Pe teritoriul județului Timiș-Torontal, zona militară se confunda cu vechea zonă de graniță, singura localitate adăugată fiind comuna Șipet. Pentru cenăzeni, viza se aplica pe vechea autorizație și consta din „*menționarea datei la care se execută sigiliul și semnătura organelor care o fac precum și înscrierea noului număr de ordine din registrul special de autorizațiuni.*“

30 mai

Se constată că se află în circulație din ce în ce mai puține monede. Ca atare, prin ordinul circular nr. 79.732 al Ministerului Finanțelor din 30 mai 1941, nu se mai admite scoaterea din țară a niciunui fel de monede, suma maximă în bancnote admise a fi scoasă fiind de 2.000 de lei.

11 iunie

Primăria localității Iarmata Neagră din județul Arad va înștiința autoritățile românești că, potrivit unor informații neverificate, autoritățile maghiare tipăresc de zor bancnote românești false, pentru a submina puterea monedei naționale românești. Astfel că, pe 23 iunie, se solicită imperativ împiedicarea intrării în România a banilor străini.

22 iunie

La Timișoara este desființat Tribunalul Militar al Diviziei I Infanterie, în locul lui fiind înființată Curtea Marțială.

7 iulie

Ioța Nedelcov solicită radierea din Registrul Comerțului a firmei sale având ca obiect de activitate comerțul cu zarzavaturi, cu începere din data de 1 iulie 1942. Radierea efectivă se produce abia la 25 aprilie 1942.

10 iulie

Pretura Plasei Sânnicolaul-Mare solicită notarului din Cenad să blocheze toate cantitățile de fier vechi adunate de germanii din localitate și să le predea reprezentanților Societății „Reșița“, singura abilitată de guvern să colecteze fierul vechi din România.

15 iulie

Situația numerică și etnică a funcționarilor din cadrul Primăriei din Cenadul-Mare era următoarea: un primar român; un adjunct de primar iugoslav (sârb, n.n.); un notar român; cinci impiegați români și unul iugoslav; trei oameni de serviciu români și unul iugoslav. În cadrul Biroului M.O.N.T. de la Primărie activau: un șef de birou, un adunct și o dactilografă, toți români. Această situație a fost întocmită la solicitarea Preturii Plasei Sânnicolaul-Mare, pentru statistica generală a Inspectoratului General Administrativ Cluj.

28 iulie

Ministrul Afacerilor Interne ordonă prefectilor și pretorilor să dispună preoților a pomeni în biserici numele ostașilor morți pentru țară. De asemenea, preoții au trebuit să afișeze *„tabele de onoare întocmite și scrise cu toată grija până ce se vor ridica mo(nu)mente în toate comunele, numele ostașilor morți pentru Țară în comuna respectivă“*.

16 august

În urma unei licitații care a avut loc în comună pe 5 mai, Primăria, reprezentată prin primarul Ioan Blagoie, semnează un contract de arendare cu Anton Jung, de la numărul de casă 567, prin care Anton Jung primește dreptul să exploateze primul debit de băuturi spirtoase, vreme de cinci ani, până pe 5 iunie 1946. Prețul arenzii era de 3.200 de lei/an, plătitibil trimestrial.

24 august

Primăria comunei Cenadul-Mare este înștiințată de Pretură că trebuie să depună lunar, până la data de 10, declarații despre cantitățile de fier vechi existente, documente care trebuie semnate de către proprietari. Măsura survine în urma publicării în „*Monitorul oficial*“ nr. 187/din 9 august 1941 a Decretului-Lege nr. 2274 din 1941 pentru reglementarea cumpărării și distribuiri fierului vechi.

30 august

Notarul află de la Pretură că trebuie să ia măsuri să fie predate jandarmilor toate obiectele de specialitate, parașute, aparate de radio, binocluri, pistoale, arme, hărți ce vor fi găsite la parașuțiști.

2 septembrie

Notarul din Cenadul-Mare este înștiințat despre obligativitatea prinderii prizonierilor sârbi care s-ar fi găsit ascunși în localitate și a trimerii acestora în lagărul de la Turnu-Măgurele.

Tot notarul este înștiințat de Pretură că trebuie să dispună ca toate actele Biroului M.O.N.T. să fie ținute sub cheie, în casa de fier a Primăriei ori în sertare masive închise cu cheia sistem Wertheim, iar lucrările biroului să fie executate numai de lucrătorii verificați și aprobați de Biroul M.O.N.T. din cadrul Prefecturii.

29 septembrie

Inspectorul șef al Serviciului Zootehnic și Sanitar Veterinar din cadrul Camerei de Agricultură a județului Timiș-Torontal trimite în teritoriu, deci inclusiv la Cenad, o circulară prin care dispune ca medicul veterinar comunal să-și instaleze biroul la primărie și să țină documentele în regulă.

6 octombrie

Potrivit procesului-verbal întocmit de către comisia de expertiză, conform Legii creșterii animalelor, în Cenadul-Mare existau: un armăsar rasa Nonius, șase tauri rasa Siementhal, șapte vieri rasa Mangalița, un vier rasa York. Armăsarul Nonius și un taur Siementhal erau deținuți de particulari, restul fiind în proprietate comunală-composesorală. Totodată, mai existau apte de reproducție 200 de iepe, 400 de vaci, 240 de scroafe și 800 de oi. Până pe 1 ianuarie 1942, cenăzenii trebuiau să-și procure încă doi tauri, un vier York și 20 de berbeci. Starea animalelor s-a considerat a fi buna, nutrețul la fel, doar grajdul vierilor „*este într-o stare de neadmis, trebuie ori înlocuit ori reparat radical.*”

Apucăturile neortodoxe ale vameșilor români, pe care le-am resimțit mult după 1989, au fost taxate încă din 6 octombrie 1941, când inspectorul regional

vamal din cadrul Circumscripției a IV-a vamală Timișoara îi reamintea girantului Vămii Cenad că „...felul de comportare a funcționarilor noștri de la frontieră lasă mult de dorit față de funcționarii vămilor din alte țări, unde se observă ordine, curățenie și politețe”.

Aflăm între timp, din corespondența oficială, că militarii de pe autovehiculele militare germane fac contrabandă cu mărfuri pentru întreprinderi industriale și comerciale.

13 octombrie

Notarul din Cenad este înștiințat de Pretura Plasei Sânnicolaul-Mare că trebuie să ia urgent măsuri să nu fie înstrăinate ori ascunse păturile, iar numele deținătorilor de pături care, deși aveau date declarații privind aceste pături și le-au înstrăinat sau ascuns, să fie comunicate la organele în drept.

23 octombrie

Notarul trebuie să dispună adunarea din localitate a tuturor plăcilor comemorative, busturilor, statuilor, statuetelor etc. realizate din bronz, care nu mai sunt folosite ori și-au pierdut din actualitate. Toate pisele de acest gen urmau a fi retopite și utilizate la fabricarea armamentului și muniției aferente. Primăria va raporta însă că în comună nu s-au găsit astfel de obiecte.

5 noiembrie

La ancheta agricolă privind brațele de muncă din localitate, predată pe 13 noiembrie, s-a raportat existența a: 402 copii între 7-12 ani; 575 de copii între 12-18 ani; 1.999 de bărbați între 18-62 de ani; 103

bărbați între 62-28 de ani; 2.099 de femei între 18-62 de ani; rest populație de la 68 de ani și invalizi, nefolosii în agricultură – 68; total populație aflată la lucru – 5.252; concentrați 210; deconcentrați – 210; total în comună – 5.666. Mai existau 602 cabaline, 490 de vaci de reproducție, nefolosite la jug; 6 tauri, 130 de vaci cornute de trei ani; 1.155 de oi, 6 capre și 1.148 de porci.

24 noiembrie

Primăria comunei Cenadul-Mare nu mai poate face angajări de personal dacă situația militară a celor în cauză nu este clară. Drept pentru care, la orice angajare, trebuie să întocmească o fișă personală a angajatului, și, semnată de acesta și de primul șef ierarhic, să o trimită la Biroul M.O.N.T. din cadrul Prefecturii județului Timiș-Torontal.

8 decembrie

Organele vamale superioare dispun arestarea persoanelor civile care, chiar dacă se află sub protecția militarilor germani, nu au actele în regulă. Mai mult decât atât, în caz de violare a frontierei, se va trage asupra lor.

12 decembrie

Liste cu titlurile altor 16 cărți și reviste interzise de cenzură vor ajunge la Vama Cenad.

13 decembrie

Ancheta agricolă, încheiată la data de 13 decembrie 1940 pentru Serviciul M.O.N.T. al Marelui Stat Major, relevă faptul că în Cenadul-Mare existau la acea dată: 403 copii între 7-12 ani; 577 copii între 12-18 ani; 2.357 de bărbați între 18-62 de ani; 101

bărbați între 62-68 de ani; 2.097 de femei între 18-62 de ani; 69 rest populație de la 68 de ani și invalizi nefolositori în agricultură; total populație aflată la lucru – 4.555; concentrați – 60; total în comună – 5.604.

Totodată, în comună existau 602 cai. Alți 15 cai erau rechiziționați. La capitolul „*Animale de remonță*“ existau: 490 de vaci de reproducție care nu erau folosite la jug; 6 tauri, 132 de vite cornute sub 3 ani, 1.150 de oi, 7 capre și 1.108 porci. Se observă că din 5 noiembrie, ultimul recensământ agricol, când s-au înregistrat 1.148 de porci, 40 au fost deja sacrificați, apropiindu-se perioada sărbătorilor de iarnă.

Cenăzenii dețineau 405 căruțe pentru cai, 10 trăsuri, un automobil și o motocicletă. Capacitatea magaziiilor la producători era de 150 t, din care o capacitate de 100 t era ocupată; capacitatea magaziiilor libere din gară era de 100 t, la acea perioadă acestea fiind integral ocupate. E lesne de presupus că e vorba de produsele agricole recoltate în toamnă.

De asemenea, mai aveau 436 de pluguri, 572 de grape boroane, 58 de mașini de semănat, 5 mașini de semănat porumb, 220 de prășitoare, 12 cositoare, 30 de secerătoare legătoare, 4 secerătoare simple, 19 tractoare, 17 batoze de treierat, 2 locomobile, 130 de tocătoare de nutreț, 15 trioare și 60 de vânturătoare.

Situația stocurilor de produse agricole, articole alimentare, metalurgice, textile și pielărie aflate la producători a fost următoarea: grâu – 400 t (din care 6 t blocate); porumb – 800 t; secară – 4 t; orz – 10 t; ovăz – 50 t (din care 10 t blocate); semințe de rapiță – 3 t; semințe de floarea soarelui – 40 t; paie de grâu – 1.500 t; paie de ovăz – 200 t; fân – 10 t; lucernă și trifoi – 50 t; făină de grâu – 10 t; cartofi – 100 t;

fasole uscată – 1 t; petrol lampant – 2 t; chibrituri în cutii – 5.000 de cutii; săpun – 0,1 t; zahăr – 0,05 t. În depozite mai existau 2.000 de cutii de chibrituri și 1 kg de ceai. S-ar face necesare comentarii privind cantitatea de numai 10 t de fân și de 50 t de lucernă și trifoi la numărul mare de animale existent, dar nu trebuie scăpate din vedere cantitățile de paie de grâu și de ovăz, respectiv tuleii de porumb, despre care nu se spune absolut nimic în documentele privind recensământul agricol, așa cum nu se amintește nici de sfecla furajeră, ultimele două fiind elemente importante în hrana celor peste trei mii de capete de animale.

17 decembrie

Firma „*Richter Petru*“ din Cenadul.-Mare, care a fost înființată în 1934 și avea ca obiect al comerțului băcănie mixtă en detail, este radiată, la cerere, din registrul comerțului de la Oficiul Registrului Comerțului de pe lângă Camera de Comerț și Industrie Timișoara.

22 decembrie

Cenăzenii Aurel Jivu, Petru Galetariu și Gheorghe Stanciu, proprietari a 14 familii de albine, trimit către Serviciul Aprovizionării din cadrul Prefecturii județului Timiș-Torontal o solicitare timbrată cu timbre fiscale în valoare de 30 de lei, prin care cer aprobarea unei cantități de „...cca. 70 kg . zahăr necesară pentru hrana albinelor noastre pe timpul iernii până la venirea primăverii, întrucât

flora anului trecut fiind săracă, albinele n-au putut aduna miere îndeajuns nici măcar pentru hrana lor. Această cantitate o cerem pentru că azi nu dispunem de nici o cantitate de zahăr, iar dacă nu hrănim albinele cu zahăr, vor fi supuse pieirii, întrucât de prezent albinele noastre se găsesc azi fără hrană.“

29 decembrie

Îngrijorată de numeroasele intoxicații cu plumb, Regiunea Industrială Timișoara din cadrul Direcției Dezvoltării Producției Industriale a Ministerului Economiei Naționale, trimite inclusiv la Cenad o notă prin care solicită de urgență recensământul tuturor proprietarilor de mori care întrebuințează la măcinat pietre. Acestora li se interzice repararea crăpăturilor pietrelor de moară prin turnarea de plumb, soluția acceptată fiind repararea cu piatră acră. De asemenea, se interzicea întrebuințarea acelor pietre de moară ale căror balasturi de plumb au ajuns, prin tocirea pietrelor, în contact direct cu cerealele.

31 decembrie

Bugetul pe exercițiul 1940/1941 al comunei Cenadul-Mare relevă următoarele: suma veniturilor ordinare se ridică la 2.458.861 de lei (estimat: 2.529.657), din care: venituri încasate prin Stat – 670.000 de lei; impozite comunale – 92.535 de lei; taxe comunale – 10.875 de lei; venituri rezultate din exploatarea averii comunale și folosința temporară a domeniului public – 941.865 de lei; venituri diverse - 743.586 de lei. N-au existat venituri din taxe înființate

prin regulamente pentru serviciile organizate pentru uzul locuitorilor, subvenții fără destinație specială și nici venituri extraordinare (cap. II). În schimb, a existat un venit total cu destinații speciale de 877.859 de lei, din care: veniturile drumurilor – 166.102 lei; fondul pentru pază în comună – 629.335 de lei; fondul pentru paza câmpului – 48.400 de lei; cotizațiuni – 34.022 de lei. Nu s-au consemnat încasări la subcapitolele: împrumuturi, fondul pentru asistență socială, fond în vederea marilor lucrări, fundațiuni, legate și subvențiuni cu destinație specială, fond pentru despăgubirea măcelarilor și „îmbunătățir(i)li abatorului“. Totalul general al veniturilor s-a cifrat la 3.336.717 lei (față de totalul evaluat la 4.813.161 de lei).

Iată și cheltuielile reale. Totalul general se ridică la 297.775 de lei. Creditele finale acordate au fost de 4.819.961 de lei.

1942

15 ianuarie

Primăria întocmește o hartă economică a comunei. Astfel, în Cenad existau/funcționau la vremea aceea: stațiunea experimentală (Institutul de Cercetări Agronomice), un obor, Cooperativa „Usturoiul“, un târg, o moară de cereale, o moară țărănească și o moară de ardei.

24 februarie

Prefectura județului Timiș-Torontal cere notarilor comunali să supravegheze și să verifice sinceritatea tuturor celor care iau în arendă sau cumpără bunuri expropriate de la evrei „*ca să nu se tolereze să se facă deghizări cu ocazia acestor vânzări, închirieri, arendări etc.*“

12 martie

La solicitarea Prefecturii județului Timiș-Torontal din 7 martie, Primăria comunei Cenadul-Mare raportează situația numărului locuitorilor la data de 31 decembrie 1942. Astfel, numărul total al populației este de 5.841 de persoane, din care: 2.249 de români, 1.742 de germani, 1.094 de sârbi, 612 unguri, 144 de țigani.

6 aprilie

Comandamentul Companiei 5-a Grăniceri-Pază din cadrul Regimentului 4 Grăniceri Pază scria către Vama Cenad: „*Vi se înapoiază un număr de 5 carnete lucrători a proprietarilor limitrofi, din comuna Pordeanu.*

Aceștia nu sunt lucrători, ci (unguri) dornici de a lua legătura cu cei de dincolo și în special a face contrabandă.

Cea mai mare parte dintre ei sunt la rândul lor proprietari de terenuri mai mari ca prezenții lor stăpâni.

- S-a lăsat doar membrii familiilor și lucrătorii logiți (!?), în raport cu întinderea proprietății limitrofe și a vârstei proprietarului.

- Compania a cerut Plotoanelor care din actualii proprietari și-au adus în anul precedent recolta în țară - și se va retrage viza noastră și aceluia (unguri) care nu și-au adus recolta.“

Dintr-o notă a Serviciului administrativ al Direcției Vămilelor, ajunsă la Vama Cenad pe 8 aprilie aflăm că se menține zona de 5 km de-a lungul granițelor, acces având doar cei care dețin pământ de cultivat. „Într-o zonă de 500 mtr. adâncime, de-o parte și de alta, nu se va permite decât cultura plantelor joase, pentru a nu se împiedica vizibilitatea organelor de pază și a nu se facilita contrabanda sau trecerile clandestine“.

Trecerile sunt permise în perioada 1 aprilie-30 noiembrie, în baza carnetelor de trecere.

Ministerul Afacerilor Interne va comunica Inspectoratului Vamal Timișoara, care, la rându-i va anunța Vama Cenad, că în lunile ianuarie și februarie, trupele germane au săvârșit nereguli, și anume șase cazuri de export și import fără forme legale și patru cazuri de treceri clandestine de persoane peste frontieră. Drept urmare, mareșalul Ion Antonescu va ordona închiderea totală a frontierei cu Serbia, oprirea camioanelor militare germane în ambele sensuri (se va permite doar trecerea unităților germane constituite și sub comandă). „Nimic să nu se miște din țară clandestin“, va mai spune același ordin.

8 aprilie

Primăria raportează către Pretură situația recapitulației inventarului bunurilor imobile cu adăugirile și scăderile până la data de 31 martie 1941, a inventarelor de bază din 1939/1940, cuprinzând numai averea imobilă și mobilă a comunei, situația recapitulației inventarului mobil și situația pasivului comunei. Inventarul special privind obiectele de artă nu trebuia întocmit, nefiind cazul. Astfel, inventarul bunurilor mobile, cu adăugirile și scăderile până la 31 martie, arăta un total de 31.225.500 de lei la cele de stat, 9.297.000 de lei la cele ale comunei și 3.399.000 de lei la cele ale școlii și bisericii. Soldul inventarului mobil (partidele 9-16) pentru exercițiul 1940/41 la 31 martie 1941 era următorul: drepturi - 7.100 de lei; instalații mobiliare și mobilier - 317.480 de lei; hârtii de valoare - 188.000 de lei; creanțe active - 914.840 de lei; solduri în numerar - 120.801 lei; total - 1.548.221 de lei. În fine, situația mai arată că pasivul comunei la data de 31 martie 1941 era de 170.615 lei (datorii către furnizori).

9 aprilie

I. Dumitru, șeful „gărei“ (stației C.F.R.) Cenad scria către Oficiul Vamal: *„Avem onoarea de a vă aduce la cunoștință că Subsecretariatul de Stat al Aprovizionării Armatei și Populației Civile cu ordinul nr. 103.836 din 28 III a.c., a dispus anularea întocmirii biletelor de intrare pentru mărfurile aduse în România de trupele germane.“* Aproape două săptămâni mai târziu, pe 20 aprilie, șeful Detașamentului de Poliție - frontieră, comisar ajutor clasa I, scrie:

„Către Biroul Vanal Cenad:

Avem onoarea de a vă semnala pe numita Kikombaum Barbara, care este bănuită că face parte din serviciul de spionaj englez.

Rugăm ca la caz că ar reveni în România, să i se facă sub pretext vamal, o amănunțită percheziție corporală și a bagajelor, comunicându-ni-se și nouă de rezultat.“

15 aprilie

Erdei Francisc, proprietar de albine, solicită Primăriei să-i elibereze o cantitate de 100 kg de zahăr necesar pentru hrănirea a 60 de familii de albine. El motiva faptul că a fost o iarnă grea, drept pentru care mierea rezervată pentru hrana albinelor s-a epuizat. În încheiere, el scria că „...dacă nu voi primi zahărul solicitat vor propăși albinele.“

22 aprilie

Pretura Plasei Sânnicolaul-Mare trimite;

„Către Oficiul Vamal Cenad

Avem onoarea a Vă transmite carnetele proprietarilor maghiari și a lucrătorilor lor din comunele Zomborul Mic (Kiszombor, n.n.), Apátfalva, Kubekhaza, cu proprietăți la noi, precum și carnetele proprietarilor și lucrătorilor din comunele Beba-Veche, Cherestur și Cenadul-Mare cu proprietăți în Ungaria și Jugoslavia, rugându-vă să binevoiți a le viza și transpune pentru o asemenea avizare Companiei 5-a Grâniceri Pază.“

Pretura Plasei Sânnicolaul-Mare scria pe 27 aprilie către Oficiul Vamal Cenad (de notat că respectăm titlaturile Vămii Cenad așa cum au fost acestea pomenite în diversele acte care au avut ca destinație această instituție): „[...] Totodată trimitem și un carnet cu 3 tablouri privind pe Dna Dr. Egreși

Zoltan cu aceia că acest carnet nu poate fi vizat întrucât avem date precise că susnumita are domiciliul stabilit în Budapesta și nu în comuna Apátfalva după cum autoritățile maghiare vor să ne inducă în eroare.

În consecință, conform convenției numita neavând dreptul la obținerea carnetului de trecere a frontierei la muncile agricole. Vă rugăm a comunica aceasta cu autoritățile maghiare. “

Notarul public din Sânnicolaul-Mare trimite primarului din Cenad o solicitare pentru „...a elibera un inventar, respectiv a cita pe moștenitorii Elena Rejep, Roxa Rejep și Paulina Rejep născută Târziu domiciliați în acea comună, și a face inventarul asupra imobilelor neinventariate din cărțile fonduare Nr. 3262 a comunei Cenadul-Mare de sub Nrul topografic 2042 și cartea fonduară Nrul 993 a comunei Cenadul Unguresc de sub Nrul topografic 4521-4522, rămase după defunctul Rejep Traian fost domiciliat în comuna Cenadul-Mare și decedat în anul 1918.

De acest inventar avem nevoie pentru a se putea desbata cauza succesorală și a ști prețul acestor imobile așa cum sunt și se vând imobilele din hotarul comunei Cenadul-Mare. “

23 aprilie

Situația No.2 din 23 aprilie relevă faptul că în Cenadul-Mare funcționa o moară țărănească „Weber și Virozof“, unde exista un singur lucrător, familia acestuia fiind compusă din soție și doi copii sub 10 ani.

În aceeași zi, se finalizează situația necesarului de cereale pentru hrana animalelor de la crescătoriile din comună și a celor aparținând locuitorilor. Astfel,

existau trei crescătorii de animale: Ambrozi Petru, cu - 23 de vite cornute mari; 7 cai; 60 de purcei; 12 scroafe fătătoare; 28 porci la îngrășat; 150 de păsări diferite; Uncianschi Milan, cu - 8 vite cornute mari; 4 cai; 18 purcei; 5 scroafe fătătoare; 100 de păsări diferite; Klementz Anton, cu - 8 vite cornute mari; 10 cai; 60 de purcei; 22 de scroafe fătătoare; 46 de porci la îngrășat; 100 de păsări diferite. În același timp, locuitorii aveau în total: 835 de vite cornute mari; 1.132 de cai; 1.492 de oi; 2.860 de porci; 2.860 de purcei și 26.402 diferite păsări.

Existau în comună 80 de copii sub un an și 867 între unu și 10 ani. Cu vârste de la 10 ani în sus existau 4.894 de persoane. Totalul populației era de 5.841 de persoane (în tabelul semnat de notar și primar, totalul era incorect, respectiv de 5.854 de persoane, ceea ce înseamnă o diferență de 13 persoane).

25 aprilie

Șeful Serviciului Tarifelor din cadrul Direcțiunii Vămilelor de la Ministerul Finanțelor solicită Vămii din Cenad să raporteze dacă a înregistrat intrarea în România a automobilului maro marca „*Buick*“ cu număr de circulație 2309 B, proprietatea lui N. Panaitescu din București, acesta ieșind din țară la 23 decembrie 1940 cu vaporul „*Transilvania*”, termenul de reimportare a sa expirând la 14 decembrie 1942.

Mai

Autoritățile românești descoperă că citricele importate din Italia sunt ambalate în foițe ce au imprimare pe ele imagini cu Arpad, Podul de lanțuri de la Budapesta, Turnul Pescarilor din Buda etc. Drept pentru care importurile ce servesc propaganda altor state vor fi interzise.

Pe luna mai, 165 de persoane bolnave din Cenadul-Mare primesc câte 0,5 kg de zahăr, în vreme ce intelectualii și agricultorii, cei sănătoși, au primit câte 180 g de persoană. Câte 5 kg au primit următorii: Koreck Nicolae - cofetar; Tripșa Nicolae - turtar; Jivici Milan - turtar; Gornic Tolomei - pentru restaurant; Stevancev Stefan - pentru restaurant. Situația repartiteției de zahăr pe luna mai a trebuit înaintată la pretura Plasei Sânnicolaul-Mare până la 11 iunie.

8 mai

Administrația locală termină recenzarea proprietarilor de oi din Cenadul-Mare. Situația arată că la acea dată existau 1.091 de oi, 330 de mei și 56 de berbeci. Cei mai înstăriți proprietari de oi au fost: Soceriu Gherghe, cu 42 de oi, 32 de miei și 4 berbeci; Raț Petru, cu 43 de oi, 20 de miei și 4 berbeci; Sârbu Petru, cu 25 de oi, 25 de miei și 10 berbeci. În rest, proprietarii aveau câte 3-4 oi, doar câțiva având între 10 și 20 de oi. Se pare că între Raț Petru și Sârbu Petru ar fi fost vorba și de concurență, fiindcă aceștia locuiau unul la casa cu nr. 422, iar celălalt la casa cu nr. 424.

În aceeași zi, Gheorghe T. Ungureanu, delegat șef al Ocolului Agricol Sânnicolaul-Mare, încheie un proces-verbal privind cercetarea pe teren, la Cenad, a situației privind expedierea de porumb de sămânță la Ocolul Silvic Giulvăz. Cercetarea a fost făcută de agronomul Vasile Ionescu, asistat de agentul agricol al comunei, Ioan Crăciun. Cei doi s-au deplasat la fiecare cenăzean care era trecut pe listă ca având

porumb disponibil și au constatat că porumbul în cauză nu era bun pentru sămânță deoarece toamna anului precedent (1941) fiind ploioasă, nefavorabilă, acesta nu a ajuns la maturitate, mult fiind și stricat. Pe de altă parte, scrie în procesul-verbal, *„constatăm totodată, că nici până în prezent tractoarele care au primit ordine de serviciu pentru a pleca la cărat piatră la diferite cariere, nici până în prezent n-au plecat invocând fiecare fel de fel de motive.. Domnul Primar ne declară că s-au făcut demersuri pentru anularea ordinelor de serviciu, pentru ca să se poată executa muncile agricole care sunt înapoiate, și se așteaptă noi dispozițiuni.“*

În baza ordinelor Camerei de Agricultură a județului Timiș-Torontal, Vasile Ionescu și Ioan Crăciun au procedat și la verificarea tractoriștilor mobilizați pentru lucru. Drept pentru care vor menționa în procesul-verbal următoarele: *„Tractoristul Jivici Voia din comuna Cenadul-Mare, fiind inspectat de noi, constatăm că tractorul în această primăvară nici n-a fost pus în funcțiune, făcând impresie că nici n-ar fi în regulă, iar în ceea ce privește combustibilul, motivează că nu se poate aproviziona neavând capitalul necesar pentru cumpărarea lui. Acest tractorist este în posesia ordinului de serviciu pentru plecarea la carierele de piatră. N-am găsit pe nimeni acasă, însă am luat informarea luni dela d-l Primar al comunei.“*

11 mai

Primăria întocmește un tabel *„despre brutarii din comuna Cenadul-Mare care fabrică pâine cu cartofi“*. Acesta conține o singură poziție. Brutarul era Franck Gheorghe, care avea capacitatea de a

produce 450 kg de pâine în 24 de ore. În procesul de fabricație el utiliza 10 la sută cartofi. Cantitatea de cartofi necesară într-o lună era de 420 kg. Prin utilizarea de cartofi el trebuia să obțină o economie de 40 de kg de grâu în 24 de ore și de 480 kg într-o lună. Din calcule reiese că Franck fie nu producea zilnic la capacitatea normală, fie făcea pâine o dată la 2-3 zile.

15 mai

Judecătorul delegat al Oficiului Registrului Comerțului, dispune, la solicitarea din 6 mai a Camerei de Comerț și Industrie Timișoara, radierea firmei „*Ghiurman Alexandru*“, având ca obiect de activitate „*valorizare de semințe selecționate și produse agricole*“, pe motiv că respectivul proprietar nu s-a prezentat cu actele personale, el mutându-se la Mediaș, jud. Târnava Mare.

20 mai

Girantele Vămiei Moravița îi scria omologului său de la Vama Cenad: „*Vă rugăm a cunoaște că astăzi, a ieșit din țară autocamionul SS No. 204 177, cu plumbul vamal intact, aplicat de Dvs. la intrarea în țară care a avut loc la data de 19 Mai 1942 având conținut efecte militare și cărți germane.*“

23 mai

Un fapt scandalos în ochii vameșului șef de la Cenad se petrece pe 23 mai, când impieगतul vamal Ioan S. își anunța șeful despre faptul că, după ce a dat „*drumul proprietarilor și lucrătorilor lor limitrofi din Ungaria cu barca peste Mureș*“, caporalul grănicer și sentinela „*au căutat în bagajele Dnei Gilot*“, care nici nu era de față. „*Nu știu cum să calific eu procedura acestor grăniceri care se amestecă în atribuțiunile*

vămii, în fața chear a vămii și fără să întrebe nimic, molestând cetățeni și oprindu-i de la drumul lor.

Pe lângă aceasta lovind și în prestigiul nostru de funcționar față de streini și ai noștri de altă naționalitate. [...] Rog să binevoiți a dispune pe lângă cei în drept pentru a se lua măsuri și dispăre aceste anomalii și anarhia aceasta.

Nu există ordine de felul acesta ca să molesteze călători grănicerii fără să țină rost de ceva și să cunoască barăm regulile buneii cuviințe. Nu știu sunt puși în acest scop de superiorii lor sau o fac din prostie fără să-și dea seama ce fac.“

Iată și ce anume au găsit grănicerii în „corfă“: „ 2 kg Zahăr, 0,50 Kg orez, câteva bomboane cu ciocolată, ceva semințe de fasole și două scrisori pe care le-a primit de la niște țigani din Ungaria pentru niște țigani din Cenad.“

Mărfurile au fost oprite la sucursală, iar scrisorile în limba maghiară au fost predate grănicerilor, la insistența lor.

Este interesant de radiografiat acest incident, mai cu seamă dacă luăm în considerare cele găsite în bagajul numitei Gilot și care ar fi încăput într-o banală poșetă. Grănicerii au acționat fie fiindu-le suspect bagajul foarte mic, fie la pont, în ideea că vor găsi material de spionaj, fie la ordin, vameșii fiind suspectați că închid ochii la unele aspecte ilegale în ochii militarilor, legate de contrabandă.

26 mai

Cenăzenii află de la Primărie că își pot tunde oile începând cu data de... 10 mai. Decizia aparține Ministerului Economiei Naționale și a fost publicată în „Monitorul oficial“ nr. 205/1942. Despre această decizie, Prefectura înștiințează Pretura Plasei

Sânnicolaul-Mare abia pe 20 mai, iar Pretura, la rândul său, trimite nota la Cenadul-Mare abia pe 26 mai.

Subsecretariatul de Stat al Aprovizionării Armatei și Populației Civile le aprobase dreptul de a colecta lână direct de la populație și delegaților industriilor care dețineau autorizații în acest scop.

28 mai

Prefectura județului Timiș-Torontal trimite (și) către Pretura Plasei Sânnicolaul-Mare o notă precum că Ministerul Afacerilor Interne, informat la rândul său de către Ministerul Economiei Naționale, aduce la cunoștință că *„unii săteni în înțelegere cu secretarii comunale împart numărul oilor între membrii familiei cu ocazia întocmirii tablourilor prevăzute de Legea nr. 304/1942, pentru colectarea și distribuirea lânii cu scopul de a exclude art. 12 din legea care prevede pentru proprietarii de oi dreptul de a păstra spre folosință cantitatea maximă de 5 kg de lână.“* O asemenea practică, se concluzionează în respectiva notă, duce la sustragerea de la colectare a unei importante cantități de lână.

30 mai

În *„Monitorul Oficial“* nr. 123 din 30 mai se publică modificarea art. 12 din Legea nr. 304/1942 cu privire la colectarea și distribuirea lânii.

6 iunie

Girantele vămii Cenad scria cu titlu personal - *„Strict confidențial“* - către inspectorul financiar: *„a) moralul funcționarilor acestui birou este cât se poate de scăzut din cauza scumpetei excesive; salariul ce-l*

primesc neajungându-le nici cel puțin pentru hrană. [...] e) Starea de spirit a populației de la noi și de peste frontiere e cât se poate de nesatisfăcătoare din cauza scumpetei și lipsei multor articole de primă necesitate. [...] g) Curente politice și ideologice ce pun stăpânire pe masele germane sunt cele de actualitate, de ordin general; h) curentul sârb e de natură comunistă, sperând în victoria finală a bolșevicilor. La unguri nu se observă nimic.“

10 iunie

Agricultorul cenăzean Anton Kühn declara la vamă că în seara zilei de 5 iunie, pe când se întorcea de la holdă, doi mânji i s-au speriat și au fugit peste graniță, la unguri, fiind prinși de aceștia și duși la Primăria din Kiszombor. Drept urmare, pe baza dovezii că era proprietarul cabalinelor, solicita să fie ajutat să-i aducă înapoi. O asemenea cerere trebuia taxată cu suma de 10 lei, asta dacă luăm în considerare faptul că documentul are lipit pe el două timbre fiscale având pe ele chipul regelui Mihai al României, în valoare de opt și, respectiv, doi lei.

Primăria trimite către Plasa Sânnicolaul-Mare, cu o mare întârziere (data limită era 15 mai) o situație statistică privind suprafața satului, pe categorii de terenuri, în anul 1942, necesară Institutului Central de Statistică. Astfel, Cenadul-Mare avea în total 15.971 de jugăre cadastrale, din care 479 de jugăre în vatra satului și 15.222 de jugăre în extravilan. În timpul creșterii maxime a apelor, erau inundabile 6.374 de jugăre. În context, menționăm că formularul statistic preciza că raportarea se face în jugăre cadastrale în Transilvania și în hectare în restul țării. Dat fiind

faptul că în toate actele emise în anii respectivi de către Primăria Cenadul-Mare am întâlnit suprafețele exprimate în jugăre cadastrale, iar situația statistică de referință întocmită de aceeași instituție nu precizează dacă suprafețele raportate sunt exprimate în jugăre cadastrale sau în hectare, am dedus că ele erau exprimate în jugăre cadastrale, județul Timiș-Torontal fiind considerat parte a Transilvaniei. Detaliat, situația arată astfel: arabile erau 12.620 de jugăre, din care 12.316 în extravilan, iar 304 în intravilan, din total 19 jugăre fiind inundabile. Fânețele naturale permanente se întindeau pe 19 jugăre, doar în extravilan, toate fiind inundabile. Comuna mai avea 1.915 jugăre de izlaz, toate în afara vetrei satului, din care 18 jugăre erau inundabile. În extravilan mai existau 19 jugăre cu pomi fructiferi, niciun jugăr nefiind inundabil. Pădurea, numai în extravilan se întindea pe 561 de jugăre, toate inundabile. Clădirile și curțile necultivate ocupau 270 de jugăre, din care 228 de jugăre în vatra satului și 42 de jugăre în extravilan. Facem observația că clădirile și curțile necultivate din extravilan aparțineau în mod evident sălașelor. Dintr-un tabel întocmit în acea vreme de către Poliția de Frontieră Cenad aflăm că la conacul Begova, proprietate a lui Milicici Jivco, lucrau la un moment dat opt persoane provenite din județul Bihor, toate din familia Rapa. Revenind la situația statistică, aceasta mai arată și existența a 976 de jugăre de terenuri neutilizabile pentru agricultură, din care 767 de jugăre în extravilan și 209 jugăre în intravilan, din total 850 de jugăre fiind inundabile în caz de creștere maximă a apelor. Desigur, suprafața totală inundabilă, de 6.374 de jugăre, adică 40 la sută, se poate pune fără nicio rețineră pe seama Mureșului. În cazul unei inundații precum cea din primăvara lui 1970, infiltrațiile pot

afecta mari suprafețe și dincolo de dig, nu doar în zona inundabilă.

11 iunie

Șeful Serviciului Tarifelor va scrie pre 11 iunie 1942 către Vama Cenad:

„Urmare adresei Nr. 9403/942 a Corpului Grănicerilor Serv. Pazei Fruntariilor, vă invităm să permiteți D-lui Căpitan Haag, delegatul german în Comisia Italo-Germană din Cluj, intrarea și ieșirea din țară cu autoturismul de serviciu, Limousine Horch, Nr. motorului 3800506, numărul vamal german 4482 și inițialele C.D., ori de câte ori se va prezenta la acea vamă.“

13 iunie

Pe vremuri de război, ca pe vremuri de război. Presat probabil de subalterni, dar probabil și de propriile nevoi, girantele vămii cenăzene își ia inima-n dinți și-i scrie superiorului său de la „Circ. IV-a Vamală“, pe 13 iunie, un nou raport: „[...] e) Starea de spirit a populației dela noi și de peste frontiere e cât se poate de revoltătoare (!?, n.n.) din cauza scumpetei, lipsei multor articole de primă necesitate, a rechizițiilor de tot felul, precum și a speculei care a atins culmea și de nimeni nu se ia nici o măsură de înfrânare.

Grâul și porumbul în această regiune nu se poate obține decât cu foarte mare greutate și numai atunci dacă se plătesc 60-70 lei Kgr. [...] m) În ziua de 8 iunie luând cu mine pe soția omului de serviciu și mergând la sucursala Podul Mureș și procedând la o revizie a bagajelor și percheziția corporală a tuturor acelor ce trec la munca agricolă, s'a găsit la femeia Kovacs Mihaly din comuna Apatfalva - Ungaria,

ascunse pe sub veșminte, diferite mărfuri pe care le-a introdus în țară.

I-am dresat procesul-verbal de contrabandă Nr. 311 din 8 Iunie 1942, confiscându-i mărfurile și aplicându-i amenda de 1.794.“

În aceeași zi, sublocotenentul Petrovici Ștefan, delegat al Cercului de recrutare, a finalizat recenzarea cerealelor locuitorilor din Cenadul-Mare și, în conformitate cu ordinul primit de la superiorii săi, a predat Primăriei, pentru păstrare și conservare în bună stare, până la următoarele ordine, 2.705 kg de grâu, 1.475 kg de po-rumb, 100 kg de ovăz, 20 kg de orz și 950 kg făină de grâu.

15 iunie

Cenăzenii proprietari ai celor 1.492 de oi câte erau înregistrate la data de 23 aprilie, în scriptele statistice ale Primăriei, află că, în baza unui ordin al Ministerului de Interne, motivat de solicitarea Ministerului Economiei Naționale, prin care s-a modificat legislația referitoare la colectarea și distribuția lânii, trebuie să predea lână după cum urmează: proprietarii de 1-10 oi țurcane câte 800 gr de lână; proprietarii de peste 10 oi țurcane câte 1 kg de lână; proprietarii de oi țigaie sau spancă indiferent de numărul oilor, câte 1,5 kg de lână; proprietarii de oi merinos câte 2,5 kg de lână. Proprietarii altor rase de oi decât cele menționate și cei care obțin lână peste cantitățile de mai sus pentru oile țurcană, țigaie, spancă și merinos au dreptul să rețină și să folosească pentru nevoile gospodăriei câte o cantitate de cel mult 5 kg de lână. Proprietarul de cel puțin 100 de oi avea dreptul să mai rețină din restul producției de lână încă cel mult 5 kg de lână nespălată pentru fiecare cioban de meserie dacă la avantajarea lui și-a luat obligația

de a-l plăti și cu lână. Însă această lână nu putea fi întrebuințată de cioban decât pentru nevoile proprii ale gospodăriei sale. Organele administrative trebuiau să ia măsuri severe pentru aplicarea noilor prevederi și să exercite un control continuu. În același timp, trebuiau să le explice producătorilor că statul a luat noile măsuri datorită „împrejurărilor excepționale de război.“

30 iunie

Șeful Detașamentului de Poliție-frontieră, comisar ajutor cl. I, trimite în copie la Vama Cenad Ordinul Chesturii Timișoara nr. 404/23 iunie 1942:

„Direcțiunea Generală a Poliției este informată că din Ungaria se aduce clandestin arme și muniții pentru maghiarii din Ardeal.“

Rezoluția la această situație a fost următoarea:
„Se va proceda la cât mai dese percheziții corporale[...] cei prinși vor fi imediat arestați.“

5 iulie

Unii dintre militarii germani prezenți în România se ocupă și de diverse afaceri mai mult sau mai puțin legale. Dovadă este o notă prin care, pe 5 iulie 1942, chestorul Traian Meseșan solicită Biroului Vamal Cenad să împiedice trecerea peste frontieră a mașinii germane cu nr. WH. 89597, însoțită de doi soldați germani, „care urmează a trece mobilă clandestin.“

7 iulie

Girantele Vămii Cenad îl va înștiința pe 7 iulie 1942 pe inspectorul financiar că, pe 2 iunie 1941, s-a întocmit proces-verbal de contrabandă „Nr. 251,

indivizilor Adam Ceaschi, Matia Nicolae, Hingel Martin și Jek Petru, toți din Teremia-Mare, pentru

1) kg 3,520 Anvelope de cauciucuri noi pentru biciclete

2) kg 0,230 Ventile din cauciuc pentru biciclete

3) kg. 0,230 camere din cauciuc noi pentru biciclete

4) kg 0,690 Soluție pentru lipit cauciucul. “

Acestea au fost scoase la licitație:

„În ziua de 22 oct. 1941, ținându-se licitația, s'a obținut suma de lei 15.000, adjudecându-se provizoriu asupra D-lui Marienuț Svetozar din comuna Cenad.“ Direcțiunea Vămilelor nu este însă de acord cu rezultatul licitației și dispune ca marfa confiscată să fie cedată Subsecretariatului de Stat al Înzeestrării Armatei. Numai că delegatul acestei instituții nu se va prezenta să ridice marfa.

Direcțiunea Vămilelor face o nouă înștiințare către respectivul subsecretariat, însă nici de această dată nu se va prezenta delegatul în cauză.

Drept urmare, girantele Vamei Cenad va scrie: „... deoarece pentru deplasările pe frontieră mijloacele de transport se procură cu foarte mare greutate fiind și costisitoare, iar când este sezonul muncilor agricole este chiar imposibil de găsit, vă rugăm a interveni locului în drept, ca 4 camere (din cele 7 camere) și cele 4 anvelope să fie cedate în mod gratuit Imp. Sasu Ioan și Omului de serviciu Truț Ioan dela această vamă, care au biciclete și care se folosesc în deplasările pe frontieră, dar care în prezent din cauza camerelor și a (cauciucurilor) anvelopelor uzate au devenit aproape inutilizabile.“

11 iulie

Directorul general al Serviciului Administrativ din cadrul Direcțiunii Generale a Vămilelor - Ministerul Finanțelor va solicita Vămii Cenad, la 11 iulie 1942: *„Potrivit celor comunicate de Marele Stat Major prin adresa Nr. 553748/942, vă rugăm să luați toate măsurile pentru ca toate coletele în transport prin țară care au ca destinație o localitate din fosta Iugoslavie, să fie controlate cu cea mai mare atenție deoarece s'a constatat că sub denumirea de «ziare vechi», s'a reușit să fie transportate în susul Dumării arme noi de proveniență sovietică care au intrat în posesia unor teroriști sârbi.“*

16 iulie

Notarul comunei trimite la Pretura Plasei Sânnicolaul-Mare situația cu locuitorii care urmau să *„dea 2 vagoane fân și 4 vagoane paie.“*. Tabelul pentru paie cuprindea 157 de persoane de la care trebuiau adunate în total 40.000 kg de paie. Iar cel pentru fân cuprindea 70 de persoane, de la care trebuiau adunate în total 20.000 kg de fân.

22 iulie

Girantele Vămii Cenad va solicita aprobarea de către superiorii săi ca punctul de trecere a frontierei Ferma Sămânța, până atunci accesibil doar trecerii cu autovehicule, să fie deschis și pentru trecerile având drept scop muncile agricole, trecerea cu barca pe la punctul de trecere Podul Mureș fiind anevoioasă și chiar imposibilă.

25 iulie

În plină lună a lui Cuptor, respectiv la 25 iulie 1942, primarul Volk al Cenadului-Vechiu solicita, pe bază de tabel, eliberarea permisului de pășunat. În cauză erau 93 de cai, 273 de vaci, 238 de viței, 254 de porci, 115 scroafe și chiar 79 de găște.

30 iulie

Cinci zile mai târziu, cantonierul Simion Stoicănescu de la Begova solicită și el permis de pășunat pentru un cal, o vacă, o vițea, 42 de oi albe, șapte oi negre, nouă miei și șase scroafe.

Faptul că legionarii se aflau sub lupa Poliției din acea vreme reiese dintr-o notă pe care șeful Detașamentului de Poliție-frontieră a solicitat Vămii Cenad ca „... la o eventuală intrare în țară a legionarului C. Baca, aflat în prezent în Germania, să i se facă o minuțioasă percheziție la bagaje, sub pretext vamal, la care să asiste și organele noastre.”

30 iulie

La sfârșitul aceleiași luni, pe 30 iulie, Direcția Generală a Poliției emite un ordin de reținere a oricărei persoane care ar încerca să scoată din țară jachete de bison, haine de focă, haine veritabile de lutru, vulpi argintii, haine Duncan (miel din India).

4 august

Vama Cenad primește pe 4 august o notă în care se face referire la o adresă a Direcțiunii Artelor din cadrul Subsecretariatului de Stat al Cultelor și Artelor, prin care se interzice scoaterea din țară a obiectelor de artă țărănească, icoane pe lemn sau sticlă, scoarțe (covoare), ii, fote, marame, olărie veche, sculpturi sau

crestături în lemn, obiecte de metal, corn, piele sau gravuri.

15 august

În „Monitorul Oficial“ este publicat „Regulamentul pentru aplicarea Legii Vămilelor“. Potrivit articolului 242 „1. Românii, proprietari în țările limitrofe, de pământuri tăiate prin linia de frontieră, care vor justifica o stăpânire anterioară ultimelor delimitări, se vor bucura de libertatea de a importa, fără plată de drepturi, produsele agricole provenite de pe părțile acelor pământuri, situate în străinătate.

2. Această scutire va fi transmisibilă moștenitorilor, însă numai pentru pământurile care le vor reveni direct și personal, în virtutea legii regulând succesiunile.“

Iar articolul 243 spunea următoarele: „Străinii, care vor poseda în România pământuri tăiate prin linia de frontieră vor avea facultatea de a exporta fără plată de drepturi, produsele agricole provenind de pe acele pământuri, însă numai sub condiția de reciprocitate pentru românii proprietari de pământuri în străinătate.“

Scutirea de taxe vamale se acorda numai pentru perioada 1 iulie-15 noiembrie, pentru recoltele anuale. Grânele puteau fi importate treierate sau în starea în care erau ridicate de pe câmp.

31 august

Contrabanda continuă. Dovadă că pe 31 august, vameșii încheie un proces-verbal prin care se aduce la cunoștință faptul că pe 28 august, pe drumul de la Cenad la Nerău, jandarmii din Cenad au găsit pe drum pe Gimpel Nicolae din Tomnatic. Acesta avea

ascunse sub fânul din căruță trei vase cu sodă caustică a 50 kg fiecare. El era însă doar pe post de cărăuș, Alții doi, prinși atunci de jandarmi, cu concursul lui Gimpel, erau contrabandiștii.

23 septembrie

Pare-se că tot mai multe persoane se află în atenția Poliției. Aceasta va trimite Vămii Cenad două note, una pe 23 septembrie, iar cealaltă pe 28 septembrie, prin care solicită percheziție amânunțită asupra lui Ion Protopopescu, directorul societății „Inco“ din București, respectiv asupra lui Iacob Dancea.

18 octombrie

Trupele germane și italiene își fac de cap. Drept pentru care mareșalul Ion Antonescu, conducătorul statului, ordonă pe 18 octombrie 1942 ca trenurilor care nu se supun controlului să li se detașeze locomotiva cu două stații înainte de stația de vamă și să se rețină până ce călătorii intră cu toții în legalitate.

La rândul său, Serviciul Tarifelor solicită în mod repetat raportarea lunară a automobilelor aliate (germane și italiene) ieșite și intrate. La care Vama Cenad va raporta ulterior că în noiembrie 1942, pe la punctul de frontieră Sămânța au intrat în țară trei automobile germane și au ieșit două, tot germane. Nu s-a importat niciun automobil.

8 decembrie

Pe 8 decembrie ajunge la Cenad un camion militar german, însoțit de un subofițer și doi soldați din trupele SS. Camionul conținea 32 de lăzi plumbuite, ca și colete diplomatice pentru București.

1943

1 ianuarie

În baza Legii pentru reformarea și pensionarea gradelor inferioare pentru infirmități sau boale dobândite în timpul și din cauza războiului și a titlului de pensie primit de la Ministerul Apărării Naționale - Serviciul Pensiilor Militare Grade Inferioare, cu începere de la această dată, văduva Tuscher I. Ana are dreptul să primească lunar, cu plată trimestrială, suma de 2.082 de lei. Soțul acesteia, Tuscher Ioan, soldat în cadrul Regimentului 92 Infanterie, contingentul 1931, a murit în campania din 1941, de la Sevastopol. În urma lui au rămas și patru copii orfani.

2 ianuarie

Ministerul Înzestrării Armatei și Producției de Război impune raționalizarea consumului de benzină.

Din 5 ianuarie, militarii și civilii germani și italieni nu mai pot intra sau ieși din România pe bază de autorizație de călătorie ca și până atunci, ci doar cu pașapoarte de serviciu, diplomatice sau obișnuite.

12 ianuarie

Se pare însă că, în urma unor presiuni asupra României, se va reveni asupra acestei decizii ex-trem de repede: peste nu-mai șapte zile, pe 12 ianuarie. Militarii germani vor putea utiliza în continuare legitimațiile verzi, iar însoțitorii civili ai acestora, cele de culoare roșie.

22 ianuarie

Din corespondența intervamală reiese faptul că pe 22 ianuarie 1943, girantele Vămii Moravița, aflată la frontiera cu Iu-goslavia, îl va înștiința pe omologul său cenăzean despre faptul că au ieșit pe la Moravița, în noiembrie și decembrie 1942, un autocamion marca „*Büs-sing*“ cu 4.600 l de ben-zină și unul cu 800 l de benzină, 370 kg de ulei și 3.600 kg de motorină. Ceea ce denotă faptul că frontul din Iugoslavia trebuia aprovizionat.

26 martie

Serviciul contravenții de la Direcția Administrativă a Direcțiunei Generale a Vămirilor va comunica pe 26 martie către Vama Cenad cum că există informații că se face contrabandă cu săpun și sodă caustică, mărfuri ce lipsesc în țara vecină, Ungaria. Acestea se ascund în vagoanele de călători sau marfă, între osie și platformă.

31 iulie

Primăria comunei Cenadul-Mare este anunțată de către Biroul de recrutare din cadrul Cercului Teritorial Timiș-Torontal că soldatul Gräbeldinger N. Adam, contingentul 1942, din Regimentul 85 Infanterie, a fost dat dispărut de pe front în luptele de la Wersalschi, în ziua de 27 decembrie 1942. La rândul său, Primăria trebuie să anunțe familia soldatului.

19 octombrie

Șeful Vămii Cenad, Gh. Lițescu, solicită Companiei a 7-a Grăniceri din Sânnicolaul-Mare, pe 19 octombrie 1944: „*Întrucât biroul vamal în prezent*

nu mai funcționează în același local și nici apropiat de Plutonul de grăniceri așa cum a funcționat în trecut când sentinela putea supraveghea din postul său și localul vamei.

Având în vedere că toate vămile au atașat în mod permanent câte-un post de sentinelă pichet post vamal.

Am onoarea a vă ruga să binevoiți a dispune ca Plut. 1/7 Gr. Cenad să înființeze pe lângă acest birou vamal un post permanent de santinelă“.

Cum solicitarea girantului cenăzean nu se rezolvă, acesta va trimite 13 noiembrie o telegramă „... cu rugămintea de a se interveni de urgență la corpul grănicerilor de a se da ordin Regimentului 4 Grăniceri Deva, să înființeze un post permanent de sentinelă la Vama Cenad.

Valorile, materialul și avutul vamei este complet lipsit de pază din lipsa post grăniceresc“.

10 noiembrie

S-au licitat terenuri și produse ale numitului Nagy Gheorghe, fost cu domiciliul în Cenadul-Mare, suma obținută fiind de 147.800 de lei, din care 1.400 de lei pentru moșmoane, 15.824 de lei pentru porumb, 4.000 de lei pentru tului, 3.500 de lei pentru paie, 17.000 de lei pentru struguri și 105.800 de lei din arenze de pământ.

13 decembrie

Pe 31 decembrie 1944, Vama Cenad avea șapte angajați și anume: Gheorghe Lițescu - girantele vamei, Nicolae Jipa, Petru Tuca, Ioan Sasu, Nicolae Arimie, Theodor Mardare și Elena Ruset.

18 decembrie

Un tabel întocmit în ziua respectivă relevă faptul că s-a ținut o licitație publică pentru 12 parcele de teren foste în proprietatea unor persoane de etnie română, sârbă și maghiară care și-au avut domiciliul în Cenadul-Mare. Încasările din teren au fost de 60.600 de lei, iar din produse de 41.724 de lei. Au fost achitate impozitele aferente de 13.485 de lei.

1944

31 martie

Pavel Blidariu, președintele Sindicatului Viticol al județului Timiș-Torontal, atenționează printr-o scrisoare Primăria comunei Cenadul-Vechi că *„n’afi dat atențiune circularei noastre (nr. 17/8 februarie, n.n.), dacă viticultorii vor rămâne fără sulfat de cupru, această răspundere cade asupra D-stră, deoarece sulfat de cupru în județul Timiș se distribuie numai prin Sindicatul Viticol și comunele care ne-au vărsat banii au și primit marfa.”*

3 aprilie

Agentul de poliție Nicolae Cuibus, din cadrul Detașamentului de Poliție de Frontieră Cenad, raportează că în comuna Apátfalva din Ungaria, autoritățile au rechiziționat locuințe pentru încartiruirea soldaților germani. *„Soldații germani sosiți în comunele din apropierea frontierei au început să ridice aparatele de radio, dela toți evreii. Azi pe la orele 10,30, au trecut deasupra comunei noastre spre Ungaria circa 180-200 avioane, la*

înălțimea de circa 5.000 metri, după trecerea lor Postul de Jandarmi din localitate a fost informat că pe izlazul comunal s-ar afla două bombe aruncate de către aceste avioane. Ducându-se la fața locului, au găsit două rezervoare de benzină goale, format bombă/balon, în lungime de circa 2 metri, capacitatea circa 50 litri. Pe aceste rezervoare sunt diferite indicațiuni pentru folosirea lor, având inscripționate pe ele „Ohio“, diferite numere, din care se poate constata că avioanele sunt de proveniență americană.

La circa 30 m după trecerea acestor avioane pe teritoriul unguresc s-au auzit mai multe bubuituri, din cari se deduce că ar fi fost bombardate localități din Ungaria”.

10 aprilie

N. Cuibus scrie: „Din informațiile primite din sursă sigură, referitor la evenimentele din Ungaria, raportăm următoarele: bombardarea Budapestei de către avioane anglo-americe. Printre altele, și Spitalul Szent Laszlo, unde au fost omorâți 130 de copii bolnavi.

Evreilor din Ungaria li s-a ordonat că trebuie să poarte pe haine în mod vizibil steaua lui David. Toți militarii, polițiștii și funcționarii de origine evrei nu au voie să poarte uniforma ungară.

Cu ocazia înmormântării unui muncitor de la fabrica de armament «Kapel», membri ai fostului partid social democrat din Budapesta, în prezent dizolvat, au condus mortul la cimitir cu steagul roșu cu secera și ciocanul, acești membri au fost înaintați justiției militare.

În Debrecen, în fața Hotelului «Bika», un muncitor ungar a adunat în jurul său mai mulți cetățeni, în fața cărora s-a exprimat că nu mai vrea

să lucreze pentru germani și mai puțin pentru unguri, ci de aci înainte va lucra numai pentru Anglo-Americanii și pentru Rusia Sovietică”.

8 mai

N. Cuibus e destul de necăjit datorită situației din localitate. „în comuna Cenadul Mare și Cenadul Vechiu - scria el -, sunt 1.300 de refugiați din diferite părți ale țării, ca: Moldova, Basarabia, Bucovina și parte din Muntenia. Există două cantine, una în Cenadul Mare și alta în Cenadul Vechiu, amândouă întreținute de către ambele primării. La aceste două cantine se servește de 3 ori pe zi masa în mod gratuit, dimineața se servește o cană cu lapte cu o bucată de pâine, la amiază și seara câte un fel de mâncare și pâine.

La ambele cantine se servește masa de trei ori pe zi la circa câte trei sute patru sute de oameni, femei, copii și bărbați de diferite vârste.

O parte dintre refugiați ca funcționari, pensionari, nu iau masa la cantină, ci mănâncă acasă sau la restaurante, în schimb se duc și își ridică porția de pâine pentru ei și familiile lor, de fapt atât funcționarii, cât și pensionarii nu ar trebui să beneficieze de pâine și mâncare dela cantină, întrucât aceștia la refugiu au primit salariul, respectiv pensia pe timp de 3 luni.

Între refugiați, majoritatea dintre ei foști servitori, muncitori de fabrici și plugari. Li se oferă de către gospodarii din localitate câte 300-500 lei pe zi pentru a munci la muncile agricole, însă majoritatea dintre ei refuză de a se angaja la lucru, spunând că Statul este obligat ca să-i întrețină odată ce i-a evacuat”.

Nemulțumit era N. Cuibus și din cauza comportamentului femeilor refugiate: „Majoritatea femeilor, mai ales cele tinere, se ocupă cu prostituția clandestină, corupând pe minori și tineretul băștinaș, pe care îi infectează cu diferite boli venerice. Toate cârciumile sunt pline de femei refugiate, care beau și chefuiesc, altele pe banii lor, iar altele prin amăgirea tineretului localnic, pe care după ce i-a amețit cu alcool îi despoaie de bani și îi și molipsesc cu diferite boli venerice. Ar fi de dorit ca toate femeile refugiate, de la vârsta de 14 ani în sus, să fie supuse unei vizite medicale de către Autorități prin medici de Circumscripție, în urma unei vizite s-ar constata că circa 60-70% din aceste femei sunt bolnave de diferite boli venerice, cari ca urmare ar trebui izolate în spitale pentru a nu distruge sănătatea tineretului.

S-a întâmplat în sectorul nostru pe stradă și în curțile cantinelor, în timpul zilei și seara în timpul când erau la masă, pe coridoare și closeturi să aibă contacturi sexuale fără nici o jenă, ca câinii”.

14 mai

Chestura Timișoara trimitea confidențial și personal, sub semnătura chestorului Mihai Marin și a lui Gheorghe Nistor, șeful Biroului Poliției de Siguranță, către șeful Detașamentului de Poliție de Frontieră Cenad, o misivă în care, printre altele, se scria: „...activitatea informativă este aproape inexistentă“ și asta „având în vedere situația internațională, precum și repercusiunile pe care le pot aduce evenimentele internaționale“. În acest context, șefii Poliției mai scriau: „Vă rugăm a proceda de îndată la organizarea unei rețele de informații, pentru a se cunoaște din timp orice inițiativă a minoritarilor din raza Dvs. precum și a

membriilor diferitelor partide politice desființate sau organizațiilor subversive, pentru a se putea aviza asupra măsurilor ce urmează a se lua și a se raporta autorităților noastre superioare situația din sectorul nostru. Informațiile cu caracter urgent vor fi raportate pe cea mai scurtă cale”.

27 mai

N. Cuibus le raportează superiorilor că, potrivit informațiilor unui cetățean român de etnie maghiară, întors de la muncile agricole din Ungaria, „...*toți evreii din Ungaria, din comunele rurale, până la vârsta de 55 ani, au fost ridicați și internați în lagăre de concentrare/ghetouri/, spunând că la Oradia Mare este un mare ghetou, unde au fost duși majoritatea din evrei din comunele din regiunea frontierei noastre... La orașe, toate prăvăliile foste în proprietatea evreilor au fost închise, iar după câțva timp majoritatea au fost deschise sub firme ungurești/arieni/. Odată cu închiderea magazinelor evreiești, populația majoritară a constatat că 70% din comerțul Ungariei era în mâna evreilor”.*

Populația de origine etnică germană din Cenad nu a văzut cu ochi buni prezența refugiaților în localitate. Astfel, într-o notă informativă, N. Cuibus scrie: „... *s-a răspândit zvonul printre ei (germanii, n.n.) că toată populația germană din Banat va fi dusă în Germania și în locul lor vor rămâne cei ce s-au refugiat din diverse părți ale țării”.* Zvonul a indus printre cenăzenii șvabi ura față de noii-veniți, astfel că au început să le provoace acestora tot felul de neplăceri. O parte dintre proprietari le spuneau refugiaților, cităm „*De ce nu ați rămas sub ruși și ce căutați aici?*“. Unele neînțelegeri erau rezolvate de

către primărie, altele de către jandarmi. „Majoritatea proprietarilor germani, atunci când autoritățile i-au plasat pe refugiați, au scos mobilierul din camerele rechiziționate, spunându-le la refugiați că dacă le trebuia mobilă de ce nu și-au adus, lăsându-i în camere chiar și fără paturi”, mai scria Cuibus. Pe de altă parte, propaganda lui Hitler nu amuțise nici ea, mai cu seamă că armata germană se găsea într-o poziție deloc roză. N. Cuibus va raporta Chesturii Poliției din Timișoara că nouă tineri germani din Cenad au părăsit localitatea clandestin și au plecat să se înroleze în armata germană.

28 mai

Chestura cere efectuarea de razii în trenuri. Două săptămâni mai târziu, N. Cuibus raportează în scris că în perioada 1-15 iunie nu s-a reținut sau arestat nicio persoană suspectă.

Inspectoratul Regional de Poliție Timișoara nu este însă mulțumit de calitatea informațiilor culese de la diverși informatori și cere verificarea riguroasă a acestora, dar și a garanției morale a informatorilor.

8 iunie

Între Iorga Gheorghe din Cenad nr. 303, pe de-o parte, și Primăria comunei Cenadul-Mare, pe de altă parte, se încheie un contract de arendare ce survine în urma unei licitații câștigate de Iorga Gheorghe. Primăria-i arendează pentru cinci ani, cu începere de la 1 aprilie 1944 și până pe 1 aprilie 1949, exploatarea celui de-al cincilea debit de băuturi spirtoase. Prețul arendeii este de 10.000 de lei plătibili anual în patru rate. Arendașului îi revine sarcina de a plăti dările și taxele de timbru de înregistrare, precum și orice fel de

taxe ce se impun după începerea perioadei de arendare.

23 iunie

Unii învățători germani din România, „... *dorind a crește copiii în spirit național-socialist le spun acestora că nu există Dumnezeu, ci numai prin Hitler, poporul german va avea un viitor mai bun*”, raportează N. Cuibus Această situație din școli, unde religia era omisă dintre materiile de predare, nu convenea însă nici bătrânilor șvabi.

25 iunie

Problema evreiască se accentuează. N. Cuibus le raportează superiorilor: „... *în Ungaria, toți Evreii, adunați din plasa Macău, și care au fost strânși într-un ghetou în orașul Macău, în săptămâna trecută, au fost imbarcați în 42 de vagoane, câte 80 de persoane într-un vagon, iar vagoanele au fost plumbuite și expediate direcția Germania, bărbați, femei și copii.*

Se spune că și evreii din orașul Seghedin vor fi imbarcați în curând și expediați în Germania.

Cu ocazia imbarcării evreilor din Macău, s-a produs un scandal între evreii săraci și cei bogați, cei săraci învinovățind pe cei bogați că numai ei sunt de vină că astăzi sunt persecutați și expediați în Germania, întrucât făceau propagandă Anglo-Americană și la ei s-au descoperit de către autorități instalațiuni de radio transmisie, în urma scandalului și bătăilor au rămas cca 40 de morți dintre evreii bogați”.

1 iulie

Medicul comunal veterinar dr. I. Tillschneider raportează către Serviciul Zootehnic și Sanitar Veterinar al Ocolului Sânnicolaul-Mare că în perioada

1 ianuarie-30 iunie, în Cenadul-Mare existau 3 armăsari, din care 2 de stat și 1 particular autorizat. Numărul iepelor clasate pentru montă a fost de 192, iar al celor montate, de 150. Numărul iepelor rechiziționate dintre cele clasate pentru montă era de 42. În Cenadul-Vechiu existau 4 armăsari, dintre care 2 de stat și 2 autorizați la particulari. Totalul iepelor clasate la montă a fost de 168, iar al celor montate, de 113. Numărul iepelor rechiziționate dintre cele clasate pentru montă era de 44.

Din tabelul cu repartitia pentru montă cu armăsarii statului din Stațiunea de montă din Cenadul-Mare, pe anul 1944, redăm nume de iepe (124), în funcție de naționalitățile stăpânilor acestora:

- la români: Luți, Vilma, Lina, Olga, Tinca, Irma, Lisca, Lenci, Iulcea, Sura, Vetii, Rosa, Emma, Berta, Miți, Brina, Dolca, Ghina, Doina, Vranița, Dali, Tura, Freila, Mândra, Gini, Limpi, Luisa, Tuca, Fani, Lenci, Marcea, Puica, Vida, Bôșche;

- la sârbi: Mirza, Iulcea, Freila, Viola, Lisca, Sultana, Mara, Olga, Mița, Vida, Nuica, Zora, Irma;

- germani: Freila, Vilma, Ella, Iulcea, Vetii, Fani, Etel, Luisa, Rețe, Medi, Lotti, Eva, Olga, Miți, Luți, Lena;

- maghiari: Tünder, Berta, Cinoș, Miți.

Se poate lesne observa că multe dintre nume se repetă. În opinia noastră, acest lucru se datorează fie faptului că acestea erau populare pe vremea aceea, fie animalele și-au schimbat stăpânul, iar acesta a păstrat numele lor.

3 iulie

Seghedinul este bombardat de aliați. Tot atunci, din avioane s-au aruncat fluturași cu texte în limba maghiară, având următorul conținut: „*Agricultori*

mari și mici, anul acesta nu veți treiera, iar în anul 1945 veți muri de foame". Primpretorul plasei Macău i-a sfătuit pe țărani că, atunci când treiera, să fie atenți deoarece aviația inamică a lansat bombe incendiare în lanurile de grâu. De asemenea, a aruncat un praf cenușiu, „... care praf intrând în fântâni și pe iarbă otrăvește vitele și populația care întrebuințează apă de băut”. Informatorii sosiți din Ungaria susțin că etnicii germani din Ungaria sunt duși în Germania spre a fi înrolați în armata germană și spre a fi duși pe front. De asemenea, statul maghiar continuă rechizițiile, ceea ce irită populația: „Masa de jos a populației maghiare se exprimă că mai bine ar fi fost dacă ar fi ocupați de ruși”.

22 iulie

La Cenad, N. Cuibus este în continuare foarte nemulțumit. Atitudinea incorectă a refugiaților se reflectă și în nota sa informativă nr. 248 din 22 iulie 1944. Bărbații din Cenad fiind mobilizați sau concentrați, se resimte negativ lipsa forței de muncă. Recolta de grâu este foarte bună, însă țăranii nu au reușit să-și vândă nici măcar grânele din vara lui 1943 și ar vinde și sub prețul maximal, dat fiind faptul că trebuie să-și achite impozitele, iar o altă sursă de bani nu există. Scrie N. Cuibus: „S-a oferit unor refugiați pe zi hrană și 50 kg de grâu pentru a merge la cositul grâului, cu toate acestea au refuzat”. Culmea, însă, prin localitate se zvonea că Primăria a dat dispoziție ca la treierat „... să se ia pentru refugiați 4 kg de la 100 kg de la fiecare proprietar”.

Agentul de poliție N. Cuibus nu se mulțumește însă doar cu munca de birou, ci se duce și printre refugiați, la cantină, să vadă la concret starea de spirit. „... fără să fiu recunoscut de ei, am asistat când

vociferau unii dintre ei că Primăria își bate joc de ei, că nu sunt mulțumiți cu mâncarea, pâinea ce li se dă este puțină, erau un fel de revoluționari, exprimându-se unii dintre ei că mai bine i-ar duce înapoi de unde au venit că rușii nu s-ar purta așa de rău cu ei și s-ar bucura de o ospitalitate mai bună ca aici“. În cele din urmă, va intra în vorbă cu un student, însărcinat cu conducerea cantinei, căruia îi va spune despre scopul vizitei sale. La care acesta îi va explica faptul că „... din nefericire, sunt între refugiați foarte mulți derbedei, care și la locul lor de obârșie erau oameni fără căpătâi, vagabonzi și persoane cărora nu le place și nu le-a plăcut munca și astăzi fac propagandă contra Statului”. Mai scria Cuibus în raport: „... am pus întrebarea la 2 persoane de ce nu caută să meargă la munca câmpului, întrucât aceste două comune sunt bogate și majoritatea bărbaților sunt plecați la datoria pentru patrie și este mare nevoie de brațe de lucru, totodată sunt bine plătiți cu câte 300-500 de lei pe zi și mâncare, una dintre femei mi-a răspuns că ea nu pentru asta s-a refugiat ca să fie servitoare la nemți, unguri și sârbi, spunând că statul este obligat ca să-i întrețină”. Evident că acest aspect nu era generalizat, fiindcă agentul de poliție avea să scrie ceva mai jos: „O parte dintre refugiați sunt oameni cumsecade, muncitori, după venirea lor în acest sector, au căutat ca să se plaseze la lucru, la diferiți gospodari, iar restul, pleava care nu vrea să muncească, umblând vagabonzi, făcând propagandă contra Statului. Presupunem că toți refugiații de ambele sexe, care ar putea să-și câștige existența prin munca lor cinstită, fără ca să fie o povară în sarcina statului și a Primăriilor, să fie adunați și internați în lagărele de muncă, pentru a se împiedica propaganda

comunistă contra Statului, precum și întinderea bolilor venerice între tineret”.

28 iulie

Medicul comunal veterinar dr. I. Tillschneider raportează către Serviciul Zootehnic și Sanitar Veterinar al Ocolului Sânnicolaul-Mare că a găsit la Stațiunea experimentală agricolă din Cenad trei iepe cu simptome de durină (maladie gravă și contagioasă la cai, care se manifestă prin leziuni ale organelor genitale, adenite, paralizii, anemii etc, n.n.). Din cercetările făcute împreună cu directorul stațiunii a reieșit că boala provenea de la armăsarul Orlov și iepele Orlov aduse din Transnistria. Boala a fost confirmată și prin examenul microscopic. Monta a fost oprită, iar de la armăsar și una dintre iepe au fost recoltate și trimise la Institutul Pasteur din București probe de sânge. Totodată, una dintre iepe a fost tratată cu medicamente, însă nu s-a vindecat.

Iată, dintr-un raport lunar de activitate zilnică, cam ce făcea medicul veterinar dr. I. Tillschneider: inspecția alimentelor, retentio secundinae, vaccinări antururgetice, lucrări de birou, distocie la iapă, castrare de scroafe, operația tălpii desprinse, pododermantită la cal, constipație la cal, operat vier criptorhid.

23 august

Această dată va în-trepuce șirul notelor informative ale lui N. Cuibus. Dosarele nu mai conțin decât o mulțime de ordine scrise primite de la superiori.

30 septembrie

Chestura solicită efectuarea de razii intense „...pentru a descoperi soldați germani rămași pe teritoriu și ascunși de către populația minoritară”.

19 octombrie

Chestura Timișoara cere imperios „... cercetări serioase și fără nici un menajament pentru descoperirea tuturor elementelor care s-au dat la devastări sau acte de teroare împotriva populației românești, pe timpul scurtei ocupații inamice”.

10 noiembrie

Dr. Ioan Pleșa, șeful Serviciului Sanitar al județului Timiș-Torontal, autorizează Primăria Cenadul-Mare să „exhumeze cadavrul jandarmului sergent major Lazăr Ioan, decedat în luptele din luna Septembrie 1944 și îngropat în comuna Cenadul-Mare, pentru a fi transportat în comuna Jabăr jud. Severin și îngropat în cimitirul acestei comune.”

10 decembrie

Se cere scoaterea din vitrinele prăvăliilor a cartoanelor cu inscripția „Nici o brazdă românească nu se uită”, fiindcă, scria Chestura, „... cum această maximă privește și Bucovina și Basarabia, poate da loc la comentarii nedorite”. Totodată, trebuiau scoase din vânzare și toate hărțile în care România cuprindea între hotarele sale Basarabia și Bucovina de Nord. Comandamentul Sovietic de la Timișoara își luase în serios misiunea.

1945

11 ianuarie

Sectorul Vămii Cenad se întindea pe o distanță de 123 km, începând de la râul Mureș, apoi la Begova (unde Mureșul intră în Ungaria), unde se află pichetul nr. 17, continuând cu linie convențională delimitată prin borne, până la Pichetul Principesa Ileana nr. 6 (sect. Reg. 9 Grăniceri) în dreptul comunei Beba Veche. Între pichetul nr. 6 și pichetul nr. 13, în dreptul comunei Teremia Mică, frontiera era delimitată de Iugoslavia prin borne. Prin Legea vămilor, Vama Cenad avea patru sucursale și anume: Podul Mureș, Pordeanu, Beba Veche și Valcani.

În perioada 1 aprilie-31 decembrie 1945, „s'a dresat la Vama Cenad un nr. de 81 procese-verbale de contravenție și contrabandă“ Prin 28 de procese-verbale s-au confiscat 682.500 de lei, 180 de lire sterline, 1.675 de dolari, 500.965 de pengö, 8.601 de ruble, 5.732 de șilingi austrieci, 2.825 de koroane cehe și 50 de franci elvețieni. S-au mai reținut și după la Banca Națională a României, ca plus pe cota admisă la ieșirea din țară: 772.000 de lei, 6.628 de pengö și 645 de ruble.

18 ianuarie

Potrivit tabelor nominale care au aparținut lui Boran Vichentie, datate 18 ianuarie 1945, pe 14 ianuarie 1945 au fost ridicate și trimise la muncă în U.R.S.S. următoarele femei de origine etnică germană:

1. Koreck Maria
2. Hilger Magdalena
3. Wolf Terezia
4. Potchen Ecaterina
5. Jost Iuliana
6. Hilger Elisabeta
7. Izler Anna
8. Annabring Barbara
9. Paul Elisabeta
10. Lichtfuss Magdalena
11. Lichtfuss Anna
12. Klemenz Anna
13. Wolf Varvara
14. Weber Suzana
15. Weber Elisabeta
16. Schüssler Elisabeta
17. Mayworm Anna
18. Wunder Terezia
19. Hilger Varvara
20. Schneider Elisabeta Anna

Toate erau de profesie agricole, cu vârste cuprinse între 18 și 39 de ani, majoritatea între 20 și 30 de ani.

Au fost exceptate de la internare:

1. Weiland Maria
2. Jung Margareta
3. Ernst Irma
4. Klemenz Magdalena
5. Schüssler Anna
6. Aufsatz Varvara
7. Paul Terezia

8. Dornbach Anna
9. Jung Terezia

Motivarea excepției arată că patru dintre ele erau căsătorite cu români, iar patru aveau copii sub șase luni. La Jung Margareta scrie doar că este născută în 1913.

O zi mai târziu, pe 15 ianuarie, sunt ridicați și trimiși la muncă în: U.R.S.S. 33 de bărbați de origine etnică germană, 32 de agricultori și un pantofar, cu vârste cuprinse între 17 și 46 de ani:

1. Reiber Petru
2. Weber Anton
3. Pinnel Petru
4. Wilgemneinn Gheorghe
5. Wolf Anton
6. Bieber Petru
7. Koreck Mihai
8. Schüssler Petru
9. Koreck Nicolae
10. Jost Josif
11. Schulde Ioan
12. Krauzer Anton
13. Schüssler Petru
14. Schulde Josif
15. Schmidt Anton
16. Izler Petru
17. Jung Gheorghe
18. Jung Josif
19. Virozav Ioan
20. Wolf Nicolae
21. Weber Anton
22. Schüssler Josif Petru
23. Mircsov Petru Gh.

24. Fassbinder Petru
25. Kopp Ioan
26. Zimmer Nicolae
27. Zimmer Carol
28. Schmelzer Nicolae
29. Schmelzer Josif
30. Ambrozi Ioan
31. Jung Nicolae
32. Balthazar Anton
33. Franck Ioan

17 februarie

Conform procesului-verbal întocmit cu prilejul ședinței comitetului comunal, s-a constatat că în localitate, din cele 77 de vite ce trebuiau predate drept cotă obligatorie s-au predat doar 20, restul nefiind corespunzătoare cerințelor din cota repartizată.

24 februarie

Membru al comitetului comunal a fost de data aceasta și plutonierul Laslău Iosif, șeful postului de jandarmi din Cenad. De acum încolo, probabil conform indicațiilor, dar și pentru a-i întări răspunderea în supravegherea acțiunilor de rechiziționare a produselor și animalelor pentru cota obligatorie, șeful postului de jandarmi devine o prezență constantă, în calitate de membru al comitetului comunal, la ședințele acestuia din urmă.

27 februarie

Cenăzeanul de etnie sârbă Vlascici Axentie va solicita să preia în custodie gospodăria absenteistului de etnie germană Zimer Anton, respectiv casa de la nr. 648, cu două camere cu uși și ferestre bune, o bucătărie de vară, o cămară, un grajd cu ușă, o cocină și 1,5 jugăre de teren. Solicitarea i se aprobă prin

procesul-verbal de predare-primire din 27 februarie 1945. Vlascici Axentie are obligația de a administra și a întreține gospodăria în bune condițiuni. De precizat că, potrivit procesului-verbal de referință, acest Vlascici Axentie avea trecută ca adresă com. Cenadul-Mare, nr. Cimitir. De unde se poate deduce că locuia în casa grovarului de la cimitirul ortodox sârb.

12 martie

Pentru cotă, în comună s-au găsit disponibile 10.000 kg de cartofi. *„Mai mult decât atât nu se poate colecta de la populație“*, se arăta în procesul-verbal al ședinței comitetului comunal. În acest context trebuie amintit faptul că animalele rechiziționate pentru cotă erau duse la fabrica *„Kornelli“* din Sânnicolaul-Mare.

20 martie

În afară de cantitățile de fân deja colectate pentru armata sovietică, Cenadul nu mai avea disponibilă nicio altă cantitate.

23 martie

În *„Monitorul Oficial“* Partea I-a nr. 68 bis este publicat Decretul-lege pentru înfăptuirea reformei agrare. Potrivit art. 2, scopul acestei măsuri este *„a) Mărirea suprafețelor arabile ale gospodăriilor țărănești existente care au mai puțin de 5 ha; b) Crearea de noi gospodării țărănești individuale pentru muncitorii agricoli fără pământ, c) Înființarea prin apropierea orașelor și a localităților industriale, a unor grădini de zarzavaturi pentru aprovizionarea muncitorilor, funcționarilor și meseriașilor; d) Rezervarea unor terenuri pentru școli agricole și ferme experimentale model în vederea ridicării*

nivelului culturilor agricole, a producției de semințe selecționate, a creșterii vitelor și creării și dezvoltării industriei agricole, terenuri care vor fi sub administrarea Statului. “

Sunt prevăzute pentru a trece în proprietatea Statului „*pentru a fi împărțite plugarilor îndreptățiți*“, cu „*inventarul viu și mort afectat lor: a) Pământurile și proprietățile agrare de orice fel aparținând cetățenilor germani și cetățeni români, persoane fizice sau juridice, de naționalitate (origină etnică) germană, care au colaborat cu Germania hitleristă; [...] c) Pământurile celor care s’au refugiat în țările cu care România este în stare de război ori s’au refugiat în străinătate după data de 23 August 1944; d) Terenurile și toate bunurile agricole ale absenteiștilor.*“ Am reprodus din „*Monitorul oficial*“ doar acele pasaje subliniate de funcționarul Primăriei Cenad. Decretul-lege pentru înfăptuirea reformei agrare mai prevede: „*Art. 16. - Prețul pământului pentru împrumut va fi egal cu al unei recolte mijlocii anuale la hectar, socotit astfel:*

În grâu: 1.000 kg.

În porumb: 1.200 kg.

Noi împrumutăriți plătesc în bani sau în natură 10% din prețul de cumpărare, restul prețului de cumpărare va fi plătit în rate, după cum urmează:

Pentru cei cu pământ puțin: 10 ani.

Pentru cei fără pământ: în 20 ani.

În caz de plată în bani, prețul va fi acel al grâului pe piața liberă la 1 Martie 1945. “

26 martie

Rechizițiile de război și apoi pentru necesitățile armatei sovietice, cote impuse prin Convenția de Armistițiu, au secătuit localitatea de alimente de

primă necesitate, iar șeptelul s-a subțiat foarte mult. Procesul-verbal al ședinței comitetului comunal arată că: „În baza constatărilor făcute în comună, din care reiese că: nu este disponibilă nici o cantitate de cartofi; grâu netreierat cota 30.000 kg și ovăz netreierat 4.000 kg, specii de animale sunt 59 buc. cai, 215 buc. vaci, 502 buc. porci, 2 buc. oi și 1.060 buc. păsări; grâu disponibil cota de 55.570 kg.“

26 aprilie

Membrii comitetului comunal decid rechiziționarea a 10 vaci de reproducție, nominalizând și proprietarii acestora.

30 mai

Din cantitatea de 40.000 kg de porumb destinată Corpului VI Armată, în magazia comunei au mai rămas doar 3.670 kg.

2 iunie

Din cantitatea de 221.493 kg de grâu destinată Armatelor I și a IV-a, în magazia comunală se mai găseau 10.370 kg.

4 iunie

Alți proprietari de vite, de data aceasta pentru tăiere, vor fi nominalizați cu prilejul ședinței comitetului comunal. Pe de altă parte, se decide comunicarea către Pretura Plasei Sânnicolaul-Mare faptul că în localitate nu se găsesc porci în greutate de peste 100 kg.

11 iunie

La sediul Primăriei se întocmește și se semnează un proces-verbal privind inventarul mașinilor agricole din localitate. Semnatari sunt primarul comunei (ss indescifrabil), inginerul agronom Suci Octavian, delegatul Camerei și Prefecturii județului, și Petrașcu Pavel, șeful echipei trimise din partea P.N.D-ului. Conform acestui document, s-au găsit „26 de tractoare dintre care 19 în stare de funcționare sunt cu proprietari, restul de 7 rămân a fi expropriate și introduse în listele Centrului de Închiriat Mașini Agricole Cenad.

Proprietarii de tractoare sunt obligați a lucra tuturor celor care au nevoie la prețul fixat de către Prefectura Județului.

Au fost găsite mașini agricole distruse și abandonate din cauza evenimentelor din anul precedent.

Restul mașinilor u fost luat de diferiți locuitori în custodie, majoritatea în schimb, au fost furate fără putință de identificare.“

16 iunie

Din cota de fân, de 211.600 kg, se mai puteau rechiziționa doar 80.900 kg, ceea ce nu era suficient pentru a se umple 10 vagoane. Ne permitem a observa ca posibilă o diminuare tacită a cantității necesare, asta pentru a se amâna ori chiar evita executarea sută la sută a cotei obligatorii. E greu de presupus că șeful postului de jandarmi mergea zilnic din casă în casă pentru a verifica ce și în ce cantitate, număr sau greutate există disponibil pentru a fi rechiziționat. La fel și în cazul celorlalți membri ai comitetului comunal. E posibil să se fi împărțit sarcinile pe număr

de străzi la fiecare membru al comitetului și atunci nu excludem micile înțelegeri sau treceri cu vederea.

18 iunie

Prin ordin al prefectului, se solicită rechiziționarea unui număr de 17 porci de peste 90 kg către Sindicatul Exportatorilor, organizația ce exportă produsele în U.R.S.S. Numai că se constată faptul că în Cenad nu se găseau porci în greutate de peste 90 kg. Lucru plauzibil având în vedere că porcii grași se taie iarna.

2 iulie

Sunt invitați să participe la ședința de constituire definitivă a comitetului de conducere a organizației „*Apărarea Patriotică*” și pentru stabilirea programului de acțiune a acesteia următoarele persoane:

1. Dr. Popovici Virgil – medic
2. Perian Ioan – preot
3. Muntean Ioan – preot
4. Dragoevici Ioan – preot
5. Gheorghide Gheorghe – învățător
6. Gheorghide Ana – învățătoare
7. Pescariu Traian – învățător
8. Iovănuț T. – învățător
9. Iovănuț Minerva – învățătoare
10. Dișici Ilie - învățător
11. Pașici Jiva – învățător
12. Perian Gheorghe Of. PTT
13. Pătrașcu – Of. PTT
14. Lițescu Gheorghe – șef vamă
15. Capotă Iosif – vamă
16. Cuibus Nicolae – Poliție

17. Sapungin Toța – org. Antifascistă
18. Blagoe Ion – Frontul Plugarilor
19. Jivu Paia – Tătărăscu (Partidul Național Liberal Tătărăscu)
20. Boda Pavel – Madosz (Romániai Magyar Dolgozók Szövetsége - Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari din România)
21. Blaj Ioan
22. Constantinescu V. - notar
23. Ionescu Coriolan – notar
24. Vörös Maria – funcționară
25. Târziu Maria – funcționară
26. Boran Vichentie – funcționar
27. Lițescu Elisaveta – funcționară
28. Stanisici Mladen – funcționar
29. Cozorici Silvius - funcționar

19 iulie

Inginerul agronom inspector Boghiu Iosif, delegatul Ministerului Agriculturii și Domeniilor, și membrii Comitetului local de împrumut, respectiv Damian Todor, Marcov Milorad și Soceriu Gheorghe, semnează un proces-verbal de constatare. Potrivit acestuia:

„I. Este supusă exproprierii suprafața de circa 4526 jugh. care după afirmațiile Comitetului local de împrumut este în întregime necesară pentru satisfacerea îndreptățiților de împrumut astfel că pentru colonizare nu rămâne nici-o suprafață de teren disponibilă.

II. Sunt supuse exproprierii un număr de 173 de case prop. absenteiștilor din care 83 case sunt atribuite iar 90 case sunt nelocuibile rezultă și aci că nici în ce privește casele nu rămâne nici-un disponibil pentru colonizare.

III. Lucrările de reformă agrară nu sunt terminate încă, fiind încă în curs de executare.“

4 august

La o întâlnire a membrilor Asociației Apărarea Patriotică din Cenadul-Mare, prezidată de învățătorul Traian Pescariu, șeful Biroului I.O.V.R. din comună, și la care au luat parte 30 de persoane din categoria I.O.V.R., s-a constituit comitetul comunal de acțiune I.O.V.R., cu următoarea componență: președinți - învățătorii Ioan Anuichi și Ioan Damian, secretar - învățătorul Traian Oncea, casier - învățătorul Ioan Blaj, controlori - învățătorul Gheorghe Jivin și Lazar Văcariu, membri în comitet - învățătorul Ștefan Toșici, Gheorghe Militar, văduva Paulina Mizu, Vlașici Darinca și Florica Sala.

10 august

Ioța Nedelkov, „comerciant și producător de zarzavat“, absolvent al Școlii inferioare de agricultură din Sânnicolaul-Mare, solicită comitetului de reformă agrară un schimb de terenuri. El oferă „15 jugh. pământ superior pentru 10 jugh. mai slab a lui Ambrozi Petru cu odaia împreună - pământul meu este 10 jugh. Anastasia (cu 4 jugh. trifoi) și 5 jugh. în Orlova la Dolmas, prima pentru vite“. El își motivează cererea afirmând că atunci „când am cumpărat eu pământul de la Tischler, evreu, n-a vrut să-mi deie mie odaia, fiind Sârb, erau evrei prieteni cu șvabi, și Ambrozi a cumpărat numai 10 jughere - eu cu 50 jugh. nu am putut căpăta.“

14 august

Comitetul comunal se întrunește după aproape o lună de la precedentă ședință și tot pentru a decide ce și cum să se răspundă ordinelor administrative. „În

baza constatărilor făcute, din care rezultă că în această comună nu se găsesc legumele cerute, se va încheia proces-verbal pentru fiecare categorie în parte: sfeclă roșie, zarzavaturi, castraveți, cartofi și varză roșie, care se va înainta Preturei Plășii.“

15 august

Se încheie un contract între cei îndreptățiți prin Decretul-lege pentru înfăptuirea reformei agrare să primească pământ, din Cenadul-Mare și Cenadul-Vechi, prin comitetele locale și prin delegații adunării generale a îndreptățiților, ținută pe 15 august 1945, pe de-o parte, și inginerul cadastral Josif Grossmann, autorizat de către Ministerul Justiției pentru executarea lucrărilor tehnice de măsurătoare, pe de altă parte. Acesta va măsura, va identifica și va fixa hotarele parcelelor expropriate, va întocmi planurile și registrele necesare, va întocmi proiectul și planul parcelar și va aplica parcelarea la fața locului. În plus, va întocmi pentru fiecare îndreptățit titlul de proprietate pe care-l va înainta Prefecturii spre aprobare, după care îl va înmâna celui îndreptățit.

Contractul prevedea împărțirea unei suprafețe de 4.000 de jugăre cadastrale, expropriat de la etnici germani, către 1.000 de îndreptățiți, în câte trei locuri pe seama fiecărui îndreptățit. S-a stabilit ca *„Lucrările să se termine, după posibilități, încă în luna septembrie 1945, ca îndreptățiți să pot face semănăturile de toamnă.“*

Trebuie specificat faptul că 1 jugăr cadastral=5.754,6415 mp. sau 0,5755 ha.

Părțile s-au înțeles la plata taxei de lucrare a câte 2.000 de lei/jugăr cadastral, din care 500 de lei/jugăr cadastral se vor plăti ca avans în cursul lucrărilor, iar 1.500 de lei/jugăr cadastral cu prilejul

predării pământului către cei îndreptățiți. Anterior, Josif Grossmann ceruse 11.687 de lei/ha, sumă considerată a fi „*exagerată și insuportabilă pentru oameni săraci*“.

31 august

Apropierea noii recolte de porumb face posibilă constatarea că în comună este disponibilă pentru cotă o cantitate de 30.000 kg de porumb din recolta lui 1944.

3 septembrie

După recoltarea cerealelor, sunt disponibile pentru rechi-ziționare următoarele cantități: 15.000 kg orz, 25.000 kg grâu și 15.000 kg ovăz.

26 septembrie

Comitetul comunal, în baza cercetărilor efectuate pe teren, va decide că în Cenad nu se mai găseau vite pentru tăiere.

29 septembrie

Comitetul sătesc de Reformă agrară din Cenadul-Mare decide exproprierea unui cal murg, de 22 de ani, a unei trăsuri lungi, complete, și a unui ham pentru un cal, complet, toate aparținând până atunci lui Wolf Ioan. Aceste bunuri îi sunt date în custodie lui Gligor Ioan de la nr. 527. Procesul-verbal este semnat inclusiv de Wolf Ioan.

30 septembrie

După obișnuita lecturare și aprobare a procesului-verbal încheiat cu prilejul ședinței sale anterioare, comitetul comunal analizează și decide că în comună nu există porci pentru tăiere, în greutate de

peste 100 kg, necesari aprovizionării Unității Sovietice. Presupunem în acest context că nu fiecare gospodărie dispunea de un cântar pentru greutateți mai mari de 20 kg, care să facă posibilă cântărirea porcilor. Concluzia este că fie se mânau porcii, pe rând, la cea mai apropiată gospodărie ce deținea un astfel de cântar, ceea ce e mai greu de crezut, fie se cântăreau la ochi, marja de eroare fiind, evident, defavorabilă rechiziției.

4 octombrie

Potrivit „*Taboului de casele absenteiștilor germani prevăzuți în Art. 8 din Convenția de Armistițiu*“, numărul absenteiștilor din Cenadul-Mare era de 188 de persoane. Din cele 188 de case, 155 au fost considerate bune, 19 rele, iar 14 erau distruse, existând un total de 249 de apartamente și 358 de încăperi. Tabelul cuprindea date privind: numărul de casă, cetățenia absenteistului, etnia absenteistului, anul construcției casei, starea clădirii, suprafața utilă a terenului, numărul de apartamente și de încăperi, mobilierul existent, alte bunuri aparținătoare, suprafața totală a terenului ocupat de clădire și de către cine era ocupată clădirea la momentul verificării. Aproape jumătate dintre case nu aveau niciun fel de mobilier, iar cele ocupate aveau în general doar mese, scaune și paturi.

18 octombrie

Aproape trei săptămâni mai târziu, probabil strânși cu ușa de sovietici, mai marii de la Pretura Plasei Sânnicolaul-Mare revin cu o nouă solicitare, în care greutatea porcilor necesari s-a redus la... 80 kg. De asemenea, se mai solicitau pentru Sindicatul Exportatorilor și 15 porci pentru reproducție. Numai

că, în baza constatărilor de pe teren, membrii comitetului comunal decid că în Cenad nu există nici porci peste 80 kg, nici din cei pentru reproducție. Desigur, dacă aceasta a fost într-adevăr situația, atunci locuitorii comunei trăiau vremuri grele.

În aceeași zi, Ministerul Agriculturii și Domeniilor trimite la Camera de Agricultură a județului Timiș-Torontal o decizie a Comisiunii Centrale de Reformă Agrară prin care se dă prioritate însămânțărilor de toamnă, care vor avea prioritate și față de reforma agrară. Drept urmare, se oprește orice fel de colonizare, „iar în regiunile cu populație de naționalitate germană (sași și șvabi), terenul să nu rămână neînsămânțat, s'a hotărât ca aceștia să fie clasificați în două categorii și anume:

1./ *Cetățeni români de naționalitate germană (sași și șvabi) cari au părăsit țara și nu s'au întors la căminurile lor înainte de 9 Mai a.c.;*

2./ *Și cetățenii români de naționalitate germană (sași și șvabi) cari nu au rămas în țară la gospodăriile lor.*

Pentru cei dintâi, bunurile lor sunt intrate în patrimoniul Statului...”

26 septembrie

Potrivit procesului-verbal întocmit la ședința comitetului comunal, șeful postului de jandarmi, Tompa Grigore, a fost între timp înaintat în grad, de la cel de plutonier la cel de plutonier-major.

6 noiembrie

În comună nu se găseau nici de data aceasta porci peste greutatea cerută, dar se puteau rechiziționa cele 15 vite cerute.

8 noiembrie

O depeșă deloc plăcută va ajunge sub ochii girantului de Cenad pe 8 noiembrie 1945, aceasta venind din partea Direcțiunii Generale a Vămilei, Serviciul Administrativ: *„Marele Stat Major, secția II-a, prin adresa No. 534136/945, ne face cunoscut că locuitorii de la granița de vest a Țării fac numeroase contrabande cu monede de 100 lei, vânzând 1 kgr. de monede cu 65.000 lei.*

În Ungaria, aceste monede se transformă în tacâmuri.

Un serviciu de tacâmuri pentru 12 persoane confecționat din astfel de monede, având o greutate de 2 1/2 kgr., se vinde cu aproximativ 550.000 lei.

Vă invităm a lua imediat toate măsurile de supraveghere și control, în vederea prinderii și stăvilirii acestor contrabande ce se fac cu moneda noastră națională“.

Cu toate că numărul necesar de personal era 12, iar cel efectiv de numai șapte, numărul de procese-verbale de contravenție și contrabandă în anul financiar 1945/1946, comparativ cu anii anteriori arăta astfel: 1945/1956 - 81; 1944/1945 - 12, 1943/1944 - 21, 1941/1942 - 2.

22 noiembrie

Cum arăta situația terenurilor din Cenadul-Mare, o arată inginerul cadastral Josif Grossmann, tocmite cu contract să măsoare și să parceleze terenurile expropriate celor îndreptățiți a primi pământ prin efectul reformei agrare. Cu toate că trebuia să primească 2.000 de lei/jug., din care 500 de lei/jg. în avans, deși a angajat și doi ingineri pentru ajutor, acesta va nota că *„În cursul lucrărilor m-am izbit la fiecare pas de greutăți extraordinare, cari fac*

imposibil de a termina în curând această lucrare.“. Același Josif Grossmann notează faptul că a efectuat lucrări de peste 600.000 de lei, însă din care nu a luat încă niciun ban. Ca atare, solicită să fie presați cei care nu au achitat niciun ban, să i se pună la dispoziție o trăsură pentru deplasarea pe teren și să i se vândă 2 m. de lemne „fiindcă seara când vin dela lucru, sunt silit să lucrez în cameră până la orele 11 seara și aceasta în camera rece“.

De asemenea, ne va lăsa și o descriere generală a situației terenurilor. Astfel, scrie el, „*Hotarul Comunei C.M. are o întindere de 14,454 Jug la care s-a mai adăogat după primul războiul mondial părțile lângă Mureș, numiți Mamata, Hada, Curut, Secă, și Tarnoc în mărimea de cca 1550 Jug. Deci hotarul total este de cca 16,000 Jug. Acest teren imens are forma unui triunghi ascuțit, care se ascuțește dela N. spre sud. Comuna este situată, în loc de mijloc, întru un colț, având marginea hotarului spre nord vest la cca 20 klm, și spre sud la 25-30 klm. îndepărtare. Nr-ul parcelelor, văzând multe grădini și intravilane este de cca 16,000.“.*

În hotarul comunei, mai notează Grossmann , există patru feluri de proprietari: „*1: Proprietari vechi, cu c.f. și Cadastru Comună etc., cu cca 7170 Jug; 2. Teren împărțit prin prima ref. agr. cca 6479 Jug; 3: Teren alipit din Ungaria lângă Mureș cca 1550 Jug; 4. Pădurea defrișată și vândută oamenilor 800 Jug.“.*

De remarcat că înainte de cel de-al Doilea Război Mondial, comuna Cenadul-Mare avusese 56 de hărți cadastrale și 51 de la reforma agrară, conținând terenurile pomenite mai sus, însă acestea au ars în timpul războiului, cu tot cu registrele și evidența cadastrală. Terenurile de lângă râul Mureș nu

au avut niciodată hărți în comună și nici registre. Grossmann crede că au rămas în Ungaria. Totodată, faptul că „*La c.f. stăpânește iară un haos. Comuna fiind situată la graniță, nu s-a putut face nici o introducere în c.f. fără aprobarea Ministerului, fiind interzis minoritarilor de a cumpăra pământ. Totuși, vânzări, cumpărări și moșteniri s-au făcut și proprietarii au intrat în posesia, fără de a fi înregistrați undeva.*“

Grossmann observă cum că în hotarul comunei nu există alt teren de expropriat decât cel al germanilor, însă lipsind cărțile funciare și cadastrul, nu știe nimeni cine, unde și cât teren posedă, dar e posibil să fie vorba de aproximativ 4.000-5.000 de jugăre, răsfirate între cele 16.000 de jugăre. În plus, există și germani din alte comune, precum și cetățeni maghiari care au terenuri în localitate.

Grossmann va descoperi la Timișoara hărțile cadastrale rezultate în urma reformei agrare din 1922, precum și alte hărți cadastrale la Societatea „*Aranca*“ din Sănnicolau Mare. Problemele mari au fost cu terenurile de la Pădure, unde a fost nevoie de mai multe măsurători până s-a putut fixa relativ precis care a fost proprietatea germanilor. Au rezultat 760 de parcele a câte 1.100-1.200 stp. A vrut să repartizeze terenurile celor îndreptățiți, prin tragere la sorți. „*Însă luptători, deși că li s-a dat dreptul de a alege pământul unde vor n-au voit aceasta, ci au dorit să primească fiecare câte 2 Jug din pădure. Văzând, că prin aceasta unii rămân complet afară, cauzând nemulțumiri - am fost silit a nimici toate lucrările, pierzând prin aceasta muncă, bani și timp.*“

În paralel, comitetul local a încercat și el să împartă terenurile de la pădure. După prima împărțire, observă Grossmann, a ieșit scandal. Unii dintre

membrii comitetului local s-au deplasat la fața locului cu oameni care s-au prezentat pentru a primi pământ. Lor li s-a dat terenurile din apropierea comunei, despre care s-a crezut că aparțin germanilor expropriați. A doua zi, la fața locului s-a dus un alt delegat, cu alți oameni, însă fără a avea vreun registru cu terenurile împărțite în ziua anterioară. Drept urmare, nici delegatul nu a știut unde a dat pământ și nici îndreptățitul nu l-a mai aflat a doua oară unde l-a primit. Dacă s-a atribuit pământ aflat în proprietatea vreunui român sau sârb, s-a revenit și s-a atribuit teren într-un alt loc. *„Asemenea schimburi s-au făcut foarte des și se fac și astăzi. La 1 Noembrie s-a interzis împrumutarea și deatuncea cine n-a primit pământ a rămas fără pământ. În acest mod s-a predat oamenilor cca 7-900 Jug în apropierea comunei, pământul ce este mai departe de comună, a rămas nefolosit și s-a publicat, ca proprietarul vechi să-l muncească.“*

În *„Instrucțiunile privitoare la perfectarea de împrumutarea a bunurilor expropriate“* se precizează că nu pot fi împrumutați:

„a. Funcționariși pensionarii de stat, județ sau comună.

b. Funcționarii particulari.

c. Militarii activi sau reangajați.

d. Cârciuimar.

e. Negustor.

f. Meseriașii cari au beneficiat de scutire de mobilizare pentru lucru.

g. Meseriașii cari deși nu se încadrează în punctul precedent dar își trag mai mult de 50% din existență din această profesiune.

h. Samsarii.

i. Chirurgii, care plătesc impozit pentru exercitarea meseriei chirurgiu.

j. Precum și orice altă categorie de muncitori ale satelor, al căror principal mijloc de trai nu este munc. câmpului.

k. Cei condamnați pentru dezertare făptuită după 23 August 1944 [...].“

Aceleași „Instrucțiuni...“ vin și cu precizări privind cine anume este îndreptățit să fie împrorietărit conf. art. 12 din lege, respectiv cei care n-au deloc ori au pământ sub 5 ha. Ordinea este următoarea:

„a. Plugari mobilizați și concentrați în răsboi antihitlerist.

b. Orfani, văduvele și invalizi proveniți din acest război.

c. Orfani, văduve și invalizi din orce răsboi.

d. Luptătorii din orice război.

e. Țărani fără pământ.

f. Clăcașii și dijmașii care au lucrat pe moșia expropriată indiferent de comuna unde locuiesc.

g. Țăranii cu pământ puțin.

Foști luptători care trăesc în familii care au pământ dacă fac parte din familii numeroase sunt și ei îndreptății, dacă pământul posedat de familia lor, raportat la numărul membrilor, nu întrece pentru fiecare lotul fixat pentru acea comună.“

27 noiembrie

Comitetul local de împrorietărire, avându-l ca președinte pe Milorad Marcov, iar ca secretar pe Damian Teodor, consemnează într-un proces-verbal că o serie de locuitori de origine etnică germană, și anume: Wolf Petre, Hilger Josif, Wolf Francisc, Richter Anton, Schussler Adam, Kuhn Josif și Damm

Juliu „*au intrat și însămânțat pe terenurile împărțite de noi îndreptățiților. [...] În această situație și conform dispozițiilor în vigoare decidem de a anunța Comitetul de Plasă pentru a se lua hotărâre pentru darea în judecată a susmenționaților*“. Terenurile cu pricina erau acum proprietatea lui Ioța Nedelcov și Svetozar Marianuț.

29 noiembrie

Are loc adunarea generală a îndreptățiților la împrăștierea prin efectul Decretului-lege pentru înfăptuirea reformei agrare. Procesul-verbal încheiat cu acest prilej arată că cei îndreptățiți să primească pământ nu au plătit până la acea dată niciun leu din avansul de 500 de lei/jugăr cadastral către inginerul cadastral Grossmann. Pe de altă parte, deși Comitetul Județean de reformă agrară a aprobat „*drept spese pe seama membrii din Comitetul Local 1,000 lei pro jug.*“, sumă ce s-a început a se încasa, Pretura Sânnicolaul-Mare a interzis continuarea încasării și distribuirea sumei deja încasate către membrii Comitetului Local. Drept pentru care, aceștia din urmă „*au declarat, că nu sunt învoiți a mai lucra zile și săptămâni întregi pentru popor, fără a fi despăgubiți pentru zilele lor pierdute.*“. În această situație, Grossmann propune ca taxele pentru măsurătorile sale să urce la 3.000 de lei/jugăr cadastral, din care 600 de lei/jugăr cadastral „*se vor preda Comitetului local drept plată pentru lucrările, cu care au contribuit la înaintarea lucrărilor inginerești, prin întocmirea tabloului definitiv, prin lucrarea ca muncitor la fața locului și la identificarea terenurilor nemțesc etc.*“

Adunarea generală a votat în unanimitate propunerile lui Grossmann.

14 decembrie

La ședința comitetului comunal, compus din primarul comunei, Jivoico Unceanschi în calitate de președinte, notarul Vasile Constantinescu în calitate de secretar, plutonierul major Tompa Grigore, șeful postului de jandarmi, mai participă ca și membri următorii: Gheorghe Pătrașcu, reprezentantul Partidului Comunist Român, Emeric Petchan, reprezentantul Partidului Social-Democrat, și Costa Zarici, reprezentantul Frontului Plugarilor. Ordinea reprezentanților partidelor în cadrul procesului-verbal indică, fără nicio îndoială, faptul că, odată cu venirea sovieticilor, Partidul Comunist Român a prins atât putere, dar mai ales curaj. În decizia adoptată cu acel prilej, se arăta că: *„În baza constatărilor făcute din care rezultă că în această comună, din cauza situației excepționale, în afară de cota obligatorie, nu se găsește porumb disponibil, existentul nefiind suficient pentru acoperirea nevoilor locale de consum“*.

1946

11 ianuarie

Prin Ordinul Direcției Generale a Vămirilor nr. 947580 din 11 ianuarie 1946, în baza deciziei ministeriale nr. 947579 din 10 ianuarie 1946, în zona de frontieră, pe o distanță de 10 km în interior, nu vor putea circula: sare sub nicio formă, peste 100 kg; peste 100 kg tutun și fabricate C.A.M.; peste 1.500

grame tutun sau țigarete; sticlă pentru geamuri peste 20 mp; sodă caustică peste 30 kg; drojdie de bere peste 3 kg; săpun de rufe sau de față peste 20 kg; decât în baza unei autorizații eliberate de Administrația Vamală, Vamă sau Prefectură.

26 februarie

Kühn Anton din Cenadul-Vechiu nr. 48 trimite la Comisiunea de Reformă Agrară din Timișoara o plângere în care arată că i-a fost pe nedrept expropriat pământul, iar comitetele de reformă agrară din Cenadul-Mare și Sânnicolaul-Mare i-au respins apelul contra deciziilor de expropriere. El atașează la plângere și un extras după livretul militar, prin care dovedește că a făcut serviciul militar la Batalionul A.C.G. din data de 15 februarie 1941 și până la data de 28 ianuarie 1946, din care 11 luni pe front.

1 martie

Șeful Vămii Cenad este Răceanu R. Oscar, iar Lițescu Gheorghe e șeful biroului administrativ. În calitate sa de șef, Răceanu va scrie negru pe alb, într-un raport către superiorii săi, că, la Cenad, contrabanda s-a intensificat cu începere din august 1944. E lesne de ghicit și data: 23 ale lunii respective, când România a întors armele împotriva fostei sale aliata, Germania. Interesant este faptul că nu etnicii maghiari din România au fost primii suspecti, ci conductorii de tren români, de pe ruta ce lega Timișoara de Szeged, via Valcani. Vama Cenad solicită percheziția personalului C.F.R.

22 martie

Comitetul de plasă pentru reforma agrară din Sânnicolaul-Mare trimite către Primăria comunei Cenadul Mare instrucțiunile Comisiei Centrale de reformă agrară. Potrivit acestora, erau considerați colaboraționiști și, ca atare, expropriați în întregime:

„a/. Toți aceia care au făcut parte din grupurile SS organele premilitare.

b/. Toți aceia plecați cu armata germană.

c/. Toți foștii conducători ai Partidului Național Socialist, ai grupului etnic german și altor organizațiuni cu caracter colabo-raționist și toți membrii partidului național socialist.

d/. Toți cei care au fost înscriși și activat la grupul etnic german.“

Pe de altă parte, aceleași instrucțiuni arată că nu erau considerați colaboraționiști:

„a/. Toți cei cari au fost înscriși în grupul etnic german în baza legii de înființare a acestui grup dar care nu au cotizat și nu s-au supus ordinelor și hotărârilor acelu grup, manifestând atitudini democratice.

b/. Toate văduvele, orfanii și invalizi de război proveniți din rândurile armatei române, cum și mobilizați și concentrați în armata română pe frontul anti-hitlerist.

c/. Copii sub 15 ani proprietari de bunuri agricole înaintea datei de 23 August 1944.

Dovada de necolaboraționist cad în sarcina acelu care pretinde acest drept.“

4 aprilie

Petru Galetariu, posesor al unui jugăr cadastral de pământ, solicită comitetului de împrumut să fie și el împrumutat, deoarece face parte din

categoria concentrațiilor. Fiind apicultor, el cere un lot de pământ în apropiere de cartierul Satu Nou, deoarece acolo pământul este bun pentru culturi melifere.

20 aprilie

Comitetul de expropriere din localitate, format din Stanciu Traian, Barantici Lazar, Militar Slavco, Varga Pavel, Militar Jivco, Soceriu Gheorghe, Harkay Andreiu, Damian Teodor, Sotian Teodor, sub președinția lui Marcov Milorad, decide ca un teren de 4 jugăre cadastrale și 397 de stânjeni pătrați, situat în zona Talagy, și unul de 1.550 de stânjeni pătrați, situat în zona Ciura, să rămână în continuare în proprietatea lui Hinckel Ioan. Membrii comitetului își motivează hotărârea astfel: Hinckel Ioan nu a vrut să-și achite obligațiile față de grupul etnic german; a contribuit mult la ajutorul soldaților sovietici *„ajutându-i reciproc și dându-le ajutor răniților cari de exemplu au fost duși la dânsul în casă și au fost îngrijiți personal de numitul, pe când în stradă au fost luptele date între soldații ruși și germani.“*

4 iunie

Apărarea Patriotică din comuna Cenadul-Mare transmite către Apărarea Patriotică Sânnicolaul-Mare, sub semnăturile preșe-dintelui. C. Ionescu, notar, respectiv a secretarului, Tr. Pescariu, tabelele nominale *„a lunei I.O.V.R. din ambele răsboaie din această comună“*.

Tabel nominal cu invalizi și văduvele din războiul 1914-1918:

1. Nicolescu Iulian - invalid
2. Radu Nicolae - invalid

3. Colompar Dimitrie - invalid
4. Milicici Jivco - invalid
5. Militar Gheorghe - invalid
6. Toșici Ștefan - invalid
7. Huller Anton - invalid
8. Damian Ioan - invalid
9. Wolf Petru - invalid
10. Oprean Rocsa Nedelcu
11. Pinnel Ana
12. Miclău Iuliana
13. Uncianschi Sida Perian
14. Pescariu Ana
15. Muntean Alca Regep
16. Vingan Ana Simedru
17. Jivin Alca
18. Balal Floare
19. Lux Ana
20. Iovănuț Lena Jivu
21. Pinnel Elena
22. Soceriu Marta
23. Șiclovan Catița
24. Târziu Elena
25. Grozav Veta
26. Pecican Floare Damian
27. Radu Ana
28. Sebeșan Saveta
29. Uncianschi Zorca
30. Bligar Ana Popa
31. Ilin Cata
32. Colompar Ana
33. Jivu Ana Palghie
34. Muntean Sida
35. Șipoș Magdalena Ecaterina
36. Jivu Veta
37. Tapp Sofia

38. Lipovan Ana
39. Toconiță Roxa Barna
40. Muntean Elena
41. Ivanov Mața
42. Wenner Margareta
43. Schmeltzer Magdalena
44. Fassbinder Saveta
45. Colompar Natalia
46. Isac Ana
47. Socol Iuliana Radu
48. Muntean Sofia
49. Regep Stanca
50. Schmidt Suzana
51. Marienuț Pescariu Milca
52. Giuricin Milița
53. Ilin Elena
54. Galetariu Șuștrean Ana
55. Cuzmanov Milca
56. Richter Margareta
57. Keltisch Elisabeta
58. Farca Catița

Ponderea femeilor recăsătorite este sensibil egal cu cel al femeilor rămase necăsătorite. Am fi redat și starea civilă nominală, însă inconstanța în notare a celui care a scris tabelul la mașină ne-a împiedicat să facem acest lucru.

Iată și tabelul nominal cu invalizi și văduvele din războiul 1941-1945:

1. Ivașcu Ioan
2. Gornic Tolomei
3. Oprean Mihai
4. Anuichi Ioan
5. Jivin Gheorghe

6. Blaj Ioan
7. Damian Ion
8. Oprean Vasile
9. Crainic Toma
10. Vacar Lazar
11. Oprean Traian
12. Pecican Iulian
13. Schmeltzer Petre
14. Bugian Floare
15. Suciu Maria
16. Vlascici Darinca
17. Nedelcov Zorca
18. Regep Ana
19. Szoboszlai Terezia
20. Tuser Ana
21. Iancov Istirca
22. Jivin Sida
23. Galetariu Floare
24. Papeş Ana
25. Vlascici Vucosava
26. Maliţa Iuliana
27. Isac Elisaveta
28. Uglesin Maria
29. Todici Iovanka
30. Crăciun Catiţa
31. Flueraş Iuliana
32. Bolchiş Elena
33. Pavel Wilhelmina
34. Kollar Rozalia
35. Fülöp Elisavet
36. Mizu Paulina
37. Sala Florica
38. Wambach Terezia
39. Schüssler Magdalena
40. Sauer Ana

- 41. Micu Eva - orfană
- 42. Stanciu Florica - orfană
- 43. Stanciu C-tin - orfan
- 44. Stanciu Iuliana - orfană

6 decembrie

Girantele Vămii Cenad raportează superiorului său, inspectorul financiar, faptul că autoritățile maghiare au blocat șoseaua internațională Timișoara-Cenad-Budapesta cu trei rânduri de șanțuri și rețele de sârmă ghimpată, închizând astfel circulația rutieră între România și Ungaria. Ordinul a venit din partea Comisiei Aliate de Control din Budapesta. Drept urmare, a încetat orice trafic auto.

În acest context trebuie reținut și faptul că autoritățile românești au impus demontarea în 1925 a căii ferate ce lega Timișoara de Szeged, via Cenad. Practic, odată cu blocarea șoselei de către unguri, s-a intrat într-o fază de lungă durată și cu un impact nefericit îndeosebi pentru cetățenii români și maghiari care aveau rude de-o parte și de alta a frontierei.

„Activitatea Vămii se mărginește în prezent numai la traficul de treceri la muncile agricole“, mai scria girantele în raportul său. E lesne de ghicit starea sufletească a unui funcționar public care-și vede clar amenințat nu doar postul, ci și cariera. Schimbările politice, impuse de învingătorii din cel de-al Doilea Război Mondial, U.R.S.S. în cazul de față, impuneau deja concluziile de rigoare.

1947

7 februarie

Direcțiunea Generală a Vămilelor din cadrul Ministerului Finanțelor trimite la Vama Cenad o notă prin care solicită un maximum de vigilență față de contrabandă, fiindcă *„prin diferite puncte de frontieră se trec clandestin în Ungaria și Jugoslavia cantități însemnate de alimente (cereale și derivarele lor, grăsimi, sare, cârnuri afumate etc.“*

24 mai

Șeful Vămii Cenad, Răceanu R. Oscar, solicită la București înființarea în acest obiectiv a unui post de grăniceri. *„În comună se fac adeseori spargerii și furturi.“* Pe de altă parte, notează el, *„Biroul vamal este instalat în cameră joasă și expusă spargerii.“* În același timp, patrimoniul Vămii cuprinde o mașină de scris, registre etc. De observat că înainte a existat un post de santinelă, însă acesta a fost desființat.

2 iunie

Gheorghe Lițescu, șeful biroului administrativ din cadrul Vămii Cenad le predă Poliției de Frontieră Cenad pe Klebecico Verona și Megheș Verona din Seghedin (Ungaria), care *„se fac vinovate de trecerea frauduloasă a frontierei din Ungaria în România aducând mărfuri și încercând să scoată mărfuri din țară tot în mod fraudulos“*, și pe Martonoși Francisca din Beșenova Veche (actualmente Dudeștii Vechi), primite prin transfer de la Postul de Jandarmi din Beșenova Veche, vinovată de *„găzduirea și întreținerea contrabandiștilor.“*

Din procesul-verbal încheiat la Vama Cenad în ziua precedentă, reiese că femeile Klebecico Verona și Megheș Verona, însoțite de Batko Ghiula din Seghedinul Nou, au trecut în mod fraudulos frontiera

între localitățile Pordeanu și Cherestur, în dimineața zilei de 29 mai, având asupra lor o pereche de bocanci, 6 kg de zahăr și 10 cutii cu chibrituri. Cei trei au fost găzduiți la Beșenova Veche de către Martonoși Francisca, pe care Klebecico Verona (Voronica) o cunoștea de mai multă vreme și căreia i-au dat pentru găzduire un kilogram de zahăr și cele 10 cutii cu chibrituri. Femeile din Seghedin au plecat cu trenul la Timișoara, unde au vândut perechea de bocanci cu suma de 3.200.000 de lei, iar cele 5 kg de zahăr cu 3.000.000 de lei. Cu banii câștigați au cumpărat două mii de bucăți de ardei verde și un kilogram de miez de nucă. S-au înapoiat de la Timișoara, tot cu trenul, în seara zilei de 30 mai, fiind așteptate la gară de Batko Ghiula și Martonoși Francisca. Acolo au fost surprinse de doi jandarmi din Beșenova Veche. Profitând de întuneric, Batko Ghiula a fugit. Pentru toate aceste fapte, cei patru au fost amendați cu suma totală de 10.298.000 de lei. Taxa vamală pentru bocanci și zahăr s-a stabilit la 246.000 de lei.

31 august

La Poliția de frontieră din Cenad ajunge o depeșă a Vămii Cenad și care face referire la Legea nr. 282 „*Pentru pedepsirea infracțiunilor vamale ca infracțiuni de sabotare a economiei naționale, precum și pentru modificarea unor dispozițiuni din Legea Vămilelor*“, publicată în „*Monitorul Oficial*“ nr. 186/15 august 1947. În aceeași depeșă se spune:

„1. **CONTRAVENȚIILE**, *circulația mărfurilor în zona de frontieră conf. art. 95 legea vămilelor, sunt considerate de noua lege, delict de sabotaj economic și se pedepsesc cu închisoare dela 1-6 ani și amendă*

penală dela 1.000.000.- la 1.000.000.000.-Lei plus confiscarea mărfii.

2. CONTRABANDELE fie la import sau export, sunt considerate crime de sabotare a economiei naționale și se pedepsesc cu 5-15 ani muncă silnică și amendă dela 10 milioane la 10 miliarde, plus confiscarea mărfurilor. Amenzile se urmăresc prin orice avut, la coeficientul în Lei stabiliți.

Nici persoanele oficiale, civile sau militare, cari ar trece frontiera în interes de serviciu, nu sunt scutite de revizie și control vamal, la intrare sau eșire, prin puncte legale vamale, conf. art. 37 Legea vămilor.“

Au știu sau nu despre cele de mai sus, trei bărbați și patru femei au plătit scump încercarea de trecere ilegală a frontierei. Cel puțin asta reiese din nota telefonică nr. 386 din 31 august, trimisă de Poliția de Frontieră Cenad către Chestura Poliției din Timișoara: „*Raportăm că în seara de 30/31 August a.c. pe la orele 0,30, patrula compusă din sold. Bila C-tin și Pop Simion de la Pichetul Nr. 18, a surprins un grup de 7 indivizi - 3 bărbați și 4 femei la borna 28, ce au trecut din Ungaria în România. Indivizii nu s'au supus la somațiunile legale și au fost împușcați mortal.“* La rândul ei, Chestura va solicita pe 7 septembrie un raport detaliat în legătură cu acest eveniment.

5 septembrie

Grănicerii din Cenad prind în zona de frontieră șapte persoane care vroiau să treacă în Ungaria. Procesul-verbal a fost întocmit de către comisarul Corneliu Popescu, șeful Poliției de Frontieră Cenad, și comisarul Sigismund Fuchs, șeful Echipei Speciale nr. 1 de la Chestura Poliției Timișoara și face referire

la ordine ale Direcțiunii Generale a Poliției cu privire la măsurile speciale ce trebuie luate în zona de frontieră pentru „*stăvilirea trecerilor clandestine peste frontieră*“. În vizor sunt, firește, cei care „*se ocupă cu treceri clandestine de frontieră*“. Cel de-al șaptelea este chiar Stefan Ratz, un șofer de 52 de ani, de religie romano-catolică, din Timișoara, cel care se ocupa de treceri clandestine de frontieră. Dintre cei prinși, patru erau evrei care doreau să ajungă la punctul „*Joint*“ din Budapesta, organizație sionistă, pentru ca de acolo să fie ajutați să plece în Palestina: Lichtenstroh Samuel Abraham, văduv, de 51 de ani, vopsitor, din Timișoara; Helbert Lichtenstroh, de 12 ani, fiul lui Lichtenstroh Samuel Abraham; Gorovici Lazăr, funcționar comercial din București, ai cărui soție și copil se aflau deja în Palestina; Zlociover David, electrician din București. Ceilalți doi erau Nadhazi Rozalia, funcționară comercială din Timișoara, de 28 de ani, de religie reformată, și prietenul ei Sladeck Geza, de 24 de ani, comerciant, etnic ceh, de religie romano-catolică, tot din Timișoara. Acesta din urmă și-a motivat gestul deoarece „*nu am posibilitatea de trai în România.*“

Din procesul-verbal reiese că cei trei bucureșteni veniseră la Timișoara „*pentru a vedea dacă se poate pleca prin comunitate*“ (comunitatea evreiască, n.n.). Se pare că la Stefan Ratz s-a ajuns prin Lichtenstroh Samuel Abraham. Iar Sladeck Geza a ajuns la același Stefan Ratz prin Nadhazi Piroșca, sora lui Nadhazi Rozalia.

Pentru serviciu, Stefan Ratz a solicitat 2.500 de lei de persoană și a primit diferite sume, între 500 și 1.800 de lei plus „*una pereche pantofi noi, una*

pereche cisme vechi“ de la Zlociover David. La rândul său, acesta pretinde că i-ar fi plătit unui anume Schany, șofer din Timișoara suma de 5.000 de lei pentru a-i transporta pe toți până la Sânnicolaul-Mare. Aranjamentele s-au efectuat pe 2 septembrie. Numitul Schany i-a dus până la ieșirea din Sânnicolaul-Mare. Aici au coborât și s-au ascuns într-un lan de porumb, unde au înnoptat până în zorii zilei de 3 septembrie. După care au plecat spre Ungaria. Însă dezorientați fiind, au mers pe linia de frontieră exact spre pichetul de grăniceri, în ideea că este vorba despre un sălaș unguresc. Spre ghinionul lor, au dat peste o patrulă de grăniceri români.

Tot din procesul-verbal, care consemnează și declarația sa, Stefan Ratz recunoaște că, de la ieșirea sa din închisoare, a mai făcut trei ghidaje de trecere clandestină a frontierei în Ungaria, pentru care a primit diverse sume de bani. De asemenea, va mai nominaliza alte câteva persoane din Timișoara care se ocupă cu trecerea frauduloasă a frontierei.

16 septembrie

Soldatul Nicolae Crăciun, de la pichetul nr. 18 „*Sămânța*“, plecând înspre pichetul nr. 19 pentru transmiterea de ordine, surprinde patru persoane traversând frontiera din Ungaria în România. Întrucât după ce i-a somat aceștia nu au oprit, a tras un foc de armă în aer. Abia atunci aceștia s-au oprit. I-a legitimat, după care i-a condus la pichet. Aceștia patru au fost: Nicolae Craitar, român din Hațeg, de profesie șofer; Ando Raizar, plugar, etnic german, din Lovrin; Ignat Mattler, tâmplar, etnic german, din Timișoara; Mihai Tinti, tâmplar, etnic german din Timișoara.

I. Radu, președintele comitetului local de reformă agrară, scrie în numele lui Hinkel Petru, o declarație prin care cel de-al doilea recunoaște că la ridicarea inventarului viticol și predarea acestuia către Agenția Viticolă Cenad „*nu s-au găsit următoarele bunuri: 3. trei căzi și un butoi sub o sută de litri. Subsemnatul declară că nu l-a avut când s-a făcut inventarul iar recunoaște că când s-a făcut inventarul a iscălit inventarul și recunoaște iscălitura pe care a dat-o ...*“. Documentul poartă semnătura lui Hinkel Petru.

19 septembrie

În baza ordinelor Direcțiunii Generale de Poliție, la Arad se încheie un proces-verbal semnat de către inspectorul regional de poliție, inspectorul vamal, comandantul Batalionului III/10 Grăniceri Chișineu-Criș, comandantul Batalionului II/10 Grăniceri Arad, respectiv de către responsabilii pentru educație de la cele două batalioane, prin care se hotărăsc măsurile privind trecerea frontierei româno-maghiare în perioada campaniei agricole de toamnă. Printre cele șapte pichete aflate în sectorul Regimentului 10 Grăniceri se aflau și cele de la Cenad (Sămânța) și Beba Veche.

Astfel: se vor verifica documentele (carnetele) de trecere la muncile agricole; trecerile frontierei în vederea muncilor agricole se vor efectua doar pe lumină, între orele 6 și 18 (ore de prezentare la punctele de trecere a frontierei); toți muncitorii agricoli vor petrece noaptea la domiciliu, pe teritoriul țării de care aparțin; pentru a nu se face legături de prietenie între reprezentanți ai autorităților și cei care

intră sau ies din România, șeful postului de grăniceri va fi schimbat la fiecare 15 zile, iar însoțitorul/însoțitorii la fiecare 48 de ore; la fiecare punct de trecere va exista câte un registru pentru muncitorii agricoli români și unul pentru cei maghiari, funcționarii vamali vor mai avea, pe lângă cele două registre, acte referitoare la trecere, declarațiile locuitorilor, o descriere amănunțită a mijloacelor de transport și a animalelor de transport; vitele și caii care intră-ies să aibă copitele marcate sau plumb vamal, dar și certificate medicale veterinare. Pentru controlul recoltei de păioase se vor utiliza sonde de fier, dar, pe cât posibil, recolta va fi descărcată. Cerealele, cartofii etc. se vor goli din saci și se vor trece doar astfel peste frontieră. În cazul frunțelor, locuitorii trebuie să aibă cu ei și câteva coșuri goale, pentru ca organele de control să poată goli și verifica recolta.

Pe de altă parte, toate persoanele vor fi percheziționate. Pentru a se putea controla femeile, se va lua legătura cu organizațiile de masă (democrate) din comuna respectivă și se va alege o femeie de încredere care să execute un asemenea control.

Se solicita un control riguros pentru a nu se face „*inversiuni de vite*“.

22 septembrie

I. Radu, președintele comitetului local de reformă agrară, scrie în numele lui Wenner Anton o declarație, semnată ulterior de acesta, precum că nu s-a găsit inventarul viticol „...*deoarece subsnumitul declară că este furat de autori necunoscuți pe când nu era acasă. Din declarațiile vecinilor care le-a cerut a spus că el dă la alți că primește mai mult deoarece*

inventarul viticol este proprietatea statului și nu a lui personală.“

24 septembrie

Poliția de Frontieră Cenad surprinde la ora 20 doi indivizi care încercau să treacă ilegal în România. Era vorba despre timișoreanul Calando Iosif, de 24 de ani, care studiasse medicina în Germania și Ungaria, și de Zimerman Zoltan, din Teremia Mare, de 24 de ani, care studiasse tot medicina și tot în Germania. Potrivit declarațiilor, amândoi doriseră să se repatrieze. Au plecat spre România cu certificate de la Comisia Aliată de Control. La Szeged au fost sfătuiți să se ducă la graniță la grănicerii maghiari, care-i vor trece în România.

25 septembrie

Determinat probabil de presiunile din partea locuitorilor din Cenad, Comisariatul de Poliție Cenad-Frontieră va transmite o notă telefonică în atenția Inspectoratului Regional de Poliție Timișoara, care se încheie astfel: *„În interesul serviciului și bunelor relațiuni româno-maghiare. A nu se face impedimente muncitorilor agricoli. Rugăm a se reveni pentru Podul-Mureș care este la o distanță de Cenadul - Mare de 3 km, iar Sămânța este la 12 km.“*

Din respectiva notă telefonică aflăm următoarele: punctul de frontieră Podul-Mureș era funcțional din 1919 ca punct principal, unde funcționau vama și poliția de frontieră; la 6 iunie 1940, fiind minat, capul de pod dinspre România a sărit în aer în urma unui trăsnet (a treia versiune a datei exploziei); de la acea dată, trecerile „pe jos“ (cele cu autovehicule se făceau, din 1940, pe la

„Sămânța“) se efectuau cu „barca oficială ungară, având capacitatea de 3.000 kgr. Cu această barcă s'au trecut produsele agricole, paie, coceni de porumb, fructe etc., dintr'o parte în alta, controlul vamal făcându-se complet și precis.“; ruta era cea mai scurtă pentru 544 de muncitori agricoli din ambele părți, care aveau terenuri agricole în zonă; distanța de la comunele maghiare Apatfalva și Cenadul Unguresc până la fostul pod fiind de numai un kilometru, pe când dacă se făcea ocolul pe la punctul de trecere a frontierei de la Stațiunea „Sămânța“ distanța era de 42 km., motiv pentru care proprietarii de pământ au făcut numeroase reclamații la Ministerul de Externe Român.

20 octombrie

Poliția de frontieră din Cenad îl prinde la graniță, fără legitimație, pe Vladimir Sfiriu, pe care-l trimite la Chestura Poliției, pentru continuarea cercetărilor. În procesul-verbal, cu nr. 958, plutonierul Dumitru Rusu și fruntașul Mihai Drăguță consemnează faptul că soldatul Ioan Păiuș (din com. Brăești, jud. Iași), aflat de serviciu la pichetul nr. 15, a văzut pe la ora 7, apropiindu-se de pichet, pe Vladimir Sfiriu. Acesta, neavând niciun act la el, este dus la plutonul de grăniceri. În același proces-verbal, Sfiriu declară că este de origine etnică rus, domiciliat în Piața Metal nr. 43 din Stalingrad, de meserie fierar. În 1942 a căzut prizonier la nemți în zona Harcov și de acolo dus în Germania. La sfârșitul războiului, a căzut în zona americană. „...unde ni se spunea că ne va da

drumul cât mai curând. Văzând că nu ne mai eliberează am fugit din lagăr în anul 1946 luna Mai unde am lucrat la un moșier din Austria lângă Viena. În anul 1947 luna Septembrie am plecat din Austria cu un vapor Rusc până în Sârbia pe dunăre însă acolo a venit un control și ca să nu mă găsească în vapor fără acte am plecat pe jos și am trecut frontiera în România însă necunoscând altă limbă decât Rusa n-am știut pe unde pot să ajung mai repede în Rusia și m-am urcat în tren la Timișoara ca să plec la București, însă am greșit trenul și am ajuns la Cenad. De acolo am plecat pe jos pentru că tren să mă întorc nu era decât a doua zi.“

28 octombrie

Seria celor prinși trecând fraudulos frontiera dintre Ungaria și România sau invers continuă. În sera zilei de 28 octombrie, la ora 20, o patrulă de grăniceri din Cenad prinde un grup de opt adulți și un copil trecând frontiera dinspre Ungaria spre România. Toți sunt de origine etnică germană, dintre care șapte din Periam, unul din com. Sendorf, jud. Arad și unul din Aradul Nou. Dacă ultimii doi se întorceau din Rusia, unde au fost duși de Armata Roșie, pentru muncă, ceilalți se întorceau din Austria, unde, după declarațiile lor, au fost duși cu forța de amata germană. Asupra lor s-au găsit: o pereche de chiloți de pânză, negri, cu dungă; un metru de lemn, o brichetă, o pereche de pantaloni scurți, de doc, doi metri de satin de culoare roz, cu flori; o pereche de ochelari pentru praf; o cravată de culoare verde închis,

cu flori imprimate roșii; o rochie cafenie din doc, 3 ruble rusești.

3 noiembrie

Poliția de Frontieră Cenad prinde în zona de graniță, trecând fraudulos în România, șapte etnici germani, originari din com. Nițhidorf, jud. Timiș, care se întorceau din prizonieratul lor în U.R.S.S., unde au fost duși la muncă de către Armata Roșie.

În aceeași zi, mai sunt prinși alți cinci etnici germani, care veneau tot din U.R.S.S., de origine din diverse localități bănățene.

22 noiembrie

Cinci transfugi, o călăuză, o concubină și o gazdă. Grănicerii prind la Cenad pe Paul Rozalia, de 25 de ani, etnică germană, de religie romano-catolică, care dorea să ajungă la soțul ei, în Austria, întrucât la Timișoara nu avea mijloace de existență. A plătit călăuzei 15.000 de lei. Jung Ana, de 53 de ani, etnică germană, văduvă, fostă muncitoare la fabrica textilă „*Florida*“ din Timișoara, care dorea să se repatrieze în Germania, la copiii săi, a plătit 7.200 de lei. Fesler Maria, etnică germană, căsătorită, cu două fete, de loc din Iugoslavia, de unde a venit în România în luna mai 1947, a plătit 8.000 de lei, deși călăuza îi ceruse câte 6.000 de lei de persoană, pentru ea și cele două fiice ale sale. Călăuza, Ticu Nicolae, din Timișoara, și concubina sa, Zeigler Ewa, le-au adus pe transfuge cu trenul până la Sânnicolaul-Mare, unde acestea au înopțat la un anume Farcaș.

2 decembrie

Sub semnăturile notarului și șefului Biroului I.O.V.R. din Cenadul-Mare, este trimisă la Legația Iugoslavă din București o solicitare de intervenție către Divizia 36, Brigada VI, Batalionul 2, Compania 2, a voluntarilor partizani din Iugoslavia spre a se elibera un certificat oficial precum că soldatul „*Obercnez Sava fiul lui Jifco și Dinca, voluntar în unitatea amintită și că la data de 14 martie 1945 ora 1/2 2 după masă, a decedat pe front, fiind înmormântat în cimitirul din orașul Chichinda Mare - Jugoslavia.*

Acest certificat ni este urgent necesar spre a se aranja drepturile de pensie ale urmașilor; soție și copil, cari domiciliază în această comună.

Certificatul să fie redactat cu toate datele amintite de mai sus, spre a se ști, unitatea din care a făcut parte, data exactă a morții sale după extrasul de moarte și că moartea s-a produs în timpul și din cauza războiului.

Fără certificatul de mai sus, urmașii nu pot fi pensionați cu pensia de războiu.“

Solicitarea a rămas fără niciun răspuns, deoarece asupra ei se revine pe 13 aprilie 1948.

23 decembrie

Slatina Gheorghe și Sinesiu Ioan, lucrători ai Biroului de Siguranță Cenad, fiind de serviciu la gara CFR din localitate, legitimând 19 persoane constată că acestea nu au niciun fel de document. Este vorba despre etnici germani care au intrat clandestin în România în 1945 „și de atunci umblă fără niciun rost“. După cele declarate, aceștia sunt de loc din Cogelac și Marinbunar, Constanța, respectiv din Cernăuți, Bucovina.

24 decembrie

Plutonul 1/6 Grăniceri Pază Cenad va preda Biroului de Siguranță Cenad un grup de 19 persoane de etnie germană, care formau trei familii (judecând după nume și domiciliu), din județele Caliacra și Cetatea Albă, ce trebuiau a fi expulzate fiind considerate indezirabile pe teritoriul României.

Bibliografie

Direcția Județeană Timiș a Arhivelor Naționale:

- Fond 942 Primăria Cenad, inv. 1388, dosarele: 2/1938, 3/1939, 4/1939, 1/1940, 2/1940, 1/1941, 1/1942 (I.O.V.R. 1942-1946) 2/1942-1946, 2/1943-1948, 1/1944-1945, 1/1945-1947, 2/1942-1946; 14/1947, 15/1947;

- Fond 944 Primăria Cenadu-Vechi, inv. 1389, dosarele: 160/1939, 165/1940, 196/1943, 197/1943, 205/1944;

- Detașamentul de Poliție de Frontieră Cenad, inv. 1662, dosarele: 3/1944-1945, 13/1947-1948,

- Fond 277, Vama Cenad, inv. 509, dosarele: 4, 7, 9, 12, 14, 16, 18, 23, 29, 30, 37, 38, 44.

Fotografiile sunt reproduceri ale documentelor aflate în custodia Direcției Județene Timiș a Arhivelor Naționale.

Partea a II-a

Comunicări
și
articole de presă

„Cum vorbești, asta ești“ sau despre relațiile sârbo-germane la Cenad

„Nu se știe din ce motive, nemții învățau încă de mici limba sârbă, dar sârbii se deprindeau mai greu cu limba germană. Încă mai există martori în viață care-și aduc aminte cum la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, un rus beat, trecând prin sat, a renunțat să mai împuște o micuță nemțoaică, fiindcă aceasta știa să vorbească sârbește.: «Cum vorbești, asta ești», i-a spus el în limba rusă. În aproape șaptezeci de ani, în acest sat cândva germano-sârb din România s-a schimbat totul. Nemții au plecat în principal în Germania, iar sârbii – la cimitir. În sat au venit românii. După prima zi la grădiniță, baba Mileva l-a întrebat pe strănepotul său Dragan: «No, cum a fost, cum ați povestit voi acolo, la kindergarten?» «Doar eu și Hunter am vorbit sârbește»“.

Acesta este un fragment pe care l-am citi într-o povestire a lui Miodir Todorov, apărută în „*Književni život*” nr. 3/2009, publicație literară trimestrială a Uniunii Sârbilor din România, relevant pentru comunitățile mixte din punct de vedere național din Banat, text care m-a determinat să abordez relațiile interetnice, îndeosebi cele sârbo-germane, știut fiind faptul că cel puțin în Serbia vecină șvabii au devenit,

imediat după cel de-al Doilea Război Mondial, o raritate. Iar urmașii coloniștilor sârbi din Modoș, actualul Jaša Tomić, fiindcă pe un mormânt din cimitirul catolic din localitate se pomenește de un Weissmüller, cred cu tărie și chiar se laudă că vestitul actor american Johnny Weissmüller s-a născut în localitatea lor. Cum eu însumi am copilărit la Cenad, o localitate multietnică, am avut în primii trei ani de școală în limba română un învățător german, Franz Kahles, a fost și firesc să caut resurse documentare referitoare la Cenad.

Amplasarea Cenadului la frontiera cu Ungaria, existența în localitate a unui punct de trecere a frontierei și, ca atare, situarea pe un drum internațional, posesia de aparate de radio și propaganda de tot felul înainte și în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, toate acestea nu puteau să nu influențeze, într-un fel sau altul, relațiile interetnice. Însă nu atât de mult încât să ducă la degenerarea situației. Rapoartele Detașamentului de Poliție de Frontieră Cenad, prezente în custodia Direcției Județene Timiș a Arhivelor Naționale ale României, nu consemnează nimic deosebit referitor cel puțin la relațiile dintre membrii diferitelor naționalități din localitate.

După cum raporta Primăria din Cenadul-Mare (pe atunci) către Pretura Plasei Sânnicolau Mare, la cererea Prefecturii județului Timiș-Torontal, la 20 februarie 1941 trăiau în comună 6.121 de locuitori, din care 2.439 români (39,8%), 1.740 germani (28,4%), 1.328 de sârbi (21,6%), 607 maghiari (9,9%), 7 evrei (0,1%). Lipsesc din acest tablou țigani, deși existau.

Din pricina cheltuielilor de război, a relațiilor economice interstatale tot mai defectuoase, „starea de

spirit a populației de la noi și de peste frontiere e cât se poate de nesatisfăcătoare din cauza scumpetei și lipsei multor articole de primă necesitate“, avea să raporteze superiorilor girantele vămii Cenad, pe 6 iunie 1942. Tot el observa că: „[...] g) Curente politice și ideologice ce pun stăpânire pe masele germane sunt cele de actualitate, de ordin general; h) curentul sârb e de natură comunistă, sperând în victoria finală a bolșevicilor. La unguri nu se observă nimic.“

Populația de origine etnică germană din Cenad nu a văzut însă cu ochi buni prezența refugiaților în localitate. Astfel, într-o notă informativă, agentul de poliție Nicolae Cuibus, din cadrul Detașamentului de Poliție de Frontieră Cenad, scrie: „... s-a răspândit zvonul printre ei (germanii, n.n.) că toată populația germană din Banat va fi dusă în Germania și în locul lor vor rămâne cei ce s-au refugiat din diverse părți ale țării”. Zvonul a indus printre cenăzenii șvabi ura față de noii-veniți, astfel că au început să le provoace acestora tot felul de neplăceri. O parte dintre proprietari le spuneau refugiaților, cităm „De ce nu ați rămas sub ruși și ce căutați aici?”. Unele neînțelegeri erau rezolvate de către primărie, altele de către jandarmi. „Majoritatea proprietarilor germani, atunci când autoritățile i-au plasat pe refugiați, au scos mobilierul din camerele rechiziționate, spunându-le la refugiați că dacă le trebuia mobilă de ce nu și-au adus, lăsându-i în camere chiar și fără paturi”, mai scria Cuibus.

Pe de altă parte, propaganda lui Hitler nu amuțise nici ea, mai cu seamă că armata germană se găsea într-o poziție deloc roză. N. Cuibus va raporta Chesturii Poliției din Timișoara că nouă tineri germani din Cenad au părăsit localitatea clandestin și

au plecat să se înroleze în armata germană. Unii învățători germani din România, „... dorind a crește copiii în spirit național-socialist le spun acestora că nu există Dumnezeu, ci numai prin Hitler, poporul german va avea un viitor mai bun”, raportează N. Cuibus pe 23 iunie 1944. Această situație din școli, unde religia era omisă dintre materiile de predare, nu convenea însă nici bătrânilor șvabi.

Chestura Timișoara trimitea confidențial și personal, sub semnătura chestorului Mihai Marin și a lui Gheorghe Nistor, șeful Biroului Poliției de Siguranță, către șeful Detașamentului de Poliție de Frontieră Cenad, o misivă în care, printre altele, se scria: „...activitatea informativă este aproape inexistentă“ și asta „având în vedere situația internațională, precum și repercusiunile pe care le pot aduce evenimentele internaționale“. În acest context, șefii Poliției mai scriau: „Vă rugăm a proceda de îndată la organizarea unei rețele de informații, pentru a se cunoaște din timp orice inițiativă a minoritarilor din raza Dvs. precum și a membrilor diferitelor partide politice desființate sau organizațiilor subversive, pentru a se putea aviza asupra măsurilor ce urmează a se lua și a se raporta autorităților noastre superioare situația din sectorul nostru. Informațiile cu caracter urgent vor fi raportate pe cea mai scurtă cale”.

Întoarcerea de către România a armelor, la 23 august 1944, împotriva fostului său Aliat, Germania, a pus șvabii din Cenad într-o situație delicată. Pe 30 septembrie același an, Chestura solicită efectuarea de razii intense „...pentru a descoperi soldați germani rămași pe teritoriu și ascunși de către populația minoritară”. Fără a preciza, este limpede că se referea la șvabii cenăzeni. Trei săptămâni mai târziu, pe 19

octombrie, tot Chestura Timișoara va solicita imperios „... cercetări serioase și fără nici un menajament pentru descoperirea tuturor elementelor care s-au datat la devastări sau acte de teroare împotriva populației românești, pe timpul scurtei ocupații inamice”.

Recent, am primit două compact-discuri cu imagini vechi și noi din Cenad sau referitoare la cenăzeni pentru a le insera pe site-ul oficial al Cenadului – www.cenad.ro, și pe site-ul Proiectului Banaterra – Enciclopedia Banatului – www.banaterra.eu. Cu o meticulozitate tipic germană, autorul, respectiv învățătorul Johann Wunder, un cenăzean german stabilit în Germania, a scris și text-cliseu pentru fiecare imagine în parte. Iată cum povestește el despre acele timpuri:

„După 23 august 1944, situația din Cenad era destul de confuză. Nimeni nu știa ce se va întâmpla în viitorul apropiat. Ca de obicei, oamenii așteptau anunțurile plaiășului (toboșarului). Când acesta apărea la răspântie de străzi și bătea toba, lumea ieșea repede din curți să audă noile ordine ale primăriei. Într-o zi, după ce a încetat bătutul tobei, plaiășul a strigat în gura mare: «Toți nemții... sunt obligați să predeie la primărie, în cursul zilei de mâine, bicicletele și aparatele de radio. Contravenții se vor pedepsi cu închisoare.» Pirn acest act, populația germană era lipsită de orice informare despre mersul frontului. În ziua de 14 septembrie fiind sărbătoare bisericească, ziua Sf. Gerald (Kirwei), stăteam după-amiază cu bunicii și vecinii la divan în stradă. Deodată a intrat în strada Gării o coloană de căruțe. La primul colț, cel din față s-a oprit și a strigat un «Brrr» lung. Atunci, vecinul nostru, Eberhard Petru, care era în concediu din Armata

Română, a spus: «Ăștia-s ruși!» și am fugit în curte. În ultimele zile din septembrie, mulți bărbați au fost duși la Mureș pentru a construi un cap de trecere la podul avariat de peste Mureș. “

În intervalul de timp 3-6 octombrie 1944, la Cenad s-au dat lupte grele între armata germană, în retragere, și armata sovietică, aflată în ofensivă.

Citez textul de la una dintre fotografiile din colecția lui Johann Wunder, ce reprezintă mormintele a 16 soldați germani îngropați la marginea cimitirului catolic din Cenad: „*Cei căzuți din rândurile trupelor germane au fost sacrificați numai în scopul creării unui coridor de trecere peste Tisa la Seghedin pentru trupele care se retrăgeau din Grecia și Iugoslavia. Majoritatea victimelor din Cenad au fost transportate la Sânnicolau Mare, în afară de cei doi de după poarta de la casa cu nr. 1226, vizavi de actualul hotel „Casa Germană“, și cei trei grav răniți lăsați în punctul de prim-ajutor în curtea familiei Pauli, de la nr. 1670, pe pavaj, unde s-a turnat peste ei benzină și au ars de vii. Niște țigani beți au fost obligați să-i îngroape după cotarcă, în grădină. Majoritatea victimelor din rândurile populației germane au fost făcute după recuperarea satului de către trupele sovietice: 24 de femei, copii și bătrâni. Unde a fost găsit un ostaș mort, casa a fost incendiată și locatarii împușcați. Probabil ca răzbunare pentru cei doi ostași sovietici loviți mortal de un proiectil de tanc după ușa mică ce duce direct în turnul bisericii romano-catolice, părintele Petla Josif și vecinul său, învățătorul Krischan Gabriel, au fost duși în fața bisericii pentru executare. După ce salva armelor l-a cruțat pe părinte, acesta a rămas înlemnit mai departe, cu fața la perete. Stând singur și neauzind nimic, a îndrăznit după un timp să se întoarcă. Mai*

târziu, a aflat că preotul sârb l-a înduplecat pe ofițerul sovietic să-l cruțe, spunând că acesta nu este fascist. Învățătorul Krischan a fost îngropat pe după poarta actualei farmacii, care era pe-atunci locuință pentru învățători. În primăvara anului 1945, bunicul meu, Wunder Anton, sifonar, a fost obligat să transporte victimele civile cu căruța-platformă a sifonăriei la cimitir.“

Nu departe de Cenad, la Beba Veche, începe frontiera cu Iugoslavia. Dincolo de frontieră, liderul comunist iugoslav Iosip Broz Tito a decis alungarea germanilor din Iugoslavia. Foarte mulți etnici germani cu cetățenie iugoslavă au luat drumul Austriei și Germaniei, alegând ca rută Moravița-Cenad, unde existau puncte de trecere a frontierei cu Iugoslavia și, respectiv, Ungaria. Mărturie stau zeci și zeci de tabele, cu nume, ale Poliției de Frontieră din Cenad, aflate acum în custodia Direcției Județene Timiș a Arhivelor Statului din Timișoara.

„În după-masa zilei de 6 octombrie 1945, scrie Johann Wunder, populația germană din Cenad a fost îndemnată să se refugieze la Sânnicolau Mare. Acolo s-au format coloane de căruțe care s-au îndreptat spre Ungaria. În trei săptămâni am ajuns în Austria, dincolo de Viena. Au fost evacuate din România peste 100.000 de persoane. Cei refugiați au scăpat astfel de deportarea în U.R.S.S. Cam în același timp, tatăl meu, care după tratatul dintre guvernul român și cel german, era ca și alți peste 50.000 de etnici germani, înrolat în armata germană, a fost rănit în Ungaria, în apropiere de orașul Debrecen, Transportat în spital, la Viena, l-a avut ca vecin de pat pe un ostaș german, care a fost rănit la biserica unită din Cenad. Surorile călugărițe au scris scrisori în numele celor grav răniți și, astfel, într-un timp relativ scurt, toți

cenăzenii împrăștiați pe frontul de est și de vest și cei refugiați au fost informați despre cele întâmplate la Cenad.“

De deportarea în U.R.S.S. n-au scăpat însă toți germanii cenăzeni. Astfel, printre cei 69.332 de etnici germani duși în Rusia, s-au numărat inclusiv Swobodnik Nicolae, directorul școlii din Cenad, și fiul său Frederic, de 15 ani, deportat în locul fratelui său, Otto, acesta din urmă fiind prea mic de statură și, ca atare, inapt pentru munca grea din minele de cărbuni.

Viața și-a urmat însă cursul. Rănile războiului se cicatrizau. Tineretul, dar și cei în vârstă, simțea nevoia destinderii, a distracției. Dacă în Cenad germanii excelau la fanfare, sârbii excelau la tambură. Potrivit acelorași texte-clișeu, în 1948, exista cel puțin o fanfară, cea a muzicanților bătrâni, surprinsă cântând la birtul lui Burger, la balul recruților șvabi. În 1950, o altă fotografie surprinde orchestra Maywurm Petru. Johann Wunder notează: „*Orchestra Maywurm Petru împreună cu Sava Giuricin (cu ochelari), cel mai talentat muzicant al Cenadului. Fiind declarat fiu de chiabur, nu a fost angajat niciunde. În vara anului 1950 a lucrat la batoză. Pe căldură mare, transpirat fiind și obosit, cineva i-a turnat apă rece peste corp dintr-un butoi rezervat contra incendiilor. Sava a făcut infarct și a murit pe loc. Astfel, un om talentat a fost luat din mijlocul cenăzenilor“*. Aceste cuvinte dovedesc un lucru de netăgăduit: dacă lucrurile urâte învrăjesc oamenii, cele frumoase îi fac să treacă peste deosebirile de neam. Sava Giuricin (a cărui cruce am văzut-o la cimitirul ortodox din Cenad la pământ), un sârb, a fost apreciat și cooptat într-o orchestră șvăbească și regretat la moarte.

În același context, recurg la un al treilea citat, acesta tot din listele cu texte-clișeu ale lui Johann Wunder: „*Casa părintească din Cenad nr. 100. Până în anul 1930, familia Wunder a locuit în casa Voin din Ciucovăț (cartier preponderesc sârbesc din Cenad) nr. 155 și a fost singura familie șvăbească între sârbi. Aici trebuie remarcat un moment din istoria Cenadului. Despre evenimentele din timpul Revoluției din 1848-1849 s-a povestit de multe ori în cercurile de rude sau prieteni. Astfel, s-a relatat cum că după înfrângerea Revoluției, în 1849, la Cenad a fost proclamată starea excepțională, care le interzicea locuitorilor să iasă din case după lăsarea întinericului, iar în case să nu aprindă lumina. Pe străzi patrolau bosniaci călare (mai mult ca probabil bosniaci musulmani, n.n.). Toți bărbații sârbi au fost declarați în afara legii (proscriși). Majoritatea, însă, au supraviețuit datorită faptului că s-au ascuns în curți și jirezi de paie ale șvabilor. Într-o noapte, străbunica s-a sculat să coacă pâine. În timp ce prelucra aluatul, șeful unei patrule a bătut cu pumnul în crucea geamului și a strigat într-o germană cu accent slav: «Was makt du da? (Was machst du da – Ce faci aici)». Străbunica i-a răspuns: «Ich back’ Brot (Eu coc pâine).» «Mach de Likt aus und back de Brot in de Dunkel!» (Mach das Licht aus und back das Brot im Dunkeln! – Stinge lumina și coace pâinea pe întineric!). Astfel de vrmeuri grele – mai notează Johann Wunder – au existat pentru fiecare etnie din Cenad și totuși evenimentele frumoase și îmbucurătoare au contribuit la încheierea de prietenii, care au ținut o viață întreagă între consăteni.“*

Vizitând, în 2003, Cenadul, Johann Wunder a zburat pe 30 aprilie cu un avion utilitar pe deasupra

Cenadului și a realizat un set de fotografii aeriene ale localității, pe care le-a expus apoi într-o expoziție în Germania. Expoziția a fost vizitată și de Günter Beckstein, pe-atunci ministru de Interne al Germaniei. Notează Johann Wunder într-un text-clișeu: „*Văzând «Cele trei surori» (trei biserici), domnia-sa a întrebat: «Cum de au ajuns trei biserici așa de aproape una de alta și au supraviețuit un timp îndelungat în centrul comunei?» Răspunsul meu a fost că în Cenad n-a existat între etnii o ură atât de mare așa cum s-a întâmplat în Iugoslavia.*“

Copilărintz la Cenad, am cunoscut eu însumi anumite realități, dar cărora nu le-am dat la vârstă aceea atenția cuvenită și, ca atare, nici nu le-am judecat decât așa cum le poate judeca un copil. Urmele războiului încă se vedeau pe-atunci la Cenad: case cu zidurile mușcate de gloanțe, una pe ulița Gării, iar alta pe ulița Filmului, cum i se spunea, pe strada respectivă funcționând cinematograful comunal, zis și „Toni-Mozi“. Pe la poduri și prin șanțuri încă mai dădeam de tuburi de cartușe, dar și cartușe neutilizate, ruginite. La digul Mureșului, în partea superioară, se aflau în stare bună două cazemate din beton, cu ambrazurile spre sat. Firește, jocurile preferate de puștani erau „de-a războiu“ ori, sinonim, „de-a pac“. Cazematele, în care intram oarecum cu teamă, aveau replici construite de copii pe la gropile de pământ galben din capătul străzii Subpădure.

Nu cunosc cum erau relațiile între adulții de diferite etnii și nici atitudinea față de germani. Însă propaganda sovietică era în floare. La „Toni-Mozi“ rulau preponderent filme sovietice, de război, unde băieții răi erau, firește nemții, iar cei buni, rușii. Influența lor asupra copiilor a avut probabil oarecare

urmări resimțite mai cu seamă de cei de etnie germană. La Școala Mare, unde erau câte trei clase paralele, una fiind cu copii germani, nu am sesizat altercații majore. Doar de una îmi amintesc, fiind stârnită de doi frați unguri destul de recalcitranți și bătauși, veniți de undeva din secuime și stabiliți cu părinții la Cenad. Bătaia lor cu copiii nemți s-a lăsat cu note scăzute la purtare. Tot pe-atunci au început să ruleze filme iugoslave cu partizani, băieții răi fiind tot germanii.

Potrivit Recensământului populației și locuințelor din 1992, în Cenad mai trăiau 401 sârbi (10,1%). Recensământul din 2002 arată următoarea componența pe naționalități a totalului populației de 4.272 de locuitori: 2.818 români, 680 maghiari, 371 țigani, 318 sârbi, 47 germani, 19 ucrainieni, 11 bulgari, trei croați, doi cehi, doi sloveni și un șvab. Și fiindcă tot am pomenit de lucruri frumoase care unesc oamenii, iată, în final, câteva date elocvente pentru subiectul privind relațiile șvabilor cu sârbi din Cenad. Recensământul din 2002 a scos la iveală faptul că în România trăiau 31 de sârbi a căror limbă maternă declarată era germana și 36 de germani cu limba maternă declarată sârba.

NOTĂ: Comunicarea a fost prezentată la: cea de-a III-a Sesiune de comunicări Banaterra, organizată la Timișoara de către Asociația Proiectul Rastko România, pe 13 noiembrie 2009; la Sesiunea de comunicări organizată de către Asociația Culturală „Concordia” Cenad pe 14 noiembrie 2009; la Nițchidorf, la Sesiunea de comunicări „Șvabii din Banat”, organizată pe 10 decembrie 2009 de către Primăria Comunei Nițchidorf, Școala cu cls. I-VIII Nițchidorf, Consiliul Județean Timiș, Asociația

Proiectul Rastko România din Timișoara, cu ocazia decernării premiului Nobel pentru literatură scriitoarei germane Herta Müller.

I.C.A.R. - Stațiunea experimentală Cenad. Cartea de aur 1911-1960

O carte de aur, respectiv de onoare, este pentru istorici o mină de aur în lipsa ori chiar în prezența unei alte documentații privind evoluția în timp a unei anumite entități, în cazul nostru a stațiunii experimentale Cenad din cadrul Institutului de Cercetări Agronomice al României – I.C.A.R. din Cenad. Cartea de aur a I.C.A.R.-ului a ajuns la mine absolut întâmplător. Pe 6 martie 2007, am primit un scurt mesaj prin poșta electronică, având trecut la subiect cuvântul „Cenad“. Fac public conținutul acestuia tocmai fiindcă nu consider că mesajul este strict privat, el privind Cenadul în ansamblu: *„Bună ziua, Mă numesc Valentin Arfire și sunt fiul lui Neculai Arfire, care a fost o vreme directorul stațiunii Cenad. Din acest motiv a ajuns la mine Cartea de Aur a Stațiunii, care - sunt încredințat - prezintă interes pentru cei apropiați de localitate. În cazul în care credeți că puteți folosi informațiile pe care le cuprinde, v-aș putea-o oferi. Cu stimă, Valentin Arfire“*. Iată și răspunsul pe care i l-am trimis dlui Valentin Arfire în aceeași zi: *„Mesajul dumneavoastră este mai mult decât binevenit. Știu că cenăzenii pregătesc o monografie a localității și orice*

document poate servi acestui scop. Când spuneți «stațiune» eu înțeleg că este vorba despre I.C.A.R., fosta stațiune de cercetări agricole. Dacă ne puteți oferi chiar cartea sau o copie a acesteia, aveți mai jos datele mele de identificare“. O zi mai târziu, primesc următoarele rânduri: „Da, este vorba de vechiul I.C.A.R. Am să o caut și o voi lăsa la redacție. Am văzut și situl dumnneavoastră - felicitări pentru conținut și realizare“. De aici am tras concluzia că ceea ce l-a determinat pe dl Valentin Arfire să mă abordeze a fost Proiectul Banaterra, inițat de mine și dedicat Banatului istoric. După un anumit număr de zile, ne-am întâlnit în holul de intrare al redacției „Agenda“. A fost o întâlnire scurtă. Mi-a predat Cartea de aur cu rugămintea să-i menționez numele, ceea ce fac și în clipa de față și am făcut-o și pe site-ul oficial al comunei Cenad (www.cenad.ro).

Firește că, o dată ajuns acasă, am răsfoit Cartea de aur din scoarță în scoarță, curios de cele scrise de-a lungul timpului de către diversele persoane anonime ori personalități care au vizitat această cândva atât de cunoscută stațiune de cercetări agri-cole.

Cele 104 file format A4 sunt legate și numerotate prin ștampilare, de legătorul de cărți, cu nu-mere de la 1 la 200. Pri-mele și ultimele două file nu sunt însemnate. Jude-când după faptul că prima semnătură datează din 1911, iar pe coperta carto-nată și învelită în pânză neagră este gravată cu litere majuscule aurite denumirea CARTEA DE AUR, putem afirma cu certitudine că respectiva carte a trecut de cel puțin două ori pe la legătorul de cărți, ultima dată după 1918, anul unirii Transilvaniei și Banatului cu România. Ca atare, putem deja vorbi de două părți temporale distincte ale Cărții de aur: perioada de dinainte de Marea Unire și perioada de după Marea

Unire din 1918. Și sub aspect politic există două perioade și anume: perioada capitalistă, de la înființarea stațiunii și până la 6 martie 1945, și perioada comunistă, între 6 martie 1945 și data desființării stațiunii, cu siguranță alta decât data ultimei însemnări în carte. Ultima însemnare se află pe pagina 109, datează din 2 august 1960 și aparține unei delegații maghiare de la Academia de Științe Agricole din Martonvásári.

Pentru a rămâne la domeniul de curiozități sau, mai corect spus, la elementele mai deosebite ale cărții, trebuie să precizăm faptul că, dacă majoritatea filelor sunt întregi, atragem atenția asupra paginilor 11-12 (ultima însemnare accesibilă este datată 20 octombrie 1919 și aparține membrilor unei delegații de la Regimentul 1 Artilerie Grea din Craiova) și, respectiv 79-80 (aici, ultima însemnare vizibilă în partea de jos a paginii datează din 24 noiembrie 1942). La ambele file lipsește, în partea de jos, câte o fâșie de aproximativ 4-5 cm. Desigur, nu cunoaștem motivele tăieturilor respective, dar, judecând logic, nu puteau fi făcute decât de cineva din personalul stațiunii, convins de către vreun superior pe linie ierarhică să îndepărteze dovada prezenței în data și la locul respectiv a uneia sau unor anumite persoane. În același context trebuie remarcat și faptul că, inițial, colile de hârtie au fost mai mari decât sunt acum, legătorul tăind destul de mult din margini, astfel că la o serie de pagini ultimele însemnări sau semnături sunt serios afectate. În altă ordine de idei, pe pagina 17, peste jumătatea de jos, a fost lipită o jumătate de coală, cu un text și semnături aparținând câtorva profesori și studenți de la Academia de Agricultură din Cluj, care au vizitat Cenadul pe data de 4 iunie 1924. O altă foaie, ruptă dintr-un maculator, este lipită

pe pagina 30. Semnăturile aparțin unui grup de germani și datează din 27 iunie 1926.

În deschiderea paginii 37 apar două ștampile, una dreptun-ghiulară, fără chenar, și una rotundă. În prima sunt înscrise cuvintele: STAȚIUNEA EXPERIMENTALĂ A BANATULUI. CENAD (BANAT). În cea de-a doua, mărginită de două cercuri concentrice, unul gros și unul, spre interior, subțire, apar scrise în două cercuri concentrice următoarele cuvinte: pe cercul dinspre exterior. „ROMÂNIA. Stațiunea Experimentală a Banatului Cenad”; pe cercul dinspre interior scrie: „Minist. Agr. Și Domeniilor“. În centru apare stema României, cu vulturul și coroana regală. Sub cele două ștampile apare semnătura indescifrabilă a unui profesor doctor din Viena, data fiind 15 mai 1933.

La pagina 63, cineva din personalul Stațiunii experimentale I.C.A.R., așa cum apare denumirea în deschiderea paginii 58, a scris: „Inaugurarea noului local al laboratoarelor – 27 Iunie 1940”. Cât de însemnat a fost acest eveniment se poate lesne deduce din însemnăturile și semnăturile de pe pagină: G. Ionescu Sisești – ministrul agriculturii și domeniilor (care a vizitat pentru prima dată stațiunea în 23 iunie 1921, pe când era profesor la Școala Superioară de Agricultură București), Alexandru Marta - Rezydentul Regal al Ținutului Timiș, senatorul P. Petru – Președintele camerei de agricultură Timiș-Torontal, ing. Silvic V. Petrescu – directorul Școlii de cond. Silvici Casa Verde (am redat ortografia folosită de aceștia).

Cartea de aur este completată ca orice carte de acest gen: cu peniță și tuș negru, cu caligrafia specifică, cu cerneală verde, roșie sau albastră, cu creionul normal sau cu cel chimic. Iar mai spre sfârșit

cu stiloul. Lipsesc, evident, însemnările scrise cu pixul, acesta ajungând în România ceva mai târziu. Dacă despre pregătirea, rangul sau profesia semnatarilor nu e cazul să vorbim, putem însă pomeni de țările de proveniență ale vizitatorilor stațiunii experimentale cenăzene. Poate cea mai exotică delegație a fost cea din China Populară, din 29 octombrie 1959, de la Academia de Științe Agricole din orașul Harabiu, care și-a așternut pe pagina 107 impresiile în limba și cu ideogramele specifice limbii chineze. Iată și traducerea: „*Noi suntem foarte bucuroși că am avut ocazia să vizităm o astfel de stațiune științifică de cercetare. Această stațiune experimentală a produs de acum multe soiuri de plante. Stațiunea a căpătat o mare extindere prin semințele (cuvânt indescifrabil). Noi am văzut succese mari obținute de această stațiune experimentală. Noi trebuie să recunoaștem succesele frumoase obținute de această stațiune. Dorim întregului colectiv de colaboratori ai stațiunii succese mari în cercetarea științifică. Noi dorim să facem schimb de experiență în cercetările noastre și să întărim legăturile dintre noi. Trăiască prietenia între popoarele noastre.*“

Un anume domn Andronescu vine la Cenad în 24 august 1922 și, după ce vizitează Societatea „Sămânța“, așa cum se numea pe-atunci stațiunea de cercetări agricole din Cenad, scrie în Cartea de aur: „*Venit din America, cu mare plăcere și mulțumire am vizitat Stațiunea Soc. Sămânța – care nu lasă nimic de dorit din punct de vedere al organizării științifice și practice. Rog cu stăruință pe neobositul cercetător al tainelor naturii Dl. J. Timar Senior – să publice lucrările sale pentru folosul «Științei Internaționale»*“. Cenadul pare a fi fost pe-atunci o adevărată Mecca agricolă pentru Vechiul Regat. Vin

delegații peste delegații din Ploiești, Ilfov, Roman, Slatina, dar și din Chișinău, de la Uniunea Cooperativelor Izrael.

Fost deputat pentru Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, din 1918, apoi primar al Timișoarei, la Cenad vine pentru prima dată, la 20 iulie 1925, inginerul Stan Vidrighin, pe vremea aceea stabilit la București, unde a fost chemat să dezvolte sistemul de apă și canalizare. Acesta avea să scrie: *„Am auzit că e frumos în ferma Cenad, am constatat însă, că este mult mai bine și frumos de cum se spunea.“*

Pe 17 iunie 1930, stațiunea este (re)vizitată de prof. Nic. Săulescu, *„în scopul unui studiu prealabil pentru Registrul Genealogic și am constatat cu plăcere că multe din soiurile existente în câmp promit a fi valoroase și demne de luat în considerare”*. De acord cu el este însoțitorul său, ing. Virgil S. Economu, altul decât colonelul Virgil Economu, cel care a intrat pe 3 august 1919 în Timișoara, în fruntea unor unități ale Armatei Române. Este vorba despre agronomul ing. Virgil S. Economu, școlit în Austria și Franța, fost ministru adjunct al agriculturii, cel care a pus bazele primei școli de arbitri din România, apoi director de ziar sportiv, crainic, antrenor principal al Naționalei de fotbal a României.

În 15 septembrie 1930, o comisie din cadrul *„Institutului de Cercetări Agronomice vizitează oficial Stațiunea de Ameliorare a Plantelor de la Cenad, decernând pentru soiurile ei ameliorate dreptul de a purta titlul de: «anunțat la înscrierea în Registrul genealogic al Institutului de Cercetări Agronomice al României”*. În fruntea acesteia s-a aflat același prof. N. Săulescu pomenit mai sus.

Pe 19 mai 1936, Cenadul este din nou vizitat de G. Ionescu Sisești, de data aceasta fiind însoțit de

Speranța Ionescu Sisești (n. 1885 - m. 1967, doctor în științe agricole al Universității din Jena, membru al Academiei Române). Urmează, în 18 iunie 1936, vizita unui grup masiv (judecând după numărul de semnături cu aceeași peniță), printre care și un secretar al ministrului agriculturii, care avea să noteze în Cartea de aur: „Și la această instituție, ca pretutindeni unde domnește geniul constructiv al Prof. G. Ionescu Sisești, fost Ministru al Agriculturii, rezultatul este strălucit: muncă, perseverență și rezultate eficiente.“

În 5 august 1937, un chirurg (semnătură indescifrabilă) venit din Cernăuți avea să scrie cu vehemență: „Mă bucură mult văzând o instituție a statului condusă de români în acest centru care a fost condus numai de minoritari. După cele ce am văzut merită cele mai mari distincții și recunoștința românului pentru că a răsturnat erezia că românul nu poate să facă un lucru care să fie de laudă“. O zi mai târziu, un bucovinean, cu semnătura la fel de indescifrabilă, avea și el să noteze: „Voi duce cu mine, împărtășind celor din Bucovina toate cele văzute și cari pe la noi nu există“.

Din însemnarea maiorului Mihail S. Dumitrescu, comandant de batalion de grăniceri, aflat la 1 octombrie 1937 pentru a doua oară la Cenad, aflăm că șef al stațiunii experimentale de aici era un oltean, respectiv inginerul agronom Emanuel Cosntantinescu. Aici, scria maiorul, „nu mai auzi vorbindu-se limba lu Arpad ca sub vechiul director hader care el însuși era străin de acest neam. Astăzi aici la hotar vrednicul oltean a făcut ca toți cei de aici să simtă românește și să-i transforme în adevărați grăniceri.“

Importanța stațiunii este iar dovedită de prezența lui Gheorghe Ionescu-Sisești, ministrul Agriculturii și

Domeniilor, aflat la Cenad la 30 noiembrie 1937, în compania șefilor camerelor agricole din Timișoara și Severin și de Romulus Fres, redactorul-șef al ziarului „Știrea“ din Timișoara. Cu aproape două săptămâni mai târziu, cernoziomul vestit al Cenadului se va lipsi și de încălzările a doi englezi din Londra, George N. Rigglewoodh (sau Rigglewoodt) și, respectiv, Cecil Parsons. Lor le urmează 24 de elevi din Soroca, însoțiți de profesorii lor. La 21 iunie 1938, vine la Cenad Pavel Petru, președintele Camerei Agricole Timiș-Torontal, însoțit de o delegație de 25 de români din Banatul Iugoslav și de 50 de agricultori din Timiș-Torontal.

O delegație de ofițeri-elevi de la Școala Superioară de Război – Secția Intendență se va afla la Cenad, pe 19 iunie 1938, duminică, într-o călătorie de studii pentru politică agrară. După numai nouă zile, pe 28 iunie 1938, stațiunea primește vizita unui grup de profesori de agricultură din Moldova, Basarabia și Bucovina. Iar în august vine și un profesor de la Universitatea din Berlin.

Din însemnarea inginerului inspector general Ioan I. Apostolescu, din data de 23 mai 1942, care nota în deschidere: „*Am venit la stațiunea agricolă Cenad ca la Mecca agriculturii românești*“, deducem că la conducerea stațiunii era un al șef, respectiv inginerul Emil Negruțiu. Aflat în refugiu la Timișoara, la 1 august 1942 vizitează Cenadul profesorul Alexandru Borza, de la Universitatea din Cluj. Că anul 1942 a fost unul vitreg pentru agricultură aflăm din însemnările unui grup de învățători cursanți de la Facultatea de Agronomie Cluj(-Timișoara).

Pe 2 iunie 1943, dr. Alexandru Borza, profesor de botanică la Universitatea din Cluj-Timișoara scria:

„De data aceasta semnez, adânc scandalizat, această condică, întrucât nu am putut afla pe întregul teritoriul stațiunii sfintele noastre buruieni, nelipsite din semănăturile din altă parte.“

În prezența lui G. Ionescu-Sisești, la Cenad se va ține pe 19 și 20 iunie 1943 conferința șefilor Stațiunilor experimentale agricole, viticole și horticole ale Institutului de Cercetări Agronomice al României.

Un alt șef la stațiune va fi ing. Cojocaru, amintit într-o însemnare din 16/17 iunie 1946. Despre marea secetă din primăvara lui 1947 amintește o însemnare din 12 iunie același an. Iar cea din 19 iulie 1947 spune că aici se lucra la selecționarea vacilor Siementhal, a porcilor York și a iepurilor de casă.

La 28 mai 1956, stațiunea este vizitată de o delegație de ingineri agronomi din R.P. Bulgaria. Apoi, în 1959, de doi ingineri cehoslovaci și, pe 20 octombrie același an, de o delegație din R.P. Chineză. Pe 10 mai 1960, trece pe aici un ultim german, din R.D.G. Ungurii de la Academia de Științe Agricole din Martonvásári vor încheia șirul de însemnări pe 2 august 1960. Pe restul de aproape 100 de pagini nu va mai semna nimeni. Stațiunea fanion a cercetărilor agricole românești a rămas doar o amintire și-atât.

NOTĂ: Lucrarea a fost prezentată la Sesiunea anuală de comunicări organizată de către Asociația Culturală „Concordia“ Cenad în 2007 și a fost publicată în Anuarul Asociației Culturale „Concordia“ Cenad nr. 4/2007.

„Lale sa Morisa“ din Cenad sau dragostea pentru muzică

Istoria tamburașilor din străvechea așezare bănățeană Cenad este oglinda fidelă a frământărilor politice din România din ultima jumătate de veac. O înșiruire de suișuri și coborâșuri din care cenăzenii au învățat că nu trebuie să te lași pradă evenimentelor, ci să insiști. Fiindcă muzica nu este un har pe care să-l păstrezi doar pentru tine, ci ți l-a dat Dumnezeu pentru a se bucura de el și cei din jurul tău. Iar tamburașii din Cenad au acest har.

Acolo, departe, în timp

Se spune că instrumentul național sârbesc este gusla (instrument cu o singură coardă și arcuș). Dictionarul Explicativ al limbii române nu-l pomenește, astfel că am folosit cuvântul sârbesc. Un alt instrument considerat de către sârbi a fi național este tambura (numită de către aceștia tamburiță), despre care DEX-ul spune că este un vechi instrument muzical cu coarde de metal, asemănător cu mandolina, dar cu gâtul mai lung decât al acesteia. Derivă din turcescul tambur. Sârbii din Cenad, născuți și crescuți în monotonia specifică șesului, au preferat tamburița, care are darul de a-i înviora și pe cei mai posaci dintre noi.

Imediat după cel de-al doilea război mondial, povestește Tomislav Giurici, sârbii cenăzeni s-au gândit să înființeze o formație de tamburași. Zis și făcut. „Vedeți, când ne alegem bornele temporale, facem, din păcate, întotdeauna referire la momentele triste din istoria omenirii. De ce nu alegem momentele frumoase, cum sunt Olimpiadele, de pildă?” Au fost

aleși copii de clasa a IV-a și a V-a, dintre cei mai cu ureche muzicală, dar și cu părinți care-și puteau permite să le cumpere instrumentele necesare. Dragostea pentru cântat era atât de mare, povestește Tomislav, că orelor de curs de la școală le erau preferate cele de repetiție, astfel că se fugea de la școală. Astăzi, spune interlocutorul, mândrit, este puțin cam invers. Adică se fuge de repetiții de parcă acestea ar fi o povară și nu pietre la temelie unei cariere solide. Evident, dacă cineva dorește o asemenea carieră. Lucrurile trainice nu se pot face decât prin muncă susținută. Prin pasiune. Primele spectacole au fost susținute în fața sătenilor, mândri de odraslele lor. La fel ca și în viață, au urmat și perioade de totală inactivitate. Deportarea multor familii sârbești în Bărăgan, în 1951, nu a putut să lase indiferență comunitatea sârbească din Cenad.

Aidoma păsării Phoenix din poveste

Viața fără muzică nu este viață. Oameni harnici într-o localitate unde spiritul competitiv se află la loc de frunte, cenăzenii simt că, în afară de muncă, mai este nevoie și de distracție. În 1971, la solicitarea și cu sprijinul sătenilor, învățătorul Zlata Pavlović înființează grupul vocal-instrumental „Lale sa Moriša“. Sub denumirea de lale sunt desemnați flăcăii din Banat, inclusiv din cel sârbesc. Numele derivă din faptul că pe poala cămășilor acestora (portul popular), pe partea dreaptă, era cusută stilizat o floare de lalea.

La fel ca la început, sunt aleși copii de clasa a IV-a și a V-a. Se studiază notele muzicale, se distribuie copiii la instrumentele specifice după anumite criterii și, treptat, mentorii lor într-ale cântatului le insuflă dragostea pentru cântecul popular autentic sârbesc. După câțiva ani, grupul începe să

evolueze pe scena Căminului Cultural din Cenad. Încet-încet, copiilor talentați li se duce vestea, astfel că vor cânta și în alte localități. Iar de cum a debutat și cunoscutul festival „Cântarea României“, vor participa la toate edițiile, culegând lauri după lauri. Din această perioadă de cultură ideologică, Tomislav ține și acuma minte faptul că diriguitorii diferitelor faze ale festivalului impuneau un anumit timp de evoluare, dar și traducerea textelor. Și cum din repertoriul cenăzenilor nu lipsea melodia „Četiri konja debela“, s-a impus traducerea. Cuvânt cu cuvânt, nu înseamnă altceva decât „Patru cai grași“, titlu la care un culturnic s-a burzuluiit la cenăzeni: „Voi vă bateți joc de noi?“ Cântecul, vechi de altfel, nu se referea nicidecum la ceea ce mai rămăsese din cabaline costelive de pe la C.A.P.-uri, ci la caii de până la colectivizare, bine întreținuți și care constituiau fala oricărui bănățean care se respecta. A avea un cal slab nu însemna altceva decât că stăpânul nu era un bun gospodar.

Fotografie de grup

Se cuvine însă și pomenirea numelor celor care dau viață acestui grup (în fotografie, de la stânga la dreapta): Veselin Ilin, Spasoie Bojin, Milivoi Dișici, Emil Isakov, Dragan Iorgovan, Dragoslav Vlașcici, Miroslav Marianuț, Dimitrie Uncianschi, Slaven Pavlovici, Bogomir Suvac, Darko Vlașcici, Emil Grbici, Tomislav Giurici, Dorin Dronca, Șipoș Gheorghe. Soliștii vocali ai grupului sunt: Dușița Roșu, Liuba Petrov, Veselin Ilin și Dragoslav Vlașcici. Ei sunt cei care, în fiecare săptămână, din 1993 încoace, se adună la repetiții și șlefuiesc, notă cu notă, câte o nouă melodie, câte un nou cântec, fiindcă,

oricât de nepriceput ar fi într-ale cântatului, publicul trebuie respectat. Nu te poți prezenta de fiecare dată în fața lui cu mereu aceleași piese.

Repetițiile se țin la Clubul sârbesc din Cenad, proprietate a Parohiei Ortodoxe Sârbe din localitate, concesionată pe 50 de ani și aflată în momentul de față în renovare, prin grija și cu sprijinul financiar al Uniunii Sârbilor din România. Cu ajutorul aceleiași organizații s-au cumpărat și instrumente și un rând de costume populare sârbești. Din păcate, spune Tomislav, instrumentele nu sunt de cea mai bună calitate, ceea ce afectează într-o oarecare măsură calitatea muzicii. Probleme sunt și coardele metalice pentru tamburițe, greu de procurat.

Sprijin din partea comunității

În viața fiecărui popor, a fiecărei comunități, cultura nu este altceva decât un produs de portofoliu, care nu aduce decât arareori ceva bani la pușculiță. Fără sprijin, orice cultură se duce de râpă. Sau se transformă în subkultură. Iar de aici și până la incultură este foarte puțin.

Un sprijin deosebit îl primește grupul din partea Consiliului Local Cenad, care ajută financiar și editarea revistei trimestriale „Cenăzeanul“. „Nici senatorul Viorel Matei, fost primar al Cenadului, nu a ezitat să cumpere din propriii săi bani un contrabas“, spune Tomislav. Alături de tamburași se află mereu același inimos organizator Liubomir Mendebaba. Cu toate greutățile, inerente de altfel, se lucrează însă foarte serios, insistându-se pe perfecționare. Varietatea și calitatea în cadrul repertoriului

înseamnă, evident, succesul la public. Iar tamburașii din Cenad nu duc niciunde lipsă de un public exigent.

Piese de rezistență ale repertoriului sunt: „Firul de mătase“ (piesă instrumentală sârbească), „Hora de concert și staccato“ de Grigoraș Dinicu, dar și alte melodii și cântece populare sârbești și românești. Grupul se bucură și de colaborarea cu muzicieni de frunte ai Banatului.

Firesc, se referă la cei de etnie sârbă și anume: Laza Cnejevici, Laza Pomorișat, Luianov Timotei și Ivan Pantici. Aceștia nu pregetă să meargă pentru repetiții chiar până la Cenad. Prezența lor nu poate decât să însuflețească, să impulsioneze dorința de a face un lucru de calitate.

Maestrul

Tomislav Giurici s-a născut în 1936, la Cenad. Educația muzicală a primit-o de la tatăl său, învățător în comună, care l-a învățat notele muzicale și cântatul la vioară, ceea ce i-a permis ulterior să evolueze în orchestra de tamburași înființată după primul război mondial. Ca tamburaș, primul său instructor a fost Sava Giuricin, tot din Cenad, un inimos cunoscător al instrumentelor populare, care i-a insuflat dragostea pentru familia tamburițelor (primă, bas prim, cello, contrabas) și pentru cântecul popular sârbesc. Devenit între timp profesor de istorie-geografie, dragostea pentru muzică nu s-a diminuat, ci s-a amplificat. A evoluat o bună bucată de timp, în calitate de concertmaistru, în cadrul Ansamblului Sârb de Stat de Cântece și Jocuri din Timișoara, până la desființarea acestuia, din rațiuni obscure, știute doar de culturnicii și politicienii de atunci. Experiența acumulată în timp i-

a permis să preia frâiele grupului „Lale sa Moriša“, fiind, și în clipa de față, nu doar dirijorul acestuia, ci și mentorul. Tot el alege repertoriul și face armonizarea. Cu toate că trăiește la Timișoara, face săptămânal naveta la Cenad, pentru repetiții. Din nefericire, povestește, grupului îi lipsește un impresar, un manager ca la carte, care să se ocupe efectiv de organizarea spectacolelor și turneelor. În lipsa acestuia, grupul evoluează doar sporadic și doar atunci când este invitat să cânte.

Ambasadori

Sub regimul comunist, grupul vocal-instrumental „Lale sa Moriša“ nu a putut cânta peste hotare, din motive cunoscute tuturor românilor. Dar, după 1989, cenăzenii au putut vedea și străinătatea pe care până atunci doar o intuiau dincolo de liziera dintre frontieră și râu, de pe malul Mureșului. Tamburașii au ajuns să cânte în 1995 în marea sală de concerte „Sava Centar“ din Belgrad, în fața a câtorva mii de spectatori. În 1998 au cântat live, timp de un ceas, la cererea telespectatorilor postului de televiziune din Novi Sad. De două ori, în 2001 și 2003, au cântat în localitatea maghiară Deska, nu departe de Cenad. Participă anual la „Festivalul ludăii“ de la Kikinda.

În 2000 au evoluat pe scena Teatrului Național din București, cu prilejul „Zilelor culturii sârbe“, iar în 2001, la Sighișoara, la „Festivalul culturii minorităților naționale din România“.

Au editat până acum o casetă audio și un compact-disc. Și aceasta nu pentru că nu ar mai avea destule piese valoroase în repertoriu, ci pentru simplul fapt că totul înseamnă bani. Iar piața de profil, cea a casetelor audio și a compact-discurilor muzicale, se

umple rapid de produse pirat care concurează cu succes produsele originale, iar producătorul, respectiv autorul, nu mai sunt încurajați financiar să producă în continuare. Au fost de mai multe ori invitați în studioul TVR Timișoara, la emisiunea în limba sârbă. Același studio intenționează să le realizeze o videocasetă. Și cum e și firesc în Banat, vor să introducă în repertoriul propriu și cât mai multe cântece populare românești. Aparițiile televizate, în cadrul cărora au cântat piese românești, s-au dovedit încurajatoare. „Milităm în continuare pe perfecționarea interpretativă instrumentală și vocală și pentru abordarea unui repertoriu cât mai valoros“, spune Tomislav Giurici.

„Agenda“ nr. 5/31 ianuarie 2004

Anul 1944, unul foarte greu pentru Poliția de Frontieră din vestul României

Anul 1944 a fost unul greu pentru agentul de poliție Nicolae Cuibus, din cadrul Detașamentului de Poliție de Frontieră Cenad. Dovadă sunt rapoartele sale întocmite către Chestura Poliției Municipiului Timișoara, aflate în momentul de față în custodia Direcției Județene Timiș a Arhivelor Naționale, dar și ordinele venite de la superiori.

La începutul lunii aprilie 1944, Ungaria făcea concentrări în masă, la oaste fiind solicitați oameni și până la vârsta de 52 de ani. Populația civilă nu mai putea călători cu trenurile, acestea servind exclusiv pentru transporturile militare. Pe 3 aprilie, în comuna Apátfalva din Ungaria, autoritățile au rechiziționat locuințe pentru încartiruirea soldaților germani. *„Soldații germani sosiți în comunele din apropierea frontierei au început să ridice aparatele de radio, dela toți evreii - raporta N. Cuibus. Azi pe la orele 10,30, au trecut deasupra comunei noastre spre Ungaria circa 180-200 avioane, la înălțimea de circa 5.000 metri, după trecerea lor Postul de Jandarmi din*

localitate a fost informat că pe izlazul comunal s-ar afla două bombe aruncate de către aceste avioane. Ducându-se la fața locului, au găsit două rezervoare de benzină goale, format bombă/balon, în lungime de circa 2 metri, capacitatea circa 50 litri. Pe aceste rezervoare sunt diferite indicațiuni pentru folosirea lor, având inscripționate pe ele «Ohio», diferite numere, din care se poate constata că avioanele sunt de proveniență americană.

La circa 30 m după trecerea acestor avioane pe teritoriul unguresc s-au auzit mai multe bubuituri, din cari se deduce că ar fi fost bombardate localități din Ungaria”.

Pe 10 aprilie 1944, N. Cuibus scria: „Din informațiile primite din sursă sigură, referitor la evenimentele din Ungaria, raportăm următoarele: bombardarea Budapestei de către avioane anglo-ame-ricane. Printre alte-le, și Spitalul Szent Laszlo, unde au fost omorâți 130 de co-pii bolnavi.

Evreilor din Ungaria li s-a ordonat că trebuie să poarte pe haine în mod vizibil steaua lui David. Toți mili-tarii, polițiștii și funcționarii de ori-gine evrei nu au voie să poarte uniforma ungară.

Cu ocazia în-mormântării unui muncitor de la fa-brica de armament «Kapel», membri ai fostului partid social democrat din Budapesta, în prezent dizolvat, au condus mortul la cimitir cu steagul roșu cu secera și ciocanul, acești membri au fost înaintați justiției militare.

În Debrecen, în fața Hotelului «Bika», un muncitor ungar a adunat în jurul său mai mulți cetățeni, în fața cărora s-a exprimat că nu mai vrea să lucreze pentru germani și mai puțin pentru unguri, ci de aci înainte va lucra numai pentru Anglo-Americanii și pentru Rusia Sovietică”.

Potrivit notei sale informative nr. 51/8 mai 1944, N. Cuibus era destul de necăjit datorită situației din localitate. *„În comuna Cenadul-Mare și Cenadul-Vechiu - scria el -, sunt 1.300 de refugiați din diferite părți ale țării, ca: Moldova, Basarabia, Bucovina și parte din Muntenia. Există două cantine, una în Cenadul-Mare și alta în Cenadul-Vechiu, amândouă întreținute de către ambele primării. La aceste două cantine se servește de 3 ori pe zi masa în mod gratuit, dimineața se servește o cană cu lapte cu o bucată de pâine, la amiază și seara câte un fel de mâncare și pâine.*

La ambele cantine se servește masa de trei ori pe zi la circa câte trei sute patru sute de oameni, femei, copii și bărbați de diferite vârste.

O parte dintre refugiați ca funcționari, pensionari, nu iau masa la cantină, ci mănâncă acasă sau la restaurante, în schimb se duc și își ridică porția de pâine pentru ei și familiile lor, de fapt atât funcționarii, cât și pensionarii nu ar trebui să beneficieze de pâine și mâncare dela cantină, întrucât aceștia la refugiu au primit salariul, respectiv pensia pe timp de 3 luni.

Între refugiați, majoritatea dintre ei foști servitori, muncitori de fabrici și plugari. Li se oferă de către gospodarii din localitate câte 300-500 lei pe zi pentru a munci la muncile agricole, însă majoritatea dintre ei refuză de a se angaja la lucru, spunând că Statul este obligat ca să-i întrețină odată ce i-a evacuat”.

Nemulțumit era N. Cuibus și din cauza comportamentului femeilor refugiate: *„Majoritatea femeilor, mai ales cele tinere, se ocupă cu prostituția clandestină, corupând pe minori și tineretul băștinaș, pe care îi infectează cu diferite boli venerice. Toate*

cârciumile sunt pline de femei refugiate, care beau și chefuiesc, altele pe banii lor, iar altele prin amăgirea tineretului localnic, pe care după ce i-a amețit cu alcool îi despoaie de bani și îi și molipsesc cu diferite boli venerice. Ar fi de dorit ca toate femeile refugiate, de la vârsta de 14 ani în sus, să fie supuse unei vizite medicale de către Autorități prin medici de Circumscripție, în urma unei vizite s-ar constata că circa 60-70% din aceste femei sunt bolnave de diferite boli venerice, cari ca urmare ar trebui izolate în spitale pentru a nu distruge sănătatea tineretului.

S-a întâmplat în sectorul nostru pe stradă și în curțile cantinelor, în timpul zilei și seara în timpul când erau la masă, pe coridoare și closeturi să aibă contacturi sexuale fără nici o jenă, ca câinii”.

Pe 14 mai, Chestura Timișoara trimitea confidențial și personal, sub semnătura chestorului Mihai Marin și a lui Gheorghe Nistor, șeful Biroului Poliției de Siguranță, către șeful Detașamentului de Poliție de Frontieră Cenad, o misivă în care, printre altele, scria: „...activitatea informativă este aproape inexistentă“ și asta „având în vedere situația internațională, precum și repercusiunile pe care le pot aduce evenimentele internaționale“. În acest context, șefii Poliției mai scriau: „Vă rugăm a proceda de îndată la organizarea unei rețele de informații, pentru a se cunoaște din timp orice inițiativă a minoritarilor din raza Dvs. precum și a membrilor diferitelor partide politice desfășurate sau organizațiilor subversive, pentru a se putea aviza asupra măsurilor ce urmează a se lua și a se raporta autorităților noastre superioare situația din sectorul nostru. Informațiile cu caracter urgent vor fi raportate pe cea mai scurtă cale”.

Pe 27 mai, N. Cuibus le raporta superiorilor că, potrivit informațiilor unui cetățean român de etnie maghiară, întors de la muncile agricole din Ungaria, „...toți evreii din Ungaria, din comunele rurale, până la vârsta de 55 ani, au fost ridicați și internați în lagăre de concentrare/ghetouri/, spunând că la Oradia Mare este un mare ghetou, unde au fost duși majoritatea din evrei din comunele din regiunea frontierei noastre... La orașe, toate prăvăliile foste în proprietatea evreilor au fost închise, iar după câțva timp majoritatea au fost deschise sub firme ungurești/arieni/. Odată cu închiderea magazinelor evreiești, populația majoritară a constatat că 70% din comerțul Ungariei era în mâna evreilor”.

Situația se precipită tot mai mult. Chestura cere pe 28 mai efectuarea de razii în trenuri. Două săptămâni mai târziu, N. Cuibus raportează în scris că în perioada 1-15 iunie nu s-a reținut sau arestat nicio persoană suspectă.

Inspectoratul Regional de Poliție Timișoara nu este însă mulțumit de calitatea informațiilor culese de la diverși informatori și cere verificarea riguroasă a acestora, dar și a garanției morale a informatorilor.

Populația de origine etnică germană din Cenad nu a văzut cu ochi buni prezența refugiaților în localitate. Astfel, într-o notă informativă din 27 mai 1944, N. Cuibus avea să scrie: „... s-a răspândit zvonul printre ei (germanii, n.n.) că toată populația germană din Banat va fi dusă în Germania și în locul lor vor rămâne cei ce s-au refugiat din diverse părți ale țării”. Zvonul a indus printre cenăzenii șvabi ura față de noii-veniți, astfel că au început să le provoace acestora tot felul de neplăceri. O parte dintre proprietari le spuneau refugiaților, cităm „De ce nu

ați rămas sub ruși și ce căutați aici?“. Unele neînțelegeri erau rezolvate de către primărie, altele de către jandarmi. „Majoritatea proprietarilor germani, atunci când autoritățile i-au plasat pe refugiați, au scos mobilierul din camerele rechiziționate, spunându-le la refugiați că dacă le trebuia mobilă de ce nu și-au adus, lăsându-i în camere chiar și fără paturi”, mai scria Cuibus. Pe de altă parte, propaganda lui Hitler nu amuțise nici ea, mai cu seamă că armata germană se găsea într-o poziție deloc roză. N. Cuibus va raporta Chesturii Poliției din Timișoara că nouă tineri germani din Cenad au părăsit localitatea clandestin și au plecat să se înroleze în armata germană. Nici nu e de mirare, fiindcă unii învățători germani din România, „... dorind a crește copiii în spirit național-socialist le spun acestora că nu există Dumnezeu, ci numai prin Hitler, poporul german va avea un viitor mai bun”, raporta N. Cuibus pe 23 iunie 1944. Această situație din școli, unde religia era omisă dintre materiile de predare, nu convenea însă nici bătrânilor șvabi.

Problema evreiască se accentuează. Pe 25 iunie, N. Cuibus le raportează superiorilor: „... în Ungaria, toți Evreii, adunați din plasa Macău, și care au fost strânși într-un ghetou în orașul Macău, în săptămâna trecută, au fost imbarcați în 42 de vagoane, câte 80 de persoane într-un vagon, iar vagoanele au fost plumbuite și expediate direcția Germania, bărbați, femei și copii.

Se spune că și evreii din orașul Seghedin vor fi imbarcați în curând și expediați în Germania.

Cu ocazia imbarcării evreilor din Macău, s-a produs un scandal între evreii săraci și cei bogați, cei săraci învinovățind pe cei bogați că numai ei sunt de

vină că astăzi sunt persecutați și expediați în Germania, întrucât făceau propagandă Anglo-Americană și la ei s-au descoperit de către autorități instalațiuni de radio transmisie, în urma scandalului și bătăilor au rămas cca 40 de morți dintre evreii bogăți”.

Pe 3 iulie, Seghedinul este bombardat de aliați. Tot atunci, din avioane s-au aruncat fluturași cu texte în limba maghiară, având următorul conținut: *„Agricultori mari și mici, anul acesta nu veți treiera, iar în anul 1945 veți muri de foame”.* Primpretorul Plasei Macău i-a sfătuit pe țărani că, atunci când treieră, să fie atenți deoarece aviația inamică a lansat bombe incendiare în lanurile de grâu. De asemenea, a aruncat un praf cenușiu, *„... care praf intrând în fântâni și pe iarbă otrăvește vitele și populația care întrebuințează apă de băut”.* Informatorii, sosiți din Ungaria susțin că etnicii germani din Ungaria sunt duși în Germania spre a fi înrolați în armata germană și spre a fi duși pe front. De asemenea, statul maghiar continuă rechizițiile, ceea ce irită populația: *„Masa de jos a populației maghiare se exprimă că mai bine ar fi fost dacă ar fi ocupați de ruși”.*

La Cenad, N. Cuibus este în continuare foarte nemulțumit. Atitudinea incorectă a refugiaților se reflectă și în nota sa informativă nr. 248 din 22 iulie 1944. Bărbații din Cenad fiind mobilizați sau concentrați, se resimte negativ lipsa forței de muncă. Recolta de grâu este foarte bună, însă țăranii nu au reușit să-și vândă nici măcar grânele din vara lui 1943 și ar vinde și sub prețul maximal, dat fiind faptul că trebuie să-și achite impozitele, iar o altă sursă de bani nu există. Scrie N. Cuibus: *„S-a oferit unor refugiați pe zi hrană și 50 kg de grâu pentru a merge la cositul grâului, cu toate acestea au refuzat”.* Culmea, însă,

prin localitate se zvonea că Primăria a dat dispoziție ca la treierat „... să se ia pentru refugiați 4 kg de la 100 kg de la fiecare proprietar”.

Agentul de poliție N. Cuibus nu se mulțu-mește însă doar cu munca de birou, ci se duce și printre refugiați, la can-tină, să vadă la concret starea de spirit. „... fără să fiu recunoscut de ei, am asistat când vociferau unii dintre ei că Primăria își bate joc de ei, că nu sunt mulțumiți cu mân-carea, pâinea ce li se dă este puțină, erau un fel de revoluționari, exprimându-se unii dintre ei că mai bine i-ar duce înapoi de unde au venit că rușii nu s-ar purta așa de rău cu ei și s-ar bucura de o ospitalitate mai bună ca aici“. În cele din urmă, va intra în vorbă cu un student, însărcinat cu con-ducerea cantinei, căruia îi va spune despre scopul vizitei sale. La care acesta îi va explica faptul că „... din nefericire, sunt între refugiați foarte mulți derbedei, care și la locul lor de obârșie erau oameni fără căpătâi, vagabonzi și persoane cărora nu le place și nu le-a plăcut munca și astăzi fac propagandă contra Statului”. Mai scria Cuibus în raport: „... am pus întrebarea la 2 persoane de ce nu caută să meargă la munca câmpului, întrucât aceste două comune sunt bogate și majoritatea bărbaților sunt plecați la datoria pentru patrie și este mare nevoie de brațe de lucru, totodată sunt bine plătiți cu câte 300-500 de lei pe zi și mâncare, una dintre femei mi-a răspuns că ea nu pentru asta s-a refugiat ca să fie servitoare la nemți, unguri și sârbi, spunând că statul este obligat ca să-i întrețină”. Evident că acest aspect nu era generalizat, fiindcă agentul de poliție avea să scrie ceva mai jos: „O parte dintre refugiați sunt oameni cumsecade, muncitori, după venirea lor în acest sector, au căutat ca să se plaseze la lucru, la diferiți gospodari, iar restul, pleava care nu vrea să

muncească, umblând vagabonzi, făcând propagandă contra Statului. Presupunem că toți refugiații de ambele sexe, care ar putea să-și câștige existența prin munca lor cinstită, fără ca să fie o povară în sarcina statului și a Primăriilor, să fie adunați și internați în lagărele de muncă, pentru a se împiedica propaganda comunistă contra Statului, precum și întinderea bolilor venerice între tineret”.

Data de 23 august 1944 va întrerupe șirul notelor informative ale lui N. Cuibus. Dosarele nu mai conțin decât o mulțime de ordine scrise primite de la superiori. Chestura solicită efectuarea de razii intense „...pentru a descoperi soldați germani rămași pe teritoriul și ascunși de către populația minoritară” (30 septembrie 1944). Pe 19 octombrie 1944, Chestura Timișoara cere imperios „... cercetări serioase și fără nici un menajament pentru descoperirea tuturor elementelor care s-au dedat la devastări sau acte de teroare împotriva populației românești, pe timpul scurtei ocupații inamice”. Pe 10 decembrie 1944, se cere scoaterea din vitrinele prăvăliilor a cartoanelor cu inscripția „Nici o brazdă românească nu se uită“, fiindcă, scria Chestura, „... cum această maximă privește și Bucovina și Basarabia, poate da loc la comentarii nedorite“. Totodată, trebuiau scoase din vânzare și toate hărțile în care România cuprindea între hotarele sale Basarabia și Bucovina de Nord. Comandamentul Sovietic de la Timișoara își luase în serios misiunea.

Bibliografie: Direcția Județeană Timiș a Arhivelor Naționale - Detașamentul de Poliție de Frontieră Cenad, inv. 1662, dosarele: 3/1944-1945, 13/1947-1948,

NOTĂ: Lucrarea a fost prezentată la cea de-a II-a Sesiune de comunicări Banaterra, organizată de către Asociația Proiectul Rastko România, în 14 noiembrie 2008, și la Sesiunea anuală de comunicări organizată de către Asociația Culturală „Concordia“ Cenad, în 2008.

A fost publicată în Anuarul Asociației Culturale „Concordia“ Cenad nr. 5/2008 și în „Descoperiți Banatul - Timișoara“, carte apărută la Editura „Waldpress“ Timișoara în 2009, sub egida Asociației Proiectul Rastko România.

Mormântul lui Attila, o tentație pentru căutătorii de comori

Cetățile nu au însemnat doar niște ziduri și fortificații. În caz de cucerire, apărătorii aveau nevoie de niște subterane prin care să-și salveze pielea. Mănăstirile trebuiau să-și îngroape undeva morții. Conducătorii trebuiau să-și ascundă undeva bogățiile. În concluzie, Zona Maris trebuia să fi fost, în mod logic, plină de galerii și catacombe.

Iată ce scria despre cele de la Cenad, în 1935, în monografia istorică „*Din trecutul Bănatului - Comuna și bisericile din Giridava-Morisena-Cenad*“, Pr. Gheorghe Cotoșman, doctorand în teologie: „*Sub clădirea mare a «hambarului» cum se numea moara cu aburi, mistuită de flăcările unui puternic incendiu în anul 1928, se spune că ar fi un coridor subteran, care se prelungește pe sub Mureș până la închisoarea din Seghedin, Ungaria. Se crede că subterana aceasta stă în legătură cu coridorul ce pleacă dela Basilica antică romană pe ruinele căreia s-a ridicat Biserica catolică de azi. Bătrânii comunei spun, bazați pe tradiție, că acest coridor servea pe vremea turcilor ca închisoare pentru făcătorii de rele. De teamă că acolo ar sălășlui spirite necurate nimeni nu îndrăznește să intre în el. [...] Unii pretind a ști precis că acest coridor sau poate tunel subteran, construit din*

cărămidă, boltit, în semicilindru, înălțimea și lățimea variind între 1-2 m, se ramifică în trei părți: un coridor ia direcția spre răsărit până la actuala casă parohială rom. cat., situată la vreo 20-30 metri de biserica rom. cat. unde, pe vremuri, ar fi fost reședința episcopilor Cenadului și Seminarul teologic; al doilea duce spre biserica sârbească, până la niște ruine ale unor clădiri, probabil a unor biserici străvechi, poate chiar a catedralei Sf. Gheorghe zidită de Gellert, al căror fundament este mai adânc de 6 metri; iar al treilea coridor, mai bine zis a treia ramură a coridorului, ia direcția spre apus, trece pe sub actuala școală confesională ortodoxă, acum de Stat, pe sub drumul de țară, și se termină în pivnița lui Uncianski Sava, din str. Mureșului Nr. 250. Este interesant și nu lipsit de noimă, că două din aceste coridoare suferane leagă biserica centrală cu alte două biserici sau mănăstiri din apropiere. S-a crezut mult timp că ele au fost construite de Turci, dar tehnica precum și materialul întrebuițat la ele indică un timp mult mai vechi, care se prelungește până pe vremea Romanilor, singurii cari au durat și lăsat astfel de construcții rezistente și durabile. Si-n alte părți ale lumii romane găsim astfel de coridoare catacombe.”

Singura intrare în subteranele Cenadului se află astăzi în interiorul bisericii catolice. Însă curioșii nu vor vedea mai nimic; în timpul comunismului, preotul catolic a fost obligat să zidească intrarea în subterana propriu-zisă, pentru ca nu cumva eventualii amatori de Occident să treacă frontiera, în Ungaria, folosindu-se de această cale. Nu au mai rămas decât niște trepte abrupte și o nișă laterală în stânga, atât cât să încapă un om. Incitat, la rândul meu, de legendele Cenadului, am avut prilejul să intru în subterana bisericii catolice,

după ce, cu greu și ajutat fiind, am dat la o parte una din cele două lespezi de piatră din pardoseala bisericii, care acoperă intrarea. Cu o lumânare în mână, m-am strecurat prin deschizătura deloc comodă și am coborât cele trei-patru trepte abrupte. Miros de stătut, de aer umed, neoxigenat, amestecat cu fumul lumânării. Dar și un sentiment aparte, pe care-l simt poate oamenii atunci când pătrund într-un loc tainic, interzis, mustind de istorie, povești și stafii. Când mi s-au obișnuit ochii cu întunericul, am deslușit la lumina lumânării nișa din stânga. Galeria la care sperasem nu exista. Dezamăgirea, acel sentiment de neliniște și oxigenul sărac m-au determinat să mă grăbesc să mă strecur afară. Galeria fusese fără doar și poate obturată. Zidul din cărămidă arsă, aflat imediat la baza ultimei trepte de jos, nu se încadrează în logica unei asemenea subterane, fiind în mod evident zidul ridicat la ordinul Securității. Judecând după dimensiuni, galeria nu a putut să fie decât una pentru evacuare în caz de cucerire a cetății.

Soarta cetăților și a fortificațiilor de câmpie a fost aproape întotdeauna tragică, ele fiind incendiate și distruse ușor și-n urma lor nerămânând mai nimic. Eventual puzderia de legende care să ațâțe imaginația copiilor. Și fiindcă la suprafața pământului dispar până și cioburile, singura speranță de a mai regăsi ceva din măreția de odinioară a acestora poate fi ascunsă undeva sub pământ.

Numai că, la o privire mai atentă, nici măcar fărâma de speranță nu e decât o dulce autoamăgire.

Despre vestitul tezaur descoperit la Sănnicolau Mare s-a mai scris. Lucruri de valoare s-au găsit în timp și la Igrîș și, respectiv, Cenad și Saravale. Atracția cea mai mare ar constitui-o însă mor-mântul lui Attila, acesta fiind înmormântat în trei sicrie: de

aur, argint și fier, împreună cu armele și bijuteriile sale. Legende spun că slugile lui Attila au deviat întâi cursul unui râu - Mureșul ori un braț al acestuia, Aranca ori alt curs de apă dispărut în timp - și-au îngropat căpetenia, apoi au permis apei să-și reia cursul pe albia-i naturală. Cazul surorilor Stoicănescu din Sânnicolau Mare este pe departe cel mai celebru. Visând că mormântul și comorile lui Attila s-ar afla în grădina lor, ele și-au convins tatăl să plătească oameni să sape. Aceștia nu au găsit nimic, însă bătrânul Stoicănescu a fost ruinat. O legendă similară circulă și la Mokrin, o localitate din Banatul sârbesc, situată nu departe de granița cu România.

În extremitatea vestică a României, pe malul stâng al Mureșului, în, cândva, Delta Tisei, se află localitatea Cenad, care, pe vremuri, a fost castru roman și purta numele de Morisena. Aici și-a avut reședința principele Glad, căruia i-au urmat Ahtum și, respectiv, generalul Cenad. Tot aici, spun istoricii, și-a avut reședința însuși „*biciul lui Dumnezeu*”, Attila, care, după moarte, ar fi fost îngropat undeva pe teritoriul orașului actual Sânnicolau Mare. Tot la Cenad au trăit și episcopul Gerard (Gellert) și, respectiv, puternicul și temerarul Cagan Baian al avarilor. Pe malul stâng, în amonte, se află și Igrîșul, unde, în 1179, Bela al III-lea aduce 12 călugări din Franța și unde a existat și prima bibliotecă de pe teritoriul României de astăzi, așa cum la Morisena a funcționat prima școală. Sub îndrumarea acestora se va construi aici o mănăstire, iar apoi, un zid de cetate și o fortificație puternică. La Igrîș vor fi îngropați regele Andrei al II-lea și soția sa, Iolanta, și tot aici vor fi păstrate un timp tezaurul și coroana regală ungară. Zona, pe care am denumit-o Maris, după numele Mureșului, cuprinsă în trapezul imaginar

format din localitățile Cenad, Sânnicolau Mare, Saravale și Igrîș, ascunde în pământ și urmele mai multor mănăstiri ridicate și dispărute, în decursul timpului, dar și mai multe localități, de care amintesc doar numele actuale ale unor suprafețe de câmpie.

Cel mai incitant text îi aparține lui V. Grozescu, care, în *„Istoria românilor dela Mureșul de Jos“*, scrie: *„Sub domnirea romană aci se vede a se fi construit un castru ce apăra trecătoarea rețelei drumurilor imperiale dela Apulum; și cel de-a stînga Mureșului inspre Tibiscum și Zurobara. Aci se vede că ambe rețelele au fost împreunate prin un drum suteran pe sub râul Mureșului, care lucrare miraculosă se pote observa până in dilele nostre. Ruinele cari se mai pot vede, demonștră până la evidență, că castrul Aegrus a trebuit să fie o trecătoare subfluviană, unde după poziția-i incântătoare a putut să fie și destul de poporată, având și un templu in onorea, - probabil a Minervei, - edificat pe stâlpi corintici, a căror resturi se priviau mai până la 1860.“* Mergând la Igrîș zilele trecute, pentru a căuta mărturii în acest sens, am solicitat ajutorul profesorului de istorie, localnic, dl Petru Crista. Domnia-sa a fost tranșant: Nu există nici o dovadă. Iar dl Florea Jebelean, un împătimit cercetător al istoriei localității, fără să nege textul lui V. Grozescu, ne-a dus să vedem locul unde se aflase cândva cetatea Igrîșului și mănăstirea, dar și acolo, unde, când plouă foarte mult, se adună apă multă. După încetarea ploii, balta seacă extrem de rapid, ca și când sub pământ ar exista un gol.

„Agenda“ nr. 30/28 iulie 2001

După o mie de ani, o nouă mănăstire la Cenad

„Într-un fel, Banatul - ca și, la altă scară, Renania în apusul continentului, Macedonia în inima Peninsulei Balcanice sau Galiția în pragul nesfârșirilor rusești este, el singur, o mică lume dătătoare de măsură” - scria istoricul Răzvan Theodorescu în „Cuvântul înainte” la „*Armonia lumii*” a lui Gerard din Cenad, venețianul care, venind la Morisena (Cenadul de astăzi), avea să găsească aici călugări „greci” adică de religie ortodoxă, în mănăstirea cu hramul Sf. Ioan Botezătorul, ridicată îndată după anul 1000 de voievodul Ahtum. O mică lume dătătoare de măsură este însuși Cenadul, cândva capitală a unui voievodat ce se întindea pe pământul actualelor entități administrativ-teritoriale Mehedinți, Caraș-Severin, Timiș, Arad, Békés de Sud, Csongrád, Voivodina, între Vidin, Belgrad, Széged, Széentes, Gyoma, Gyula, Ineu, Gurahonț, munții Poiana Ruscă și Retezat, cu piemontul oltean până în Valea Dunării, la Calafat. Aici, la Cenad, la mănăstirea sus-pomenită, se foloseau, pe atunci, cele trei limbi de cultură, cele trei idiomuri „sacre” ale Europei anului 1000, greaca, slava și latina.

Prosperitatea economică a Cenadului acelor ani era asigurată prin vămuirea mărfurilor duse în aval pe Mureș, Cenadul controlând inclusiv plutele de pe Tisa, dar și prin hergheliile de cai vândute ungarilor. Lunca mlăștinoasă a Mureșului, dens populată, era acoperită cu păduri dese de stejari până la Pecica, păduri din care o parte se mai poate vedea și astăzi, în lunca Mureșului, la Cenad. În această zonă se găseau mai multe mănăstiri de rit bizantin, respectiv la Miniș, Ceala, Mocrea și Bodrogu Vechi. Însuși generalul Cannadinus, cel care l-a trădat pe Ahtum, va acorda un privilegiu monahilor ortodocși de la mănăstirea Sf. Ioan Botezătorul, întărindu-le a treia parte din veniturile vamale ale cetății și va întemeia o alta, tot „grecească“, pe locul luptei de la Oroszlamos (astăzi Majdan, în Serbia) închinată Sfântului Gheorghe și populată cu monahi de la Cenad.

„Puternicul și înțeleptul duce sau principe al Banatului, Optum (Ahtum, n.n.), vrând să dea mai multă strălucire orașului Mureșana (Morisena, Cenadul de astăzi, n.n.), capitala principatului său, se hotărî să zidească o biserică catedrală pe seama episcopatului ortodox-român ce rezida în acel oraș și, alături de biserică, o mănăstire pentru călugări, cu gândul frumos, de a intensifica viața bisericească și monahală în Banatul Timișan“ - scrie Pr. Gheorghe Cotoșman, doctorand în teologie, în monografia istorică „Din trecutul Bănatului - Comuna și bisericile din Giridava-Morisena-Cenad“, apărută în 1933. „În acest scop el aduce din Grecia meșteri cari ridică, pe ruinele basilicei antice, o biserică cu dimensiuni mărite, în stilul roman-bizantin, și alături de ea o mănăstire, ambele închinată în cinstea Sf. Ioan Botezătorul“. Același autor mai amintește de alte câteva mănăstiri în zonă: Glad în Banatul

iugoslav, la Pordeanu, Igrîș și Saravale. Istoriograful maghiar Katona scrie, la rândul său, că egumenul mănăstirii de la Cenad era totodată și episcop ortodox.

Creștinarea ungarilor și înclinarea balanței în favoarea Romei anunță mari schimbări și în viața monahală din Cenad. Prin 1036, mai afirmă Cotoșman, după ce regele ungar Ștefan îi pune la dispoziție episcopului latin Gellert (Gerard) mănăstirea și biserica cu hramul Sf. Ioan Botezătorul, acesta le încredințează călugărilor benedictini, în frunte cu abatele Filip, aduși din Italia. După ridicarea catedralei Sf. Gheorghe, la nord de biserica Sf. Ioan Botezătorul (pe locul actualei biserici ortodoxe sârbești din Cenad), Gellert pune biserica Sf. Ioan Botezătorul sub patronajul Sfintei Fecioare Maria. Potrivit altor surse istorice, Gerard, numit episcop, se instalează la mănăstirea Sf. Ioan Botezătorul aducând cu el zece-unsprezece ieromonahi de la Oradea, Zalovár, Bákonybel și Pannonhálma. Chiar dacă venitul episcopal era asigurat și prin încasarea taxelor de vămuire a sării, mănăstirile ortodoxe erau scutite de vama pe sare și au putut continua comerțul la mare distanță, „*dovadă confirmarea pe care o obține mănăstirea cnejilor arădeni de la Bistra (Bizerea) la 1183, pentru sarea adusă cu plutele de la Nistra din Slovacia*“ - după cum scrie istoricul Radu Constantinescu. Militantismul catolic și războiul propagandistic între Sacerdoșiu și Imperiu, de după marea schismă de la Niceea, au adus, pe la 1200, la așezământul cistercian de la Igrîș, la câțiva kilometri de Cenad, călugări francezi, astfel că aici s-au putut citi Cicero și Seneca, Anselm de Canterbury și Yves de Chartres, climatul scolastic fiind cu aproape nimic mai diferit decât cel din Anglia, de pildă.

La o mie de ani după ce Ahtum ridică la Cenad mănăstirea cu hramul Sf. Ioan Botezătorul, la inițiativa protopopului Gheorghe Sutac din Sânnicolau Mare, a preotului ortodox român de la Cenad, Gheorghe Covaci, și cu sprijinul unui comitet de inițiativă din localitate, format din cetățeni de frunte ai comunei, în primăvara lui 2002 se va pune piatra de temelie a unei mănăstiri pentru bărbați, care va purta tot hramul Sf. Ioan Botezătorul. Există deja mai multe intenții de donație a câte trei hectare de pământ din partea mai multor săteni, în cele mai diferite locații. Dar, pentru a subzista, o mănăstire cu cel puțin zece călugări are nevoie de minimum zece hectare de teren. Totodată, cu deosebită chibzuință trebuie ales locul viitoarei construcții: departe de tumultul civilizației, pe un loc solid, ferit de inundații, eventual aproape de o baltă pentru pește etc. În prima fază, ne-a declarat părintele protopop Sutac, va exista o baracă, unde vor locui doi călugări aduși de la o altă mănăstire, probabil bănățeană. Se estimează că lucrările de construcție vor dura un deceniu, finanțarea venind, evident, din donații și sponsorizări. Un lucru important este faptul că Î.P.S. Sa Nicolae Corneanu, Mitropolitul Banatului, și-a dat acordul scris, iar administrația Cenadului sprijină pe deplin această inițiativă.

Potrivit unui studiu documentar realizat în 1999 de către Secretariatul de Stat pentru Culte, la 31 decembrie 1998 în țara noastră funcționau: 10 arhiepiscopii și 13 episcopii, 143 de protopopiate, 10.069 de parohii și 3.334 de filii, 347 de mănăstiri, 124 de schituri și 5 metocuri. În acestea slujeau, la aceeași dată: 10.068 de preoți și 161 de diaconi,

ajutați de 3.382 de cântăreți bisericești. În așezămintele monahale viețuiau 2.482 de călugări și 4.246 de călugărițe. În 1998, Biserica Ortodoxă Română dispunea de 13.627 de lăcașuri de cult (23 de catedrale, 9.878 de biserici parohiale, 2.794 de biserici filiale, 353 de biserici de cimitir, 353 de biserici mănăstirești, 123 de paraclise mănăstirești, 46 de capele de mănăstiri și 129 de capele patriarhale) și 5.220 de case parohiale. Aproximativ 2.400 de lăcașuri de cult sunt monumente istorice de arhitectură. După căderea comunismului, construcția de biserici a luat amploare, astfel că doar în 1998 au fost ridicate 145 de biserici, alte 731 fiind în construcție. În cadrul Arhiepiscopiei Timișoarei (înființată în 1939) există 265 de parohii și 230 de lăcașuri de cult (din care 36 sunt monumente istorice). Episcopia Aradului are 442 de parohii și 695 de biserici, iar Episcopia Caransebeșului (reînființată în 1994) are 200 de parohii și 220 de biserici.

Cel care a instituit un așa-zis regulament al vieții monahale și criteriile care permit intrarea în viața monahală, criterii denumite voturi, a fost Sfântul Vasile cel Mare. Acestea sunt trei, și anume: sărăcia de bunăvoie (călugării nu au voie să dețină în proprietate nici măcar o carte), ascultarea (supunerea necondiționată față de superiori) și castitatea (interdicția căsătoriei). Cât despre viața în sine a monahilor și monahiilor, aceasta se petrece prin săvârșirea zilnică a Sfintei Liturghii, prin învățământ și muncă manuală. Maxima „*ora et labora*” caracterizează trăirea monahală. În mănăstiri - spune P.F. Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, - se urmărește pregătirea intelectuală și morală a monahilor, dar se pune mare preț și pe darurile practice ale acestora. În mănăstire, munca este astfel

organizată încât nimeni, nici chiar bătrânii „*nu pot rămâne fără ascultare*”.

În județul Timiș există patru mănăstiri ortodoxe românești și anume la Timișeni-Șag (femei), Săraca (bărbați), Cebza (femei), Izvorul Miron (bărbați). De asemenea, mai există trei schituri, respectiv la Luncanii de Sus (femei), Fârdea (femei) și la Pietroasa (bărbați). Un schit se află în construcție la Ierșnic.

Cum era de așteptat, cele mai popularizate sunt așezămintele monahale din Moldova, însă nu lipsesc nici mănăstirile din Banat, chiar dacă nu sunt toate, iar informațiile sunt supărător de puține. Singura mănăstire care beneficiază de o monografie pe Internet este cea din Baziaș (în limba sârbă). Arădenii oferă multe amănunte despre mănăstirile Hodoș-Bodrog, Bezdin, Gai, Feredeșu. Cărășenii scriu despre Călugăra, Nera, despre schitul „*Piatra scrisă*“ de la Armeniș. Timișenii se mulțumesc cu un set de fotografii și anume: biserica de lemn „*Sfântul Gheorghe*” a mănăstirii Cebza (1758); claustrul mănăstirii Franciscanilor, Timișoara (1733-1736); biserica și claustrul fostei mănăstiri a Minorităților, Lugoj (1733; refaceri în secolul XIX); biserica și chiliile mănăstirii sârbești „*Sfântul Gheorghe*”, satul Mănăstire, comuna Gătaia (1793-1794); mănăstirea Partoș; biserica „*Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril*“ (1750-1753); biserica din Românești cu hramul „*Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul*“.

„Agenda” nr. 5/2 februarie 2002

Contrabanda internațională la frontiera româno-maghiară de la Cenad, în perioada 1938-1947

Dicționarul limbii române spune că trecerea clandestină peste graniță a unor mărfuri interzise sau sustrase de la plata taxelor vamale înseamnă contrabandă. Aceasta capătă forme de manifestare în masă îndeosebi în perioade de criză economică, respectiv de război. Orice stat încearcă, mai mult sau mai puțin cu succes, să o contracareze, însă în cel puțin 80% din cazuri contrabanda este sprijinită indirect sau chiar direct de către chiar cei care ar trebui s-o stăvilească: vameșii, grănicerii, poliția de frontieră. Chiar dacă aceștia sunt plătiți să apere sistemul, sunt și ei victime ale recesiunii și, ca atare, mult mai vulnerabili la tentații.

Se spune despre armatele rusești care au poposit pe meleagurile românești după 23 august 1944 că au jefuit tot ce au putut. Pentru cei care au răbdarea de a răsfoi miile de pagini din corespondența Vămii Cenad, din perioada 1938-1946, nu mică le va fi mirarea că nici armata germană nu s-a lăsat mai prejos, însă a avut ceva mai mult tact, din câte se pare. Desigur, în ambele cazuri, contrabanda e înfăptuită de cel mai tare la ordinea zilei. După care, cel puțin așa se desprinde din documente, urmează funcționarii mai mici sau mai mari și, în cele din urmă, oamenii simplii, respectiv acarii Păun.

Din nefericire, în aprigele lupte purtate în Cenad și lângă aceasta, în septembrie 1944, între armatele sovietice și cele germano-maghiare, în retragere, au fost distruse considerabil atât arhiva Vămii Cenad, cât și cea a Primăriei Cenad, astfel că resursele documentare rămase sunt destul de sărăcicioase pentru o documentare de amploare.

Dar iată câteva dintre fapte.

Pe 1 mai 1938, Vama Curtici solicită Vămii Cenad ca numita Elisabeta Evremof, căsătorită Cavali, cu pașaport italian, să fie controlată amănunțit, întrucât era bănuită că se ocupă cu contrabanda de blănuri, rochii, mantouri - model pe care le introduce clandestin în țară. Ceva mai târziu, pe 31 octombrie, Banca Națională Română cere Vămii Cenad percheziționarea minuțioasă a numitului Sulyok, *„pretins ziarist originar din Oradea, care iese din țară la anumite perioade în scop de propagandă iredentistă, având asupra sa devize de ontrabandă.”*

Aproape trei săptămâni mai târziu, Direcțiunea Personalului din cadrul Ministerului Finanțelor dispune ca luni, 21 noiembrie 1938, steagul tricolor românesc să fie arborat cu doliu sau în bernă, aceasta cu prilejul înmormântării lui Kemal Atatürk, președintele Republicii Turcia.

Iar la 16 decembrie, Chestura emite un ordin către Vama Cenad și Detașamentul de Poliție Cenad prin care se cere imperativ oprirea în vamă a coletului cu seria A 58 dintr-un număr de colete transmise din Germania către societatea R.I.M.A. Acesta conținea nimic mai mult decât explozibil destinat unor atentate teroriste. O zi mai târziu, pe 17 decembrie, Vama este înștiințată că Hain Edelstein, zis Vanea Rusul, se ocupă de contrabandă cu aur și bijuterii, drept pentru

care se face absolut necesară o percheziționare cât mai amănunțită asupra sa.

Un „*bun român*“ denunță pe 30 decembrie 1938, la Vama Nădlac, care va trimite acest denunț la Vama Cenad, cum că „*supusul cehoslovac Bor Uros sau soția acestuia, Bor Margareta, în baza unui singur pașaport, scot bani românești în contul unor datorii pe care le au anumiți cetățeni români față de aceștia.*“

Direcțiunea Generală a Poliției și Direcțiunea Presei din cadrul Ministerului Propagandei Naționale interzic introducerea în România a unui mare număr de titluri de cărți și reviste. O altă listă este datată 19 aprilie 1940 și ajunge la Cenad pe 24 aprilie. Orice tipăritură poate fi introdusă doar cu aprobarea din partea Serviciului de cenzură local sau central.

O lună mai târziu, pe 15 mai, se interzice importul de aparate de fotografiat „*Leica*“ cu teleobiectiv, importul fiind totuși posibil doar cu aprobare din partea Direcțiunii Generale a Poliției. Prevederea se extinde pe 24 mai asupra tuturor mărcilor de aparate de acest fel.

Pe 23 și, respectiv, 31 mai, la Cenad ajung alte liste de cărți și publicații interzise la import.

Iar asupra interdicției aducerii în țară de aparate de fotografiat se revine pe 21 iunie 1940, vameșii având însă obligația să raporteze la poliție numele importatorului și numărul de aparate foto importate.

Seria titlurilor interzise continuă prin notele din: 22 iunie, 6 iulie, 2 și 31 august, 12 septembrie, 19 octombrie, 5 și 18 noiembrie.

Așadar, tot ceea ce este interzis devine interesant și, ca atare, bun de contrabandă. Nu cunoaștem vreun caz în care să fi fost careva prins că aduce în țară cărți, ziare sau aparate foto interzise. Ceea ce nu

înseamnă automat că nu a existat nicio trecere ilegală a frontierei cu asemenea obiecte.

Administrația insistă asupra controlului amănunțit al evreilor care părăsesc țara, pentru a se preîntâmpina astfel scoaterea din România de valute străine și bunuri dobândite în țară.

Pe 4 august 1940, grănicerii cenăzeni arestează între Pordeanu și Cenad doi indivizi care voiau să treacă în Ungaria patru cutii de conserve „*Kohlruss*” și un pachet de vanilie de 160 g.

În primavara-vara aceluiași an, s-au importat în România, de către persoane fizice, tone întregi de piatră vântată (sulfat de cupru). Judecând după scrupulozitatea cu care au fost întocmite de către grăniceri tabelele nominale, cu numărul de kilograme/persoană, acest trafic a fost tratat cu maximum de atenție de către autoritățile române.

În ziua de 9 iulie 1940, un trăsnet lovește podul de lemn de peste Mureș, dintre Cenadul Românesc și Apátfalva, respectiv, Magyarcsanád. Arcada dinspre România a acestui obiectiv, dinamitată de armata română, sare în aer. Victimă va fi santinela, respectiv sergentul Nicolae Grigorescu, din jud. Olt. Pe cruce este indicată data de 9 iunie 1940, deși în documentele Vămii Cenad este scrisă negru pe alb data de 9 iulie 1940.

În același an, vameșii cenăzeni îi suspectează pe grănicerii din Teremia Mare că favorizează contrabanda de sfoară de manilă, însă aceștia neagă vehement. Dacă în România, un kilogram de cânepă sau manilă costa 25-27 de lei, în Iugoslavia se vindea cu 75-80 de lei, câștigul fiind de cel puțin 60%.

Cărțile germane și italiene sunt scutite, potrivit unei depeșe către Vama Cenad din 4 decembrie 1940,

de taxa de 2% reprezentând contribuția națională excepțională.

Iar prin nota din 30 decembrie, sunt prohibite toate cărțile care au un conținut îndreptat împotriva: Dinastiei și a conducătorului Statului Român, a Statului Național Legionar, a Mișcării Legionare și a conducătorilor acesteia, a Axei, de propagandă comunistă și antireligioasă.

În ianuarie, vameșii care purtau arme au trebuit să le prea jandarmilor.

Pe 19 aprilie 1941, la cunoștința girantelui Vămii Cenad ajunge o depeșă din partea Cenzurii militare - Controlul cărților străine o listă cu publicațiile al căror import este interzis. De asemenea, se anunță suprimarea foii tudoriste „*Adevărul Creștin*“ din București, a cărei difuzare devine interzisă.

Vămii Cenad i se reamintește pe 15 mai că trebuie luate măsuri împotriva contrabandei, îndeosebi cu zahăr, petrol și uleiuri. Câteva zile mai târziu, pe 26 mai, Inspectoratul Circ. IV-a Vamale Timișoara anunță Vama Cenad că vagoanele CF goale scot în Iugoslavia fier vechi, maculatură, sticlă spartă, încălțăminte și cauciuc uzat și aduc mărfuri străine. Se solicită interzicerea ieșirii sau intrării unor asemenea mărfuri.

În urma repetatelor plângeri ale girantelui Vămii Cenad către superiorii săi privind faptul că o serie de automobile și camioane militare germane transportă civili și nu opresc nici la somațiile grănicerilor, Inspectoratul regional vamal îi va scrie girantelui Vămii Cenad să noteze numerele de circulație ale autovehiculelor în cauză și, dacă e posibil, și numele soldaților germani în culpă.

Între timp, se constată că se află în circulație din ce în ce mai puține monede. Ca atare, prin ordinul circular nr. 79732 al Ministerului Finanțelor din 30 mai 1941, nu se mai admite scoaterea din țară a niciunui fel de monede, suma maximă în bancnote admisă a fi scoasă fiind de 2.000 de lei.

Primăria localității Iarmata Neagră din județul Arad va înștiința pe 11 iunie autoritățile românești că, potrivit unor informații neverificate, autoritățile maghiare tipăresc de zor bancnote românești false, pentru a submina puterea monedei naționale românești. Astfel că pe 23 iunie, se solicită imperativ împiedicarea intrării în România a banilor străini.

Apucăturile neortodoxe ale vameșilor români, pe care le-am resimțit mult după 1989, au fost taxate încă din 6 octombrie 1941, când inspectorul regional vamal din cadrul Circumscripției a IV-a vamală Timișoara îi reamintea girantului Vămii Cenad că *„...felul de comportare a funcționarilor noștri de la frontieră lasă mult de dorit față de funcționarii vămilor din alte țări, unde se observă ordine, curățenie și politețe“*.

Aflăm între timp, din corespondența oficială, că militarii de pe autovehiculele militare germane fac contrabandă cu mărfuri pentru întreprinderi industriale și comerciale.

Pe 8 decembrie, organele vamale superioare dispun arestarea persoanelor civile care, chiar dacă se află sub protecția militarilor germani, nu au actele în regulă. Mai mult decât atât, în caz de violare a frontierei, se va trage asupra lor.

Titlurile altor 16 cărți și reviste interzise de cenzură vor ajunge la Vama Cenad pe 12 decembrie 1942.

Pe 6 aprilie 1942, Comandamentul Companiei 5-a Grăniceri-Pază din cadrul Regimentului 4 Grăniceri Pază scria către Vama Cenad: „Vi se înapoiază un număr de 5 carnete lucrători a proprietarilor limitrofi, din comuna Pordeanu.

Aceștia nu sunt lucrători, ci (unguri) dornici de a lua legătura cu cei de dincolo și în special a face contrabandă.

Cea mai mare parte dintre ei sunt la rândul lor proprietari de terenuri mai mari ca prezenții lor stăpâni.

- S-a lăsat doar membrii familiilor și lucrătorii logiți (!?), în raport cu întinderea proprietății limitrofe și a vârstei proprietarului.

- Compania a cerut Plotoanelor care din actualii proprietari și-au adus în anul precedent recolta în țară - și se va retrage viza noastră și acelora (unguri) care nu și-au adus recolta.“

Dintr-o notă a Serviciului administrativ al Direcției Vămilelor, ajunsă la Vama Cenad pe 8 aprilie aflăm că se menține zona de 5 km de-a lungul granițelor, acces având doar cei care dețin pământ de cultivat. „Într-o zonă de 500 mtr. adâncime, de-o parte și de alta, nu se va permite decât cultura plantelor joase, pentru a nu se împiedica vizibilitatea organelor de pază și a nu se facilita contrabanda sau trecerile clandestine“

Trecerile sunt permise în perioada 1 aprilie-30 noiembrie, în baza carnetelor de trecere.

Ministerul Afacerilor Interne va comunica Inspectoratului Vamal Timișoara, care, la rându-i va anunța Vama Cenad, că în lunile ianuarie și februarie, trupele germane au săvârșit nereguli, și anume șase cazuri de export și import fără forme legale și patru cazuri de treceri clandestine de persoane peste

frontieră. Drept urmare, mareșalul Ion Antonescu va ordona închiderea totală a frontierei cu Serbia, oprirea camioanelor militare germane în ambele sensuri (se va permite doar trecerea unităților germane constituite și sub comandă). *„Nimic să nu se miște din țară clandestin“*, va mai spune același ordin.

În data de 9 aprilie 1942, I. Dumitru, șeful „gărei“ (stației C.F.R.) Cenad scria către Oficiul Vamal: *„Avem onoarea de a vă aduce la cunoștință că Subsecretariatul de Stat al Aprovizionării Armatei și Populației Civile cu ordinul nr. 103.836 din 28 III a.c., a dispus anularea întocmirii biletelor de intrare pentru mărfurile aduse în România de trupele germane.“* Aproape două săptămâni mai târziu, pe 20 aprilie, șeful Detașamentului de Poliție - frontieră, comisar autor clasa I, scrie: *„Către Biroul Vamal Cenad:*

Avem onoarea de a vă semnala pe numita Kikombaum Barbara, care este bănuită că face parte din serviciul de spionaj englez.

Rugăm ca la caz că ar reveni în România, să i se facă sub pretext vamal, o amănunțită percheziție corporală și a bagajelor, comunicându-ni-se și nouă de rezultat.“

După două zile și anume la 22 aprilie, Pretura Plasei Sânnicolau Mare trimite;

„Către Oficiul Vamal Cenad

Avem onoarea a Vă transmite carnetele proprietarilor maghiari și a lucrătorilor lor din comunele Zomborul Mic (Kiszombor, n.n.), Apátfalva, Kubekhaza, cu proprietăți la noi, precum și carnetele proprietarilor și lucrătorilor din comunele Beba-Veche, Cherestur și Cenadul-Mare cu proprietăți în Ungaria și Jugoslavia, rugându-vă să

binevoii a le viza și transpune pentru o asemenea avizare Companiei 5-a Grăniceri Pază.“

Pretura Plasei Sănnicolau Mare scria pe 27 aprilie către Oficiul Vamal Cenad (de notat că respectăm titulaturile Vămii Cenad așa cum au fost acestea pomenite în diversele acte care au avut ca destinație această instituție): „[...] *Totodată trimitem și un carnet cu 3 tablouri privind pe Dna Dr. Egreși Zoltan cu aceia că acest carnet nu poate fi vizat întrucât avem date precise că susnumita are domiciliul stabilit în Budapesta și nu în comuna Apátfalva după cum autoritățile maghiare vor să ne inducă în eroare.*

În consecință, conform convenției numita neavând dreptul la obținerea carnetului de trecere a frontierei la muncile agricole. Vă rugăm a comunica aceasta cu autoritățile maghiare.“

Peste trei zile, pe 25 aprilie 1942, șeful Serviciului Tarifelor din cadrul Direcțiunii Vămirilor de la Ministerul Finanțelor solicită Vămii din Cenad să raporteze dacă a înregistrat intrarea în România a automobilului maro marca „*Buick*“ cu număr de circulație 2309 B, proprietatea lui N. Panaitescu din București, acesta ieșind din țară la 23 decembrie 1940 cu vaporul „*Transilvania*“, termenul de reimportare a sa expirând la 14 decembrie 1942.

Propaganda maghiară nu doarme. În mai, autoritățile românești descoperă că citricele importate din Italia sunt ambalate în foițe ce au imprimate pe ele imagini cu Arpad, Podul de lanțuri de la Budapesta, Turnul Pescarilor din Buda etc. Drept pentru care importurile ce servesc propaganda altor state vor fi interzise.

Nu trece nicio lună de la acest răvaș când, pe 20 mai 1942, girantele Vămii Moravița îi scria omologului său de la Vama Cenad: *„Vă rugăm a cunoaște că astăzi, a ieșit din țară autocamionul SS No. 204 177, cu plumbul vamal intact, aplicat de Dvs. la intrarea în țară care a avut loc la data de 19 Mai 1942 având conținut efecte militare și cărți germane.“*

Un fapt scandalos în ochii vameșului șef de la Cenad se petrece pe 23 mai, când impiegatul vamal Ioan S. își anunța șeful despre faptul că, după ce a dat *„drumul proprietarilor și lucrătorilor lor limitrofi din Ungaria cu barca peste Mureș“*, caporalul grănicer și sentinela *„au căutat în bagajele Dnei Gilot“*, care nici nu era de față. *„Nu știu cum să calific eu procedura acestor grăniceri care se amestecă în atribuțiunile vămii, în fața chear a vămii și fără să întrebe nimic, molestând cetățeni și oprindu-i de la drumul lor.*

Pe lângă aceasta lovind și în prestigiul nostru de funcționar față de streini și ai noștri de altă naționalitate. [...] Rog să binevoiți a dispune pe lângă cei în drept pentru a se lua măsuri și dispune aceste anomalii și anarhia aceasta.

Nu există ordine de felul acesta ca să molesteze călători grănicerii fără să țină rost de ceva și să cunoască barăm regulile bunei cuviințe. Nu știu sunt puși în acest scop de superiorii lor sau o fac din prostie fără să-și dea seama ce fac.“

Iată și ce anume au găsit grănicerii în *„corfă“*: *„2 kg Zahăr, 0,50 Kg orez, câteva bomboane cu ciocolată, ceva semințe de fasole și două scrisori pe care le-a primit de la niște țigani din Ungaria pentru niște țigani din Cenad.“*

Mărfurile au fost oprite la sucursală, iar scrisorile în limba maghiară au fost predate grănicerilor, la insistența lor.

Este interesant de radiografiat acest incident, mai cu seamă dacă luăm în considerare cele găsite în bagajul numitei Gilot și care ar fi încăput într-o banală poșetă. Grănicerii au acționat fie fiindu-le suspect bagajul foarte mic, fie la pont, în ideea că vor găsi material de spionaj, fie la ordin, vameșii fiind suspectați că închid ochii la unele aspecte ilegale în ochii militarilor, legate de contrabandă.

În acest context, pare se că vameșilor doar șicanele grănicerești nu le lipseau. Fiindcă iată, pe 6 iunie 1942, girantele vămii Cenad scria cu titlu personal - „*Strict confidențial*“ - către inspectorul financiar: „a) moralul funcționarilor acestui birou este cât se poate de scăzut *din cauza scumpetei excesive; salariul ce-l primesc neajungându-le nici cel puțin pentru hrană. [...] e) Starea de spirit a populației de la noi și de peste frontiere e cât se poate de nesatisfăcătoare din cauza scumpetei și lipsei multor articole de primă necesitate. [...] g) Curente politice și ideologice ce pun stăpânire pe masele germane sunt cele de actualitate, de ordin general; h) curentul sârb e de natură comunistă, sperând în victoria finală a bolșevicilor. La unguri nu se observă nimic.*“

Colac peste pupăză, animalelor nici că le pasă de frontiere. Pe 10 iunie, agricultorul cenăzean Anton Kühn declara la vamă că în seara zilei de 5 iunie, pe când se întorcea de la holdă, doi mânji i s-au speriat și au fugit peste graniță, la unguri, fiind prinși de aceștia și duși la Primăria din Kiszombor. Drept urmare, pe baza dovezii că era proprietarul cabalinelor, solicita să fie ajutat să-i aducă înapoi. O asemenea cerere trebuia taxată cu suma de 10 lei, asta dacă luăm în

considerare faptul că documentul are lipit pe el două timbre fiscale având pe ele chipul regelui Mihai al României, în valoare de opt și, respectiv, doi lei.

Șeful Serviciului Tarifelor va scrie pre 11 iunie 1942 către Vama Cenad:

„Urmare adresei Nr. 9403/942 a Corpului Grănicerilor Serv. Pazei Fruntariilor, vă invităm să permiteți D-lui Căpitan Haag, delegatul german în Comisia Italo-Germană din Cluj, intrarea și ieșirea din țară cu autoturismul de serviciu, Limousine Horch, Nr. motorului 3800506, numărul vamal german 4482 și inițialele C.D., ori de câte ori se va prezenta la acea vamă.“

Pe vremuri de război, ca pe vremuri de război. Presat probabil de subalterni, dar probabil și de propriile nevoi, girantele vămii cenăzene își ia inimă dinți și-i scrie superiorului său de la „Circ. IV-a Vamală“, pe 13 iunie, un nou raport: „[...] e) Starea de spirit a populației dela noi și de peste frontiere e cât se poate de revoltătoare din cauza scumpetei, lipsei multor articole de primă necesitate, a rechizițiilor de tot felul, precum și a speculei care a atins culmea și de nimeni nu se ia nici o măsură de înfrânare.

Grâul și porumbul în această regiune nu se poate obține decât cu foarte mare greutate și numai atunci dacă se plătesc 60-70 lei Kgr. [...] m) În ziua de 8 iunie luând cu mine pe soția omului de serviciu și mergând la sucursala Podul Mureș și procedând la o revizie a bagajelor și percheziția corporală a tuturor acelor ce trec la munca agricolă, s'a găsit la femeia Kovacs Mihaly din comuna Apatfalva - Ungaria, ascunse pe sub veșminte, diferite mărfuri pe care le-a introdus în țară.

I-am dresat procesul-verbal de contrabandă Nr. 311 din 8 Iunie 1942, confiscându-i mărfurile și aplicându-i amenda de 1.794.“

Pe 30 iunie, șeful Detașamentului de Poliție-frontieră, comisar ajutor cl. I, trimite în copie la Vama Cenad Ordinul Chesturii Timișoara nr. 404/23 iunie 1942:

„Direcțiunea Generală a Poliției este informată că din Ungaria se aduce clandestin arme și muniții pentru maghiarii din Ardeal.“

Rezoluția la această situație a fost următoarea:
„Se va proceda la cât mai dese percheziții corporale[...] cei prinși vor fi imediat arestați.“

Unii dintre militarii germani prezenți în România se ocupă și de diverse afaceri mai mult sau mai puțin legale. Dovadă este o notă prin care, pe 5 iulie 1942, chestorul Traian Meseșan solicită Biroului Vamal Cenad să împiedice trecerea peste frontieră a mașinii germane cu nr. WH. 89597, însoțită de doi soldați germani, *„care urmează a trece mobilă clandestin.“*

Girantele Vămii Cenad îl va înștiința pe 7 iulie 1942 pe inspectorul financiar că, pe 2 iunie 1941, s-a întocmit proces-verbal de contrabandă *„Nr. 251, indivizilor Adam Ceaschi, Matia Nicolae, Hingel Martin și Jek Petru, toți din Teremia-Mare, pentru*

1) kg 3,520 Anvelope de cauciucuri noi pentru biciclete

2) kg 0,230 Ventile din cauciuc pentru biciclete

3) kg. 0,230 camere din cauciuc noi pentru biciclete

4) kg 0,690 Soluție pentru lipit cauciucul.“

Acestea au fost scoase la licitație:

„În ziua de 22 oct. 1941, ținându-se licitația, s'a obținut suma de lei 15000, adjudecându-se provizoriu

asupra D-lui Marienuț Svetozar din comuna Cenad. “ Direcțiunea Vămilelor nu este însă de acord cu rezultatul licitației și dispune ca marfa confiscată să fie cedată Subsecretariatului de Stat al Înzestrării Armatei. Numai că delegatul acestei instituții nu se va prezenta să ridice marfa.

Direcțiunea Vămilelor face o nouă înștiințare către respectivul subsecretariat, însă nici de această dată nu se va prezenta delegatul în cauză.

Drept urmare, girantele Vamei Cenad va scrie: „... deoarece pentru deplasările pe frontieră mijloacele de transport se procură cu foarte mare greutate fiind și costisitoare, iar când este sezonul muncilor agricole este chiar imposibil de găsit, vă rugăm a interveni locului în drept, ca 4 camere (din cele 7 camere) și cele 4 anvelope să fie cedate în mod gratuit Imp. Sasu Ioan și Omului de serviciu Truț Ioan dela această vamă, care au biciclete și care se folosesc în deplasările pe frontieră, dar care în prezent din cauza camerelor și a (cauciucurilor) anvelopelor uzate au devenit aproape inutilizabile.”

Directorul general al Serviciului Administrativ din cadrul Direcțiunei Generale a Vămilelor - Ministerul Finanțelor va solicita Vămii Cenad, la 11 iulie 1942: „Potrivit celor comunicate de Marele Stat Major prin adresa Nr. 553748/942, vă rugăm să luați toate măsurile pentru ca toate coletele în transport prin țară care au ca destinație o localitate din fosta Iugoslavie, să fie controlate cu cea mai mare atenție deoarece s'a constatat că sub denumirea de «ziare vechi», s'a reușit să fie transportate în susul Dumării arme noi de proveniență sovietică care au intrat în posesia unor teroriști sârbi.”

Pe 22 iulie 1942, girantele Vămii Cenad va solicita aprobarea de către superiorii săi ca punctul de

trecere a frontierei Ferma Sămânța, până atunci accesibil doar trecerii cu autovehicule, să fie deschis și pentru trecerile având drept scop muncile agricole, trecerea cu barca pe la punctul de trecere Podul Mureș fiind anevoioasă și chiar imposibilă.

În plină lună a lui Cuptor, respectiv la 25 iulie 1942, primarul Volk al Cenadului-Vechiu solicita, pe bază de tabel, eliberarea permisului de pășunat. În cauză erau 93 de cai, 273 de vaci, 238 de viței, 254 de porci, 115 scroafe și chiar 79 de găște.

Cinci zile mai târziu, cantonierul Simion Stoicănescu de la Begova solicită și el permis de pășunat pentru un cal, o vacă, o vițea, 42 de oi albe, șapte oi negre, nouă miei și șase scroafe.

Faptul că legionarii se aflau sub lupa Poliției din acea vreme reiese dintr-o notă pe care șeful Detașamentului de Poliție-frontieră a solicitat Vămii Cenad ca „... la o eventuală intrare în țară a legionarului C. Baca, aflat în prezent în Germania, să i se facă o minuțioasă percheziție la bagaje, sub pretext vamal, la care să asiste și organele noastre.“

La sfârșitul aceleiași luni, pe 30 iulie, Direcția Generală a Poliției emite un ordin de reținere a oricărei persoane care ar încerca să scoată din țară jachete de bison, haine de focă, haine veritabile de lutru, vulpi argintii, haine Duncan (miel din India).

Vama Cenad primește pe 4 august o notă în care se face referire la o adresă a Direcțiunii Artelor din cadrul Subsecretariatului de Stat al Cultelor și Artelor, prin care se interzice scoaterea din țară a obiectelor de artă țărănească, icoane pe lemn sau sticlă, scoarte (covoare), ii, fote, marame, olărie veche, sculpturi sau creștături în lemn, obiecte de metal, corn, piele sau gravuri.

Contrabanda continuă. Dovadă că pe 31 august, vameșii încheie un proces-verbal prin care se aduce la cunoștință faptul că pe 28 august, pe drumul de la Cenad la Nerău, jandarmii din Cenad au găsit pe drum pe Gimpel Nicolae din Tomnatic. Acesta avea ascunse sub fânul din căruță trei vase cu sodă caustică a 50 kg fiecare. El era însă doar pe post de cărauș, Alții doi, prinși atunci de jandarmi, cu concursul lui Gimpel, erau contrabandiștii.

Pare-se că tot mai multe persoane se află în atenția Poliției. Aceasta va trimite Vămii Cenad două note, una pe 23 septembrie, iar cealaltă pe 28 septembrie, prin care solicită percheziție amănuțită asupra lui Ion Protopopescu, directorul societății „Inco“ din București, respectiv asupra lui Iacob Dancea.

Trupele germane și italiene își fac de cap. Drept pentru care mareșalul Ion Antonescu, conducătorul statului, ordonă pe 18 octombrie 1942 ca trenurilor care nu se supun controlului să li se detașeze locomotiva cu două stații înainte de stația de vamă și să se rețină până ce călătorii intră cu toții în legalitate.

La rândul său, Serviciul Tarifelor solicită în mod repetat raportarea lunară a automobilelor aliate (germane și italiene) ieșite și intrate. La care Vama Cenad va raporta ulterior că în noiembrie 1942, pe la punctul de frontieră Sămânța au intrat în țară trei automobile germane și au ieșit două, tot germane. Nu s-a importat niciun automobil.

Pe 8 decembrie ajunge la Cenad un camion militar german, însoțit de un subofițer și doi soldați din trupele SS. Camionul conținea 32 de lăzi plumbuite, ca și colete diplomatice pentru București.

La începutul lui 1943, mai precis pe 2 ianuarie, Ministerul Înzestrării Armatei și Producției de Război impune raționalizarea consumului de benzină.

Din 5 ianuarie, militarii și civilii germani și italieni nu mai pot intra sau ieși din România pe bază de autorizație de călătorie ca și până atunci, ci doar cu pașapoarte de serviciu, diplomatice sau obișnuite. Se pare însă că, în urma unor presiuni asupra României, se va reveni asupra acestei decizii extrem de repede: peste numai șapte zile, pe 12 ianuarie. Militarii germani vor putea utiliza în continuare legitimațiile verzi, iar însoțitorii civili ai acestora, cele de culoare roșie.

Din corespondența intervamală reiese faptul că pe 22 ianuarie 1943, girantele Văzii Moravița, aflată la frontiera cu Iugoslavia, îl va înștiința pe omologul său cenăzean despre faptul că au ieșit pe la Moravița, în noiembrie și decembrie 1942, un autocamion marca Büssing cu 4.600 l de benzină, unul cu 800 l de benzină, 370 kg de ulei și 3.600 kg de motorină. Ceea ce denotă faptul că frontul din Iugoslavia trebuia aprovizionat.

Serviciul contravenții de la Direcția Administrativă a Direcțiunii Generale a Văzilor va comunica pe 26 martie către Vama Cenad cum că există informații că se face contrabandă cu săpun și sodă caustică, mărfuri ce lipsesc în țara vecină, Ungaria. Acestea se ascund în vagoanele de călători sau marfă, între osie și platformă..

Șeful Văzii Cenad, Gh. Lițescu, solicită Companiei a 7-a Grăniceri din Sânnicolaul Mare, pe 19 octombrie 1944: *„Întrucât biroul vamal în prezent nu mai funcționează în același local și nici apropiat*

de Plutonul de grăniceri așa cum a funcționat în trecut când sentinela putea supraveghea din postul său și localul vamei.

Având în vedere că toate vămile au atașat în mod permanent câte-un post de sentinelă pichet post vamal.

Am onoarea a vă ruga să binevoiți a dispune ca Plut. 1/7 Gr. Cenad să înființeze pe lângă acest birou vamal un post permanent de santinelă“.

Cum solicitarea girantelui cenăzean nu se rezolvă, acesta va trimite 13 noiembrie o telegramă „... cu rugămintea de a se interveni de urgență la corpul grănicerilor de a se da ordin Regimentului 4 Grăniceri Deva, să înființeze un post permanent de sentinelă la Vama Cenad.

Valorile, materialul și avutul vămei este complet lipsit de pază din lipsa post grăniceresc“.

Pe 31 decembrie 1944, Vama Cenad avea șapte angajați și anume: Gheorghe Lițescu - girantele vămii, Nicolae Jipa, Petru Tuca, Ioan Sasu, Nicolae Arimie, Theodor Mardare și Elena Ruset.

La 11 ianuarie 1945, sectorul Vămii Cenad se întindea pe o distanță de 123 km, începând de la râul Mureș, apoi la Begova (unde Mureșul intră în Ungaria), unde se află pichetul nr. 17, continuând cu linie convențională delimitată prin borne, până la Pichetul Principesa Ileana nr. 6 (sect. Reg. 9 Grăniceri) în dreptul comunei Beba Veche. Între pichetul nr. 6 și pichetul nr. 13, în dreptul comunei Teremia Mică, frontiera era delimitată de Iugoslavia prin borne. Prin Legea vămilor, Vama Cenad avea patru sucursale și anume: Podul Mureș, Pordeanu, Beba Veche și Valcani.

În perioada 1 aprilie-31 decembrie 1945, „s'a dresat la Vama Cenad un nr. de 81 procese-verbale de contravenție și contrabandă“ Prin 28 de procese-verbale s-au confiscat 682.500 de lei, 180 de lire sterline, 1.675 de dolari, 500.965 de pengö, 8.601 de ruble, 5.732 de șilingi austrieci, 2.825 de koroane cehe și 50 de franci elvețieni. S-au mai reținut și deus la Banca Națională a României, ca plus pe cota admisă la ieșirea din țară: 772.000 de lei, 6.628 de pengö și 645 de ruble.

O depeșă deloc plăcută va ajunge sub ochii girantului de Cenad pe 8 noiembrie 1945, aceasta venind din partea Direcțiunii Generale a Vămilelor, Serviciul Administrativ: „*Marele Stat Major, secția II-a, prin adresa No. 534136/945, ne face cunoscut că locuitorii de la granița de vest a Țării fac numeroase contrabande cu monede de 100 lei, vânzând 1 kgr. de monede cu 65.000 lei.*

În Ungaria, aceste monede se transformă în tacâmuri.

Un serviciu de tacâmuri pentru 12 persoane confecționat din astfel de monede, având o greutate de 2 1/2 kgr., se vinde cu aproximativ 550.000 lei.

Vă invităm a lua imediat toate măsurile de supraveghere și control, în vederea prinderii și stăvilirii acestor contrabande ce se fac cu moneda noastră națională“.

Cu toate că numărul necesar de personal era 12, iar cel efectiv de numai șapte, numărul de procese-verbale de contravenție și contrabandă în anul financiar 1945/1946, comparativ cu anii anteriori aăta astfel: 1945/1956 - 81; 1944/1945 - 12, 1943/1944 - 21, 1941/1942 - 2.

Prin Ordinul Direcției Generale a Vămilelor nr. 947580 din 11 ianuarie 1946, în baza deciziei

ministeriale nr. 947579 din 10 ianuarie 1946, în zona de frontieră, pe o distanță de 10 km în interior, nu vor putea circula: sare sub nicio formă, peste 100 kg; peste 100 kg tutun și fabricate C.A.M.; peste 1.500 grame tutun sau țigarete; sticlă pentru geamuri peste 20 mp; sodă caustică peste 30 kg; drojdie de bere peste 3 kg; săpun de rufe sau de față peste 20 kg; decât în baza unei autorizații eliberate de Administrația Vamală, Vamă sau Prefectură.

Pe 6 decembrie 1946, girantele Vămii Cenad raportează superiorului său, inspectorul financiar, faptul că autoritățile maghiare au blocat șoseaua internațională Timișoara-Cenad-Budapesta cu trei rânduri de șanțuri și rețele de sârmă ghimpată, închizând astfel circulația rutieră între România și Ungaria. Ordinul a venit din partea Comisiei Aliate de Control din Budapesta. Drept urmare, a încetat orice trafic auto.

În acest context trebuie reținut și faptul că autoritățile românești au impus demontarea în 1925 a căii ferate ce lega Timișoara de Szeged, via Cenad. Practic, odată cu blocarea șoselei de către unguri, s-a intrat într-o fază de lungă durată și cu un impact nefericit îndeosebi pentru cetățenii români și maghiari care aveau rude de-o parte și de alta a frontierei.

În momentul de față, la nivelul și din inițiativa camerelor de comerț din Timișoara și Szeged, se studiază posibilitatea reluării traficului feroviar pe aceeași rută, dar cu siguranță, cheltuielile vor fi foarte mari, aceasta având în vedere faptul că, cel puțin la Cenad, ar trebui (re)construite două poduri: unul peste ceea ce locuitorii Cenadului numesc Groapă sau Puțul, o baltă relativ adâncă, rămasă în urma regularizării albiei râului Mureș, unde încă mai există

două picioare de pod, și acestea deja nesigure, și altul peste actuala albie a Mureșului.

„*Activitatea Vămii se mărginește în prezent numai la traficul de treceri la muncile agricole*“, mai scria girantele în raportul său. E lesne de ghicit starea sufletească a unui funcționar public care-și vede clar amenințat nu doar postul, ci și cariera. Schimbările politice, impuse de învingătorii din cel de-al Doilea Război Mondial, U.R.S.S. în cazul de față, impuneau deja concluziile de rigoare.

De la 1 martie 1946, șeful Vămii Cenad este Răceanu R. Oscar, iar Lițescu Gheorghe e șeful biroului administrativ. În calitatea sa de șef, Răceanu va scrie negru pe alb, într-un raport către superiorii săi, că, la Cenad, contrabanda s-a intensificat cu începere din august 1944. E lesne de ghicit și data: 23 ale lunii respective, când România a întors armele împotriva fostei sale aliante, Germania. Interesant este faptul că nu etnicii maghiari din România au fost primii suspecți, ci conductorii de tren români, de pe ruta ce lega Timișoara de Szeged, via Valcani. Vama Cenad solicită percheziția personalului C.F.R.

Pe 7 februarie 1947, Direcțiunea Generală a Vămilelor din cadrul Ministerului Finanțelor trimite la Vama Cenad o notă prin care solicită un maximum de vigilență față de contrabandă, fiindcă „*prin diferite puncte de frontieră se trec clandestin în Ungaria și Jugoslavia cantități însemnate de alimente (cereale și derivarele lor, grăsimi, sare, cărnuri afumate etc.*“

La 24 mai, șeful Vămii Cenad, Răceanu R. Oscar, solicită la București înființarea în acest obiectiv a unui post de grăniceri. „*În comună se fac adeseori sparger și furturi.*“ Pe de altă parte, notează el, „*Biroul vamal este instalat în cameră joasă și expusă spargerii.*“ În același timp, patrimoniul Vămii

cuprinde o mașină de scris, registre etc. De observat că înainte a existat un post de santinelă, însă acesta a fost desființat.

Bibliografie: Direcția Județeană Timiș a Arhivelor Naționale - Fond 277 Vama Cenad, inv. 509, dosarele: 4, 7, 9, 12, 14, 16, 18, 23, 29, 30, 37, 38, 44.

La Sânnicolau Mare - prima școală agricolă din România

Dacă la Cenad a funcționat, pe la anul 1000, prima școală de pe teritoriul României de astăzi, la doar câțiva kilometri mai departe, la Sânnicolau Mare, a funcționat prima școală agricolă. Anul înființării acesteia din urmă este întrucâtva controversat, însă cert este că nașterea ei se înscrie în cadrul competițiilor pedagogice existente în cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Incertitudini

În „Istoria științei și tehnicii în România în date cronologice“, apărută în 1985, la Editura Academiei, autorii, respectiv Șt. Bălan și N. Mihăilescu, au trecut la anul 1799 și înființarea celei mai vechi școli generale de agricultură: cea de la Sânnicolau Mare. Cu certitudine, data a fost preluată din monografia școlii, realizată în 1958, de ing. Petru Botiș (director al acestei unități de învățământ), ing. Bakonyi Maria și ing. Gheorghe Alexe, profesori la aceeași școală. Nu este însă exclus ca și cei trei autori să fi preluat informația dintr-o monografie anterioară, întocmită în 1925 de Szöke Mihail. Într-unul din materialele documentare puse la dispoziția noastră de către actualul director, aflat deja într-al optsprezecelea an în aceeași funcție, dl Nicolae Buniov, apare însă un alt an considerat ca fiind cel al înființării: 1802. Drept pentru care în 2002 s-ar putea aniversa două veacuri de existență. Data apare în ziarul „Patriotischer

Tageblatt“ din Brno și a fost scris de nimeni altcineva decât de slovacul Samuel Tešedik, pe atunci director al Școlii practice agricole industriale din Sarvas, care, pe 31 iulie 1801, a fost desemnat să prezinte unei comisii speciale planul de organizare a viitoarei școli. Comisia a analizat planul în octombrie 1801 și l-a aprobat cu condiția ca școala să fie inaugurată în martie 1802.

Nevoia de calificare

În 1781, pământurile din jurul actualului oraș Sânnicolau Mare au fost cumpărate de doi frați macedoneni, Cristof și Ciril Naco (Nako, ulterior), crescători de oi. Aceștia s-au maghiarizat, au trecut la religia catolică și au obținut titlul de conte. Îmbogățindu-se din exploatarea pământului, ei au construit biserica catolică (1824) și castelul (1864) existente și astăzi în cel mai vestit oraș al României, Sânnicolau Mare. Pentru a avea lucrători agricoli calificați pentru miile de hectare de teren arabil pe care le dețineau, ei s-au hotărât să înființeze o școală agricolă pentru a pregăti anual câte doisprezece fii de iobagi de pe moșia lor. Pentru înființarea acesteia au fost puse la dispoziție pământuri din moșia Nako, dar și clădirea unei vechi stații de diligență și han din partea de vest a localității, pe drumul Sânnicolau Mare, Szeged, Budapesta, Viena. În evoluția acestei școli au existat patru etape: 1799-1889, școală particulară a familiei Nako; 1889-1919, școală de stat, sub imperiul austro-ungar, în cea mai mare parte însă, tot pendinte de familia Nako; 1919-1948, școală de stat, sub statul român; 1948-prezent, evoluția școlii în urma reformei învățământului.

Cei dintâi școlari

Samuel Teședik a fost cel care a propus ca limbile de predare să fie româna, maghiara și germana, iar cei doisprezece elevi (câți au fost în primii ani școlari) să fie de patru naționalități: trei români, trei, germani, trei maghiari și trei sârbi. Întreținerea acestora se făcea prin sistemul bursier, fiecare beneficiind de câte 40 de coroane anual (un chintal de grâu costând pe atunci între 8 și 10 coroane). Sumele au fost plătite de contele Nako pentru doisprezece elevi (parțial în bani, parțial în alimente și lemne de foc), iar 13 comune bănățene au suportat cheltuielile pentru un elev. Pentru a fi primiți la școala particulară a familiei Nako în calitate de bursieri, copiii trebuiau să fie mai întâi recomandați de familia Nako sau de comune. Ceilalți aveau nevoie de recomandări de la moșieri, preoți, învățători sau foști absolvenți. Dacă la început, vârsta elevilor era cuprinsă între 10 și 14 ani, mai târziu copiii trebuiau să fi împlinit 17 ani și să fi absolvit 6 clase elementare, de preferință însă 2-3 clase de gimnaziu.

Învățând prin muncă

În timp, averea școlii agricole a suferit modificări. La început, suprafața a fost de 10 hectare. În centrul acestui teren se afla o grădină experimentală de aproximativ 2 hectare, astfel ca învățătorii și elevii să nu piardă timp umblând și pentru ca toate lucrările să se poată face sub ochii învățătorilor. În grădină se cultivau plante tehnice și furajere care, după experimentare, erau introduse în producție la scară mare. Cu timpul, pe lângă cele 24

de iugăre de pământ rămase de la contele Nako, s-au adăugat 100 de iugăre din partea localității Sânnicolau Mare și 50 de iugăre primite prin reforma agrară.

Plata învățătorilor

Învățătorul principal primea 300 de florini pe an și un sfert din produsul natural, ne-a declarat dl director Nicolae Buniov. Al doilea sfert se împărțea între soția acestuia și adjunct. Cel de-al treilea sfert revenea elevilor și colaboratorilor. În fine, cel de-al patrulea sfert revenea casei școlare, din care se plăteau premiile, se cumpărau cărți, semințe și unelte, se subvenționau călătoriile de studii și se acopereau cheltuielile ocazionale. Învățătorul principal avea la îndemână un adjunct care îi învăța pe elevi cititul, scrisul și socotitul, supraveghind și lucrările în câmp atunci când superiorul său era ocupat cu alte lucrări. În procesul pedagogic era implicată și soția învățătorului principal, ea participând la lucrările din grădiniță, la creșterea albinelor și a viermilor de mătase.

Absolvenți

Școlarizarea dura doi ani, anul școlar fiind de 10 luni (între 1 octombrie și 31 iulie). Examenele de absolvire se țineau în luna august. De menționat că, pe lângă școala de agricultură, au mai funcționat în aproape fiecare an cursuri temporare de iarnă (câte 2-3 luni), pentru industria casnică, respectiv pentru împletit coșuri, legat mături etc. Absolvenții erau repartizați în producție după cerințele moșierilor, pe moșiile din Câmpia Tisei, în nord până la Săcuieni și Cluj, precum și în Muntenia și Moldova, ei lucrând ca administratori, șefi de culturi, agronomi etc. Numărul

absolvenților era între 8 și 20 anual, în perioada 1914-1918 reducându-se din cauza războiului.

Context

Ian Amos Comenius (1592-1670) a fost cel care a lansat ideea că în școli trebuie să se învețe tot ceea ce poate perfecționa ființa umană și poate astfel contribui la ameliorarea stării economice, politice, morale și școlare. Toate acestea puteau fi însușite de către elevi doar prin parcurgerea diferitelor trepte pe baza experienței proprii. Opiniile sale i-au influențat pe așa-ziii „*filantropi*“ ai vremurilor care au urmat, în primul rând pe Iohan Bernard Basedow (1742-1790), colaborator al lui Cristian Gothilf Salzmann (1744-1811) și pe prietenul lui Basedow, Friedrich Eberhardt Rochow (1734-1805), care a administrat o moșie și a ajuns la concluzia că baza mizeriei morale și materiale a țăranilor zace în neștiința lor și că toți oamenii au dreptul la educație. El a preconizat reorganizarea școlii primare și a elaborat o carte de citire care a servit ca exemplu pentru prelucrarea cărților de citire. Pedagogii filantropi au promovat științele naturale, însă în procesul pedagogic acestea au fost folosite cu adevărat, pentru prima dată, de Samuel Teședik. Acest paroh a înființat, în 1779, Școala practică agricolă industrială din Sarvas, prima unitate școlară cu acest profil din lume. Totodată, a contribuit, în 1797, și la înființarea, la Keszthely, a primei academii agricole din lume, denumită „*Geogicon*“ și aparținând lui Gheorghe Festetics de Tolna (1754-1819). A treia școală agricolă pe teritoriul monarhiei habsburgice și prima de pe teritoriul României este, așadar, cea de la Sânnicolau Mare.

Astăzi

În prezent, Grupul Școlar Sânnicolau Mare, continuator al vechii școli de agricultură, include un liceu și o școală profesională. În anul școlar 2001/2002, funcționează 33 de clase. Liceul are 11 clase, 255 de elevi și două profile: mecanic (pentru meseria de tehnician mecanic) și, respectiv, resurse naturale și protecția mediului (pentru două meserii și anume: tehnician agronom și tehnician veterinar). În 1998, unitatea s-a unificat cu Școala Profesională de petrol din aceeași localitate, astfel că, acum, școala profesională din cadrul Grupului are 22 clase și pregătește 580 de elevi pentru șase domenii: mecanic (mecanici agricoli, mecanici auto, operatori extracție țigeti, mecanici echipament foraj extracție, tinichigii auto); electromecanic (electromecanici foraj extracție); electric (electricieni auto); agricol (agricultori pentru cultura de câmp, legumicultori, zootehniști); construcții (zidari, pietrari, tencuitori, dulgheri, tâmplari); industria textilă (confecționeri îmbrăcăminte femei). Întrucât în zonă au apărut unități industriale noi, orașul Sânnicolau Mare fiind cunoscut în România ca orașul fără șomeri, pentru anul școlar 2002/2003 s-au solicitat specializări pentru meseriile de mecanic instalații hidraulice și pneumatice și electronist aparate și echipamente de automatizări. Grupul are pe statele sale de plată 18 profesori pentru materiile așa-zis „umane“ și cele „reale“, un preot, 9 ingineri agricoli și 3 maiștri agricoli, 9 ingineri și 9 maiștri în diferite alte specializări.

„**Agenda**“ nr. 17/27 aprilie 2002

Inundațiile, printre cele mai dureroase catastrofe naturale din istoria Banatului

Recentele inundații care s-au abătut asupra județelor din vestul României vor rămâne în istoria ținutului. Din nefericire, vor fi un reper dureros în primul și în primul rând pentru cei afectați direct. Câți dintre aceștia vor avea puterea morală și materială de a o lua de la capăt este greu de spus. Cert este că trebuie să începem să ne reconsiderăm atitudinea față de ideea solidarității umane. Până nu va fi prea târziu.

„Cel mai trist loc de ședere“

Da, în aparență un titlu de articol, care duce la ideea unei catastrofe regionale. Dincolo de cuvinte, însă, recentele inundații ne pot ilustra cam cum era Banatul înainte de debutul desecărilor și îndiguirilor în vremea când guvernatorul provinciei era generalul imperial austro-ungar Florimund de Mercy. Când, la fiecare rupere de nori, apele învolburate și prea mari făceau neîncăpătoare albiile și se revărsau peste maluri, inundând tot ceea ce se putea inunda. Să nu mai vorbim de animalele surprinse de viituri și înecate, un fel de pagube colaterale care intrau apoi în putrefacție și deveneau adevărate bombe sanitare pentru toți exponenții regnului animal, deci și pentru oameni. Nici nu e de mirare, așadar, că boli dintre cele mai crunte decimau fără milă formele superioare de viață. Mărturiile eruditului venețian Francesco

Griselini, devenit bănăţean pentru o perioadă de vreme, cuprinse în a sa „*Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*“ (Editura „*Facla*“, 1984), sunt, credem, convingătoare în acest sens: „*E adevărat că și în vremuri mai vechi pământul din apropierea Mureșului și cel de-a lungul Tisei, de la Seghedin și până dincolo de Titel, era mlăștinos. Aceste mlaștini nu se întindeau însă atât de mult, precum fură găsite în anul 1717. Mlaștina de la Aranca ajunsese, peste Kiskanizsa, până la Mokrin. În afară de aceasta, apele râurilor Beghei, Timiș, Birda, Bârzava, împreună cu o mulțime de pâraie și scurgeri ale izvoarelor, fuseseră lăsate în voia soartei. Nimeni nu știe să se folosească de mijloacele puse la îndemână de hidrostatică (ramură a hidromecanicii care studiază legile echilibrului fluidelor și ale corpurilor scufundate în ele, n.n.)... Cred că este suficient dacă voi aminti numai patru din aceste mlaștini de odinioară. Două dintre ele se întindeau de la Beghei până la Kikinda, ajungând de acolo doar la mică depărtare de Becicherecul Mare. Celelalte două mlaștini, de la Ilanča și de la Alibunar, se întindeau de la malul de miazăzi al Timișului, cale de mai multe mile, pierzându-se într-un strat nisipos din apropiere de Palanca Nouă... Mlaștinile pontice, atât de renumite în vechea și noua Romă, nu pot fi comparate deloc cu cele din Banat. Permanentele schimbări atmosferice cărora le este expusă țara, datorită poziției ei naturale, precum și emanațiile molipsitoare care se ridicau din atâtea ape împuțite și pline de putregaiuri au făcut din Banat cel mai trist loc de ședere“.*

Așadar, la fiecare ploaie mai mare, apele din Munții Banatului se repezeau furioase peste șes. Pe vremea aceea nu existau diguri și canale colectoare și nici unguri, germani, austrieci și chiar finlandezi care să aducă motopompe, astfel că surplusul de apă se elimina numai și numai prin evaporarea naturală. Iar dacă avem în vedere că nu aduna nimeni animalele moarte de prin ape, cum nu exista aviație care să împrăștie insecticide, „...atâtea ape stătătoare și pline de putregai adăposteau și dădeau în același timp naștere unei mulțimi de genuri și specii de insecte, deosebit de supărătoare pentru oameni și vite în cursul verii și toamnei“, mai spune același Griselini.

Apă mare, prin ochi de copil

În timpul marilor inundații din 1970, eram elev în clasa a VIII-a, la Cenad. Ploile de primăvară au umflat apele Mureșului, astfel că râul a inundat zona inundabilă și vestitele plantații de pomi fructiferi. De Paști, noi, copiii, fascinați de apele mari, ne am dus la dolmă și, fiind foarte cald, am făcut și o scurtă baie lângă livada de cireși în plină floare. A venit luna mai și Mureșul a devenit amenințător. În curtea școlii au apărut soldați, alții decât cei care păzeau granița cu Ungaria. De la școală am fost trimiși prin sat să anunțăm că vin ape mari și lumea trebuie să plece. Apoi am fost eu însumi refugiat la Timișoara. Când m-am reîntors în comună, au început căldurile. Am cules cireșe de pe plută. Apoi au început pescuitul și băile în marea de dincolo de dig. O lume fermecătoare pentru noi, copiii. Cui să-i fi păsat pe-atunci de hectarele de semănături aflate sub apele din zona inundabilă, de faptul că livezile de piersici au început să moară? Copiii văd lumea cu totul altfel decât adulții.

De la Beghei la Bega

Cum bogăția Banatului trebuia exploatată, dar și pentru a mai fi domolită furia apelor inundate, se impunea regularizarea râului Bega. În 1759, Banatul va fi gazda inginerului olandez Maximilian Fremaut, care va începe construcția canalelor ajutătoare la sistemul hidrotehnic Bega-Timiș, precum și la ecluzele de la Coștei și Topolovăț, lucrări care s-au finalizat în 1760. Acum pare greu de crezut faptul că, până prin 1765, Bega curgea cam pe unde se află acum hotelul Continental, str. Telbisz, Piața Huniade, Modex și Bd. Republicii. În 1765, însă, râul va fi mutat pe actualul traseu. În plus, se va săpa în paralel cu Bega un șanț ce va duce spre canalul sanitar.

Lucrarea va fi considerată de Grisellini drept „*capodoperă vrednică de vechea Romă*.” Tot el va face referiri la sistemul de canale și ecluze de la Coștei și Topolovăț, „*această operă frumoasă și folositoare fu începută în anul 1759 și terminată cu totul în 1760*”. Uimit de marea lucrare numită Canalul Bega a fost și Johann Kaspar Steube, originar din Gotha (Saxonia), care și-a petrecut nouă ani în Banat. Și el va face referire la Bega și la importanța canalului în desecarea marilor mlaștini bănățene. „*Lucrare vrednică de vechii romani, el începe la Făget (Fascet), nu departe de granița cu Transilvania, și ajunge până la târgul Becicherecul Mare (Gross Becskrek), aflat la câteva ore de drum de Ungaria. Astfel, canalul străbate aproape întreg Banatul, de la răsărit spre apus*”. Johann N. Preyer (1805-1888), fost primar al Timișoarei, va scrie: „*Canalul Bega, cel mai bun mijloc de transport după calea ferată, a fost și până acum pentru acest ținut, mai ales pentru Timișoara, o binefacere extraordinară*”. Din

nefericire, încetarea navigației comerciale pe Bega și lipsa unei întrețineri susținute a sistemului au transformat râul într-un soi de baltă lungă și cuminte, arareori mai depășind actualele maluri.

Îmbunătățiri funciare în Timiș

Societatea Națională „*Îmbunătățiri Funciare*“ (S.N.I.F.), în calitate de concesionar al lucrărilor de îmbunătățiri funciare din domeniul public al statului, are, printre altele, și următoarele obiecte de activitate: administrarea, întreținerea, repararea și exploatarea lucrărilor de irigații, desecări-drenaje, combaterea eroziunii solului, îndiguiri, baraje și altele asemenea, inclusiv apărarea împotriva inundațiilor și ghețurilor, fenomenelor meteorologice periculoase și accidentelor la construcțiile hidrotehnice din amenajările proprii; realizarea programelor de investiții privind studiile, proiectarea și execuția lucrărilor de îmbunătățiri funciare. În 2004, Sucursala Timiș a raportat următoarele cifre (vezi www.snif.ro): la capitolul „*Lucrări de apărare împotriva inundațiilor*“: diguri la Dunăre și râuri interioare - 10.833 ha; baraje de atenuare a viiturilor - 193 ha. Drenaje s-au realizat pe 11.225 ha, amenajări pentru combaterea eroziunii solului pe 40.913 ha, amenajări de desecare pe 438.788 ha, din care 332.042 ha prin pompare, iar 106.746 ha gravitațional.

Problemă de civilizație

Inconștiența este tot un aspect al lipsei de civilizație. Moliciunea unei administrații pune umărul la tot felul de catastrofe. Expresii de genul „*Să vină primarul să facă!*“ sunt la ordinea zilei. E dureros să vezi (așa cum s-a văzut la recente inundații din

Banat) cum soldații lucrează, iar localnicii, adică tocmai cei afectați, stau și privesc. A fost o vreme când săpatul șanțurilor și asigurarea casei erau obligatorii. După 1989, administratorii țării au renunțat la obligativitatea asigurării locuințelor. Toba nu mai bate în sate pentru a se anunța începutul sezonului văruiului caselor, vaccinatului găinilor și săpatului șanțului. Șanțurile s-au colmatat și nu de puține ori s-au transformat în depozite de gunoaie. Goana după profit a lăsat dealurile goale de păduri, iar zone întinse din România, îndeosebi în Oltenia, riscă să redevină deșertice. Solidaritatea umană este minunată, însă nu poate înlocui civilizația și nu se poate opune catastrofelor dacă omul și administrația rămân impasibili la ceea ce se petrece în jurul lor. Evenimentele din primăvara lui 2005 ar trebui să fie un examen de conștiință pentru noi toți.

O altfel de istorie...

Potrivit site-ului oficial al Societății Naționale „Îmbunătățiri Funciare“ S.A., primele lucrări de hidroameliorații s-au executat în țara noastră în sec. al XIII-lea de către cavalerii teutoni, scopul fiind asanarea unor terenuri din depresiunea „Țara Bârsei“, în scopul amplasării centrelor populate Prejmer, Hărman și altele. Primele lucrări de înmagazinare a apelor de scurgeri în iazuri sunt semnalate în nordul Moldovei, începând de pe la 1500, având drept scop producerea de pește. Lucrările de ameliorare în scop agricol a terenurilor inundate și mlăștinoase s-au executat pentru prima oară în Câmpia Banatului în perioada 1717-1756.

Dacă am face o scurtă istorie a inundațiilor din zona Banatului, aceasta ar arăta după cum urmează. În

25 iulie 1564, o grindină apocaliptică va face ravagii în Țările Române. Ianuarie 1566 va fi unul negru pentru locuitorii din Peciu Nou, care vor fi siliți să fugă din pricina inundațiilor. De asta va afla însuși sultanul, înștiințat de beilerbeiul de Timișoara. Tot acesta îi va scrie și despre faptul că Pavel cnezul lucrează la îndiguirea Begheiului și speră să repopuleze Peciu Nou. Istoria va consemna inundații provocate de Mureș în mai 1693. Începutul anului 1722 va însemna și debutul regularizării Begăi de către inginerul locotenent Kayser. În martie același an, administrația va ordona districtelor Timișoara și Cenad să trimită de urgență oameni care să îndiguiască Mureșul revărsat. În martie 1726, zăpada foarte mare și inundațiile vor face imposibilă orice călătorie de la Cenad la Timișoara. Câteva luni mai târziu, spinoasa problemă a apelor îl va aduce la Timișoara pe Karl Schindler, inginer și maistru de mașini de apă. Marile lucrări hidrotehnice începute în Banat pun administrația în încurcătură datorită lipsei de mai mulți specialiști. Astfel că i se cere superiorului iezuit din oraș să-l aducă aici pe călugărul Kersteiner din Erlau, bun cunoscător al hidraulicii. Regularizarea și canalizarea râului Bega pe tronsonul dintre Făget și Zrenjanin vor începe în 1728. La Timișoara, cursul râului va fi mutat lateral sud față de vechea albie. Mlaștinile din jur sunt desecate. Mare supărare va provoca Mureșul în 1731, când va inunda complet localitățile Periam, Igrîș, Sânpetru Mare, Saravale, Sânnicolau Mare și Cenad. În 1740, districtul Timișoara trebuia să asigure zilnic 150 de oameni și 40 de căruțe, o parte servind la canalizarea Begheiului. Patru ani mai târziu, administrația obligă localitățile situate lângă Bega să ajute la canalizare și la o bună circulație pe canal, dar

în schimbul unei retribuții. După cum scriu autorii volumului „*Din cronologia județului Timiș*“ (Editura „*Marineasa*“, 2004), în martie 1745, o serie de comune din districtul timișorean vor fi izolate din pricina inundațiilor. Pe 2 aprilie 1753, un anume inginer Stockhausen primește autorizație de construire a unui nou canal navigabil între Timișoara și Zitiște, începerea lucrărilor petrecându-se la Ghiroda. În același an se lucrează intens la îndiguirea Mureșului, la aceasta participând 600 de oameni.

Pârâul ce străbate Chevereșul Mare a dat și el multă bătaie de cap localnicilor, obligându-i mereu să mute satul. Pentru a fi rezolvată o asemenea situație, în 1784 administrația va obliga 70 de familii de români să presteze 4.000 de zile de muncă. Tot în 1784, se va propune umplerea cu pământ a vechiului curs al Begăi. Lugojul va fi sub apele Timișului în 1799. Istoricii consemnează pentru 1 martie 1813 nașterea, la Timișoara, a lui Franz Reiter, viitor „*inginer hidraulic, participant la regularizările Mureșului, Tisei, Dunării la Budapesta.*“ Acesta va deceda în 1873. Pe 16 ianuarie 1816, se produce o puternică vijelie, apele inundând și dărâmând multe case și omorând oameni la Vălcani, Nerău și Sânnicolau Mare. În 1825, timișorenii vor începe săparea, în paralel cu canalul navigabil Bega, a unui canal colector cunoscut sub numele de Bega Moartă. Trei ani mai târziu, Mureșul se umflă peste măsură și inundă actuala comună Saravale. Apele din vechea albie a Begăi vor inunda, în 1853, localitățile Sânmartin, Ivanda, Ciavoș, Foeni și actualul Jaša Tomić (pe atunci Modoș). Mai multe localități din comitatul Timiș vor fi inundate în 1859. Problemele provocate de apele dezlănțuite vor determina înființarea, în 1871, a Societății pentru regularizarea

apelor Timiș-Bega. Furtuni puternice care vor produce imense pagube materiale în mai multe localități bănățene se consemnează pe 17 mai și 23 iulie 1910 (Deta, Ciacova, Vinga etc.) Noi inundații se vor produce la Lugoj în 27 mai 1912, pagubele ridicându-se la 1.000.000 de coroane. A fost un adevărat potop, scriau ziarele din acel timp. Pe 4 mai 1938, din cauza precipitațiilor bogate, mai multe localități din județul Timiș-Torontal se vor confrunta cu furia apelor revărsate. Timișoara și Valcaniul vor fi afectate în 28 martie 1940 de o puternică vijelie, însoțită de piatră. Mari inundații s-au consemnat și în primăvara lui 1942. Vor fi afectate 240.883 de iugăre, 572 km de drumuri și 4.785 de gospodării în localitățile Buziaș, Giulvăz, Jimbolia, Periam și Sânnicolau Mare.

„**Agenda**“ nr. 23/4 iunie 2005

Dușan Baiski

- Biobibliografie -

Dușan Baiski s-a născut la 11 martie 1955, în Sânnicolau Mare, județul Timiș, România. A absolvit școala generală la Cenad, satul natal al mamei sale, unde, o bună perioadă de vreme, a fost crescut de bunicii din partea mamei. A urmat apoi cursurile Școlii Profesionale „Electromotor“ din Timișoara, de unde s-a ales cu diplomă de electromecanic pentru aparate de măsură și control, fiind prima promoție cu acest profil. În paralel, va urma și cursurile Școlii Populare de Artă din același oraș, secția actorie. Se înscrie la Liceul Teoretic nr. 1, transformat ulterior în Liceul de Filologie-Istorie, iar acum, în Colegiul Național Bănățean. Stagiul militar îi întrerupe toate cursurile. După lăsarea la vatră va relua cursurile la amândouă școlile, absolvind atât liceul, cât și Școala de Artă, secțiile regie și actorie teatru. Mulți ani mai târziu, pentru a face față provocărilor funcției de șef de secție economic-social la săptămânalul de informații și divertisment „Agenda“ din Timișoara, unde a lucrat în perioada 1991-2009, se va înscrie la secția română a Open University Business School din Marea Britanie, obținând certificatul profesional în management.

Pasionat de Internet, în 20 martie 1996 înființează, sub egida Societății Culturale „Banatul“, al cărei membru fondator este, publicația virtuală multilingvă „Banat-media“, care va conține prima bibliotecă publică digitală românească pe Internet

conținând cărți integrale în limbile română, sârbă, germană și maghiară. Aceasta va sta, ulterior, la baza „Bibliotecii Banat“, dezvoltată pe Internet în perioada 1998-2002, sub egida Direcției de Cultură, Culte și patrimoniu a județului Timiș. Este, totodată, inițiatorul „Proiectului cultural Rastko - Biblioteca sârbilor din România pe Internet“ și președintele Asociației „Proiectul Rastko România“, o organizație neguvernamentală și non-profit, al cărei scop îl constituie promovarea intereselor culturale românești în străinătate și a celor străine în România. În acest sens, a inițiat și realizat pe Internet, printre altele, și revista digitală „Littera“, destinată exclusiv traducerilor literare din și în limba română. Pe 13 noiembrie 2006, lansează pe Internet Proiectul Banaterra - Enciclopedia Banatului (www.banaterra.eu), care vizează Banatul istoric și este dezvoltat deocamdată în opt limbi. În 2007, www.banaterra.eu a fost desemnat site-ul cu cel mai bun conținut din România la categoria e-guvernare în cadrul fazei naționale a World Summit Award Global, fiind nominalizat pentru faza mondială. În 2009, Societatea Civilă de Avocatură „Nestor Nestor Diculescu Kingston Petersen“ din București alege Banaterra - Enciclopedia Banatului pentru Premiul special în cadrul Topului firmelor din județul Timiș - 2008, premiu destinat celui mai bun sponsor al acestui proiect din perioada 2009-2010.

Fiind calificat și ca programator de pagini web, înființează și administrează diferite site-uri pe Internet, printre care și www.cenad.ro și, respectiv, www.lalesamorisa.ro. Dar și propriul site: www.dusanbaiski.eu.

Din 1990 este membru al Uniunii Scriitorilor din România.

A debutat publicistic: în revista „Forum studentesc“ din Timișoara, cu povestirea science fiction „Meșterul Manole“, iar editorial, cu volumul de proză scurtă „Averse izolate“, Editura „Facla“, Timișoara, 1984. A colaborat la diverse publicații din țară și din străinătate: „Forum studentesc“, „Orizont“, „Paradox“, „Helion“, „Književni Život“, „Radio Timișoara“, „Radio București“, „Știință și tehnică“, „Renașterea bănățeană“, „Realitatea bănățeană“, „Banatske novine“, „Orientări“ (Galați), „Nașa reč“, „Tribuna tineretului“ (Iugoslavia), „Književna reč“ (Iugoslavia), „Stremljenja“ (Iugoslavia), „Observator“ (Germania), „Ca și cum“ (Arad), „Banatul“ (Lugoj), „Feedback“ (Iași).

A publicat următoarele volume: „Averse izolate“, Editura „Facla“, Timișoara - 1984 (proză scurtă); „Radiografia unui caz banal“, Editura „Facla“, Timișoara - 1988 (proză scurtă); „Ljubav među senkama“ („Dragoste între umbre“), Editura „Kriterion“, București - 1990 (poezie în limba sârbă); „Migrațiile“, roman de Miloš Crnjanski, Editura de Vest, Timișoara, 1991 (traducere din limba sârbă, în colaborare cu Octavia Nedelcu); „Luna și tramvaiul 5“, Editura „Marineasa“, 1994 (proză scurtă); „Piața cu paiate“, Editura „Marineasa“, 1994 (teatru); „Mătase și vin fierț“ de Chang Shiang-Hua, Editura „Paradox“, Timișoara, 1994 (poezie, traducere din limba sârbă); „Cuțitul“ de Vuk Drašković, Editura „Heli-con“, Timișoara, 1995 (roman, traducere din limba sârbă); „Cartea iubirii“ de Dragan Dragojlović, Editura „Hestia“, Timișoara, 1996 (poezie, traducere din limba sârbă, în colaborare cu Blagoe Ciobotin); „Antologie de poezie chineză contemporană“ de

Zhang Xianghua și Radosav Pušić, „Editura de Vest“, Timișoara, 1996 (poezie, traducere din limba sârbă); „Lacrima. Orient și Occident“ de Zhang Xianghua, Editura „Anthropos“, Timișoara, 2001 (eseuri, traducere din limba sârbă); „Turism în Muntenegru“, texte selectate de pe site-ul www.visit-montenegro.com și traduse din limba sârbă, „Anthropos“, Timișoara, 2004; „Război pe Internet“, Editura „Waldpress“, 2004; „Consulul rus“ de Vuk Drašković, Editura Uniunii Sârbilor din România, Timișoara - 2005 (roman, traducere din limba sârbă); „Păsări pătrate pe cerul de apus“, Editura „Marineasa“, 2006 (proză scurtă); „Svađa s mastilom“ - Editura Uniunii Sârbilor din România, Timișoara - 2008 („Ceartă cu cerneala“, poezie în limba sârbă).

A publicat, deocamdată doar pe Internet, și următoarele cărți: „Basmе“ de Grozdana Olujić (basmе, traducere din limba sârbă); „Ornamente regale medievale sârbe“ de Tatjana Vuleta (expoziție electronică); „Cealaltă față a visului“ de Liljana P. Nikolić (poezie, traducere din limba sârbă); „Orfeul slav“ de Zoran Stefanović (teatru, traducere din limba sârbă).

Este prezent în antologiile: „Anatomia unei secunde“ - Antologie de proză SF - Editura „Facla“, Timișoara, 1990; „Naša poezija u dijaspori - Savremena poezija Srba i Hrvata u Mađarskoj, Rumuniji i Austriji“ (antologatori: Petar Miločević, Andi Novosel, Slavomir Gvozdenovici - Međunarodna knizevna manifestacija „Sarajevski dani poezije“, Sarajevo, 1991); „ZONA - prozatori și poeți timișoreni din anii '80 și '90“, Editura „Marineasa“, Timișoara, 1997; „Porumbelul de argilă - Poeți sârbi din România“, Editura „Persona“,

București, 1998 (antologatori: Slavomir Gvozdenovici și Lucian Alexiu); „U plavom krugu zvezda“, OP, Beograd, 1998 (antologator: Slavomir Gvozdenovici); „Generația '80 în proza scurtă“, Editura „Paralela 45“, Pitești, 1998 (antologatori: Gheorghe Crăciun și Viorel Marineasa); „Kosovo, sprska sveta zemlja – Kosovo, pământ sfânt al sârbilor“, Editura Uniunii Sârbilor din România, Timișoara, 1999); „The Continent of Romania“ (Institutul Cultural Român, 2006); „Proza.ro“, Editura „Paralela 45“, 2006 (antologie).

Totodată, este prezent în dicționarele: „Scriitori și lingviști timișoreni (1945-1999)“ - Dicționar bibliografic (1945-1999) - Dicționar bibliografic de Aquilina Birăescu și Diana Zărie, Editura „Marineasa“, Timișoara, 1999; „Dicționar SF“, Editura „Nemira“, București, 1999; „Who is who 1996/1999 - Serbs in the world“, Belgrad - Los Angeles, 1999; „Mass media din Timișoara postdecembristă“ de Mariana Cernicova, Marin Bucă, Editura „August“, Timișoara, 2000; „Who is who în România 2002“, „Pegasus Press“, București, 2002; „Leksikon poratnih srba poslenika pisane reči u Rumuniji“ de Živko Milin, Editura Uniunii Sârbilor din România, Timișoara, 2004; „Dicționarul general al literaturii române – A-B“ – Academia Română, Editura Univers Enciclopedic, București, 2004; „Dicționar al Scriitorilor din Banat“, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2005.

Iată și referințele critice: Mircea Iorgulescu („România literară“ nr. 29/1989), Iulian Costache („SLAST“ din 9 aprilie 1989), Gheorghe Secheșan („Orizont“ nr. 9/1989), Mandics Gyorgy („Szabad Szo“ nr. 11/1989), Míomir Todorov („Banatske novine“ nr. 6/1989), Lucian Vasile Szabo („Orizont“

nr. 52/1989), Ioan Holban („Convorbiri literare“ nr. 4/1989), Adrian Dinu Rachieru („Paradox“ 1989), Al. Țion („Astra“ nr. 4/1989), Cedomir Milenovici („Književni Život“ nr. 4/1989), Maria Genescu („România literară“ nr. 9/1994), Ion Jurca Rovina („Renașterea bănățeană“ nr. 1358/1994), Paul Eugen Banciu („Orient latin“ nr. 3/1994), Octavian Soviany („Contemporanul“ nr. 41/1994), Alexandru Moraru („Banatul” nr. 1/1994), Eugen Dorcescu („Banatul“, Lugoj, 2008).